T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YEREL YÖNETİMLER ANA BİLİM DALI
KÜRESEL ŞEHİRLER VE İSTANBUL ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

KENT KÜLTÜRÜNDE HAYVANLAR: İSTANBUL'DA SOKAK HAYVANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

KEMAL GÜRCAN BAL

İSTANBUL, 2023

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YEREL YÖNETİMLER ANA BİLİM DALI
KÜRESEL ŞEHİRLER VE İSTANBUL ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

KENT KÜLTÜRÜNDE HAYVANLAR: İSTANBUL'DA SOKAK HAYVANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

KEMAL GÜRCAN BAL

Danışman: PROF. DR. AYNUR ATMACA CAN

İSTANBUL, 2023

ÖZET

KENT KÜLTÜRÜNDE HAYVANLAR: İSTANBUL'DA SOKAK HAYVANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

İnsanlık, yerleşik hayata geçmeden önce de hayvanlarla etkileşim içinde olmuştur. Yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte hayvanlar, insanların hayatının her alanında vazgeçilmez bir konuma erişmiştir. Zamanla bu konum, insanın üstün hayvanın ise ikincil olduğu bir ilişki yapısına dönüşmüştür. Bu çalışma, hayvan ve insan ilişkilerinin teorik ve kavramsal yönünü irdelerken, kent yaşamında hayvan ve insan ilişkilerinin boyutlarını İstanbul özelinde değerlendirilmektedir.

İstanbul binlerce yıllık yerleşim tarihiyle dünyanın en eşsiz kentlerinden birisidir. Bir çok uygarlığa kucak açan bu kent, antik dönemden günümüze kadar sayısız hayvanı da bünyesinde barındırmıştır. Bu çalışma, geçmişten günümüze İstanbul'daki hayvanların izini dönemsel olarak arkeolojik bulgular, tarihi kronikler, sanat eserleri ve günümüze ulaşan anlatılar vasıtasıyla detaylı bir şekilde ele alarak incelenmektedir.

Evsizlik sorunu ve sokak hayvanları sorunu, İstanbul'un güncel ve kentsel sorunu olarak sıklıkla tartışılmaktadır. Bu sorunların her ikisi de merkezi yönetimin, yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları sonucu giderilmeye çalışılırken; kent nüfusunun giderek artması sonucu daha da kronik bir hal almaya başlamıştır. Bu çalışmada, İstanbul'da yaşayan evsiz bireylerin sokak hayvanlarına yönelik algı ve tutumları araştırmakta; aynı zamanda bu araştırmayla birlikte evsiz bireylere yönelik istihdam sağlanması üzerine görüş ve önerilere yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Kent Kültürü, Kentte Gündelik Yaşam, Hayvanlar, Sokak Hayvanları, Kent Yoksulluğu, Mancacılık.

ABSTRACT

ANIMALS IN URBAN CULTURE: AN INVESTIGATION ON STREET ANIMALS IN ISTANBUL

Humanity has interacted with animals even before the advent of settled life. With the transition to settled life, animals have gained an indispensable position in every aspect of human life. Over time, this position has evolved into a relationship structure where humans are superior and animals are secondary. This study examines the theoretical and conceptual aspects of animal-human relationships, while evaluating the dimensions of animal-human relationships in the context of Istanbul in urban life.

Istanbul is one of the most unique cities in the world with its thousands of years of settlement history. Embracing many civilizations, this city has also housed numerous animals from ancient times to the present. This study thoroughly examines the traces of animals in Istanbul from the past to the present in a chronological manner through archaeological findings, historical chronicles, artworks, and narratives that have reached the present day.

Homelessness and the problem of stray animals are frequently discussed as current and urban issues in Istanbul. While both of these problems are being addressed through the efforts of the central government, local authorities, and non-governmental organizations, they have become even more chronic due to the increasing urban population. This study investigates the perception and attitudes of homeless individuals in Istanbul towards stray animals, and also provides views and recommendations on providing employment opportunities for homeless individuals alongside this research.

Keywords: Istanbul, Urban Culture, Urban Life in the City, Animals, Street Animals, Urban Poverty, Mancacılık.

ÖNSÖZ

Çok yakından baktığımda sürreal detaylarla karşılaştığım ve dağınık düşüncelerime her zaman yön verebilmemi sağlayan İstanbul hakkında akademik bir çalışma yapmış olmanın heyecanı ve mutluluğu içindeyim. Beni bu süreçte yalnız bırakmayan ve hiçbir zaman yalnız bırakmayacağım çok değerli anneme, babama, abime ve dostlarıma sonsuz minnettarım.

Marmara Üniversitesindeki yüksek lisans eğitimi sürecimde her daim yanımda olan tez danışmanım ve çok kıymetli hocam Prof. Dr. Aynur ATMACA CAN'a, engin bilgilerinden her daim yararlandığım çok değerli hocam Doç. Dr. Burak Hamza ERYİĞİT'e, tez çalışmamın gelişimine kıymetli katkılar sunan çok değerli hocalarım Prof. Dr. Hasan Fırat DİKER ve Prof. Dr. Mahmut DOĞAN'a, tez çalışmamı destekleyen Marmara Belediyeler Birliğine ve kıymetli Genel Sekreteri Dr. M. Cemil ARSLAN'a; tanıştığımız günden itibaren birlikte yürüdüğüm ve birlikte yürümeye devam edeceğim yol arkadaşım Aylin TURGUT'a saygılarımı, sevgilerimi ve teşekkürlerimi sunarım.

Kemal Gürcan BAL
İstanbul, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET III
ABSTRACT IV
ÖNSÖZ V
İÇİNDEKİLER VI
Tablolar Listesi IX
Görseller Listesi X
1. GİRİŞ 1
1.1. Konu ve Kapsam 1
1.2. Literatür Değerlendirmesi 2
1.3. Araştırmanın Yöntemi 2
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE 4
2.1. İnsan 4
2.2. Hayvan 6
2.3. Doğa 8
2.4. Mekân 9
2.5. Kentsel Mekân 10
2.6. Kent 11
2.7. Kentleşme 12
2.8. Kentlileşme 13
2.9. Kent Kültürü 13
2.10. Hayvan Refahı 14
2.10.1. Felsefede Hayvan Sorusu 15
2.10.2. Etik Yaklaşımlar 21
2.10.2.1. Fayda Temelli Yaklaşım 21
2.10.2.2. Erdem Etiği Yaklaşımı 22
2.10.2.3. Sezgi Temelli Yaklaşım 22
2.10.2.4. Vatandaşlık Temelli Yaklaşım 23
2.11. Hayvan Hakları ve Hukuku 23
2.11.1. Dünyada Hayvanların Değişen Statüsü ve Hayvan Haklarının Gelişimi 25
2.11.2. Türkiye'de Hayvanların Değişen Statüsü ve Hayvan Haklarının Gelişimi 26
2.11.2.1. Türkiye'deki Hayvan Hakları Hukukuna Dair Bir Değerlendirme 34

3. KENT KÜLTÜRÜNDE HAYVANLAR 36
3.1. İstanbul Kent Kültüründe Hayvanlar 37
3.1.1. Antik Dönem 37
3.1.2. Bizans Devleti Dönemi 38
3.1.2.1. Balıklar 39
3.1.2.2. Binek ve Yük Hayvanları 41
3.1.2.3. Kediler 43
3.1.2.4. Köpekler 44
3.1.2.5. Kuşlar 45
3.1.2.6. Diğer Hayvanlar 48
3.1.3. Osmanlı Devleti Dönemi 49
3.1.3.1. Balıklar 49
3.1.3.2. Binek ve Yük Hayvanları 52
3.1.3.3. Kediler 55
3.1.3.4. Köpekler 57
3.1.3.5. Kuşlar 62
3.1.3.6. Aslanlar 64
3.1.3.7. Ayılar 64
3.1.3.8. Filler 65
3.1.3.9. Maymunlar 69
3.1.3.10. Timsahlar 71
3.1.3.11. Zürafalar 74
3.1.3.12. Arslanhane / Ménagerie ve Saray Hayvanları 76
3.1.3.13. Seyyahların Gözünden İstanbul'da Sokak Hayvanları 79
3.1.3.14. Mancacılık 84
3.1.4. İşgal Dönemi 88
3.1.5. Cumhuriyet Dönemi 90
3.1.5.1. 1923-1950: Yerel Basında İstanbul'da Hayvanlar: Gazeteler 90
3.1.5.2. 1950-2023: İstanbul'daki Hayvanları Fotoğraflardan Görmek 98
4. İSTANBUL'DA YAŞAYAN EVSİZ BİREYLERİN SOKAK HAYVANLARINA YÖNELİK ALGI VE DENEYİMLERİ: NİTEL BİR ARAŞTIRMA 111
4.1. Araştırmanın Genel Çerçevesi 111
4.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi 111
4.3. Katılımcıların Demografik Bilgileri 113

4.4. Katılımcıların Sokak Hayvanlarına Yönelik Deneyimleri 115
4.5. Katılımcıların Mancacı 2.0 Projesine Yönelik Değerlendirmeleri 119
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 122
5.1. Mancacı 2.0 Projesi 128
5.1.1. Projenin GZFT Analizi, Girdileri ve Çıktıları 130
5.1.2. Mancacı 2.0 Projesine Yönelik Örnek Görseller 131
KAYNAKÇA 134
EKLER 148
EK 1: Görüşme Formu 148

Tablolar Listesi

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Bilgileri..... 112
Tablo 2: Katılımcıların Yaş Grubu..... 113
Tablo 3: Katılımcıların Medeni Durumu..... 113
Tablo 4: Katılımcıların Eğitim Durumu..... 113
Tablo 5: Katılımcıların Evsizlik Nedeni..... 114
Tablo 6: Katılımcıların Evsizlik Süresi..... 114
Tablo 7: Katılımcıların Sokakta Yaşadığı Yer..... 114

Görseller Listesi

Görsel 1: Lavegny'de Bir Dişi Domuz ve Yavru Domuzların Duruşması (Chambers, 1864) 24
Görsel 2: Talimhane'de Kurulan Amfitiyatroda Gerçekleşen Boğa Güreşi (Özen, 2020)..... 29
Görsel 3: Avlanma ve Balık Tutma Üzerine İnceleme (Özkan, 2017) 40
Görsel 4: Geta Dönemi Byzantium Sikkesi ve Balıkları Figürleri (Öztürk, 2017) 40
Görsel 5: Bir Bizans Çiftçisi ve Atı (Historia Deltraje, 2016) 41
Görsel 6: Marmaray Kazılarında Bulunan Bir At İskeleti (Kızıltan, 2016) 42
Görsel 7: Büyük Saray Mozaikleri – Atlar (02.07.2021) 43
Görsel 8: Marmaray Kazılarında Bulunan Kedi İskeleti (NTV, 2022) 43
Görsel 9: Büyük Saray Mozaikleri – Köpek Yavrusunu Tutan Çocuk (02.07.2021)..... 44
Görsel 10: Büyük Saray Mozaikleri – Kazları Güden Genç (02.07.2021)..... 45
Görsel 11: Paleologos Hanedanının Kullandığı Monogram (Balcan, 2017)..... 45
Görsel 12: Büyük Saray Mozaikleri – Yılan Avlayan Kartal (02.07.2021)..... 46
Görsel 13: Kazlıçeşme Çeşmesi (Zinciroğlu, 2019)..... 47
Görsel 14: Kırkçeşme Çeşmesi (Zinciroğlu, 2019)..... 47
Görsel 15: Hipodrom Tasviri (Matania, 1963)..... 48
Görsel 16: Büyük Saray Mozaikleri – Kaplanla Dövüşen Askerler (02.07.2021)..... 48
Görsel 17: Büyük Saray Mozaikleri – Ceylan Öldüren Ayı (02.07.2021)..... 49
Görsel 18: Balıkçı (İntizâmî) (Bilgin, 2016)..... 50
Görsel 19: Osmanlı'da Balık Yiyenler (Gürel, 2020)..... 51
Görsel 20: Dalyan 19. yy. (Anonim)..... 51
Görsel 21: Saka ve Beygiri (Vanmour B. J., 1714)..... 52
Görsel 22: Sultan 2. Osman'ın Ölen Atı Sisli Kır'ın Mezar Taşı (Dursun, 2018)..... 53
Görsel 23: Atlı Tramvay (İETT, 1890)..... 54
Görsel 24: Binek Taşı (13.07.2020)..... 55
Görsel 25: Seyirciden Önce (Gérôme, 1881)..... 56
Görsel 26: Topkapı Sarayı Karaağalar Koğuşunun Girişindeki Zemin Taşı (22.08.2020)..... 56
Görsel 27: 2. Bayezid Avlanma Sahnesi (Çırpılı, 2022)..... 57
Görsel 28: Köpekli Yeniçeri (Rålamb, 1657)..... 58
Görsel 29: İstanbul'da Sokak Köpekleri (Anonim, 1905)..... 59
Görsel 30: Sokak Köpeklerinin Yakalanışı (Gigord, 20. Yüzyıl)..... 60

Görsel 31: Köpeklerin Hayırsızada'ya Nakli (Le Petite Parisien, 1910) 61
Görsel 32: Kuş Evi (Albayrak A. , 2022) 62
Görsel 33: Kumrulu Mescid Rölyefi (Zinciroğlu, 2019) 63
Görsel 34: Savaşçı Yeniçeri ve Aslanı (Ligozzi, 1577) 64
Görsel 35: Ayıların Gösterisi (Vehbî, 1730) 65
Görsel 36: Bakırköy Fildamı (Anonim, 1960) 67
Görsel 37: Fil Sürücüsü Muhammed Ali'nin Dilekçesi (C.ML 392/16038, 17 Za 1150, 1738) 68
Görsel 38: Hediye Edilen Fil (Pellegrino Ronchi, 1745) 69
Görsel 39: Eğlence Amacıyla Kullanılan Maymunlar (Melling, 1819) 69
Görsel 40: Zincirlenmiş İki Maymun (Brueghel, 1562) 70
Görsel 41: Yavuz Sultan Selim'in Nil Kıyısındaki Timsah Avı (Lokman, Hünername, H.1523) 71
Görsel 42: Tahtelbahir Tahayyülü (Kemal Gürcan Bal, 2023) 72
Görsel 43: Timsah Vapuru'nun Sayda Açıklarında Resm-i Selamı (Aközer, 1905) 72
Görsel 44: 1 Ağustos 1924 Tarihli Kararname (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, 1924) 73
Görsel 45: Acîb'üş-Şekil Bir Balık Mumyası (Hürriyet Daily News, 2018) 74
Görsel 46: Zürafa Namında Hayvan-ı Mübarek (Batur, 2017) 76
Görsel 47: Arslanhane Olarak Kullanılan Kiliseden Görünüş (Wiener-Müller, 18. yy.) 76
Görsel 48: Su Aygırı Kafasının Halka Gösterilmesi (Lokman, 1581) 77
Görsel 49: Sultan Abdülhamid'in Kedisi Ağa Efendi (Anonim, 1900) 79
Görsel 50: Mancacı (Altunbaş, 2023) 85
Görsel 51: Kedileri Besleyen Bir Ciğerci (Guer, 1746) 86
Görsel 52: Mancacı (Vanmour, 18. yy) 86
Görsel 53: Kedileri Besleyen Bir Mancacı (Anonim, 18. yy) 87
Görsel 54: İngiliz İşgal Askerleri Galata Kulesi'nde (Brunell, 1920) 88
Görsel 55: 27 Nisan 1932 tarihli Son Posta Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi) 91
Görsel 56: 10 Şubat 1935 Tarihli Haber Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi) 91
Görsel 57: 23 Nisan 1935 Tarihli Haber Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi) 92
Görsel 58: 4 Ekim 1935 Tarihli Akşam Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi) 92
Görsel 59: 13 Eylül 1936 Tarihli Son Posta Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi) 93
Görsel 60: 13 Eylül 1936 Tarihli Tan Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi) 93
Görsel 61: 3 Temmuz 1937 Tarihli Son Posta Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi) 94
Görsel 62: 24 Temmuz 1937 Tarihli Son Posta Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi) 95

Görsel 63: 16 Haziran 1939 Tarihli Son Posta Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi) 95
Görsel 64: 17 Mart 1940 Tarihli Vakit Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi) 96
Görsel 65: 16 Nisan 1950 Tarihli Son Posta Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi) 96
Görsel 66: 13 Aralık 1950 Tarihli Yeni İstanbul Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi) 97
Görsel 67: 29 Ocak 1950 Tarihli Akşam Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi) 97
Görsel 68: Orkinos Taşıyan Hamal (Anonim) 98
Görsel 69: Orkinos Milyarderi (5 Şubat 1989) 99
Görsel 70: Orkinos Kırımı (21 Şubat 1989) 99
Görsel 71: Pelikan Yaşar, Eminönü (Cushman, 1965) 100
Görsel 72: Pelikan Yaşar ve James Baldwin (Anonim, 1961) 100
Görsel 73: Eyüp Camii Dış Avlusunda Leylekler ve Sünnet Çocukları (Güler, 1961) 101
Görsel 74: Eyüp Sultan'ın Meşhur Topal Leyleği (Anonim, 1960'lı Yıllar) 101
Görsel 75: İstanbul'da Dansçı Bir Ayı (Macdonald, 1975) 102
Görsel 76: Gırgıriye Filminin Setinden (1981) 102
Görsel 77: Söğüşçü ve Kedi (Burri, 1957) 103
Görsel 78: Çöpçüler Kralı Filmi (Kemal Sunal ve Sokak Kedisi, 1978) 103
Görsel 79: Gli Ayasofya'da (Anonim) 104
Görsel 80: Barrack Obama, Recep Tayyip Erdoğan ve Gli (Hagia Sophia, 2020) 104
Görsel 81: Kedi Filminin Afişi (IMDB, 2016) 105
Görsel 82: Kadıköy'de Sokak Müzisyeni ve Kedi (Kemal Gürcan Bal Arşivi) 105
Görsel 83: Kadıköy'de Bir Kedi Maması Reyonu (Kemal Gürcan Bal Arşivi) 106
Görsel 84: Sirkeci'de Bir Kış Gününde Atlı Araba ve Tramvay (Güler, 1956) 107
Görsel 85: 1960 Askeri Müdahalesi: Bir Tank ve Bir Eşek (Anonim, 1960) 108
Görsel 86: Adalı Bir At (Türkali, 2020) 108
Görsel 87: Sahil Yolunda Kış (Güler, 1962) 109
Görsel 88: Boji Vapurda (Reuters, 2022) 110
Görsel 89: Boji Nostaljik Tramvayda (McGrath, 2021) 110
Görsel 90: Marsilya'da Oturmayı ve Uyumayı Engelleyen Cıvatalar (Cosmos, 2011) 127
Görsel 91: Londra'da Uyumayı ve Konforu Engelleyen Camden Bank (Walter, 2015) 127
Görsel 92: Bristol'de Kuşların Tünemesini Engelleyen İğneler (Wren, 2017) 127
Görsel 93: Dışlayıcı Mimari ile Tasarlanmış Bir Köprü Altı (Guangzhou, 2012) 127
Görsel 94: Projenin GZFT Analizi 130

Görsel 95: Mancacı 2.0 Projesinin Girdi ve Çıktıları 130
Görsel 96: Projeye Ait İnfografik 131
Görsel 97: Projenin Bahçe Kısmından Bir Kesit 132
Görsel 98: Projenin Bahçe Kısmından Bir Gece Kesiti 132
Görsel 99: Mobilize Etkinliğine Ait Bir Kesit 132
Görsel 100: Mobilize Etkinliğine Ait Bir Kesit 133

1. GİRİŞ

1.1. Konu ve Kapsam

İnsanlığın doğayı algılama, tahayyül etme ve biçimlendirme sürecinde hayvanların etkisi oldukça büyüktür. Aynı zamanda insanlığın dönüşüm ve gelişim aşamalarında hayvanlar, yerleşik hayatın öncesinden günümüze kadar yaşamsal bir kaynak olmuştur. İnsanlığın yerleşik hayata geçmesine müteakip hayvanlar ve insanlar arasındaki ilişki yapısı "*insan merkezci*" bir anlayışla şekillenmeye başlamıştır. Çalışmada insan merkezci anlayışın yapısı ve etki alanı, insanlığın doğayı ve çevreyi dönüştürme süreçleri üzerinden irdelenmiştir. İnsan merkezci anlayışla doğrudan bir ilişkiye sahip olan mekânlar ve kentlerin beraberinde getirdiği kentleşme, kentlileşme ve kent kültürü kavramlarının insanlar üzerindeki dönüştürücü etkisine de değinilmesinden sonra; felsefede, etikte ve hukukta hayvanların konumları ve değişen statüleri ele alınmıştır. Bununla birlikte dünyada ve Türkiye'de hayvan haklarının ve hayvanların değişen statülerine yönelik gelişmeler nelerdir? sorusuna cevap aramak adına, bu soruyu karşılayacak bir anlatımla süreç değerlendirilmiştir.

Günümüzde kedileri, köpekleri ve kuşlarıyla dünyaca ünlü bir metropol olarak anılan kadim kent İstanbul, bünyesinde asırlardır yaşayan hayvanlara da ihtimam gösteren bir kent kültürüne sahiptir. İstanbul kültüründe önemli bir yer edinmiş ve kentin asli bir unsuru olan sokak hayvanlarıyla birlikte, kent hafızasında yer edinmiş egzotik hayvanlar, çalışma kapsamında seçkilerle ele alınmıştır. Bahse konu hayvanların İstanbul kültürüne ve yaşamına etkileri ve katkıları aktarılırken; arkeolojik çalışmalar, anılar, edebi yazınlar, efsaneler, el yazmaları, fotoğraflar, gazete küpürleri, hikayeler, kanunnameler, kronikler, minyatürler, resimler, seyahatnameler ve tablolardan yararlanılmıştır.

İstanbul'da sayısı tam olarak bilinmeyen sokak hayvanları -özellikle sokak köpekleri-, kent kültürünün ve kent yaşantısının başat bir unsuru olarak görülmekle birlikte, kentsel bir sorun olarak da değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra ekonomik, psikolojik ve sosyolojik sebeplere dayanan evsizlik olgusu ise, artan kent nüfusu ile birlikte İstanbul'un bir diğer kentsel sorunu olarak göze çarpmaktadır. İstanbul'un çeşitli kentsel mekânlarını yaşam alanı olarak benimseyen ve zaman zaman bu alanları sokak hayvanlarıyla paylaşan evsiz bireylerin sokak hayvanlarına yönelik algılarına, deneyimlerine ve onlarla yaşama pratiklerine yönelik görüş ve tutumları, çalışmanın saha araştırmasının konusunu oluşturmaktadır. Nitel bir araştırma olan bu çalışma sonucunda elde edilen bulgular ışığında, her iki kentsel sorunun çözümüne katkı sağlayabileceği düşünülen görüş ve çözüm önerileri geliştirilmiştir.

1.2. Literatür Değerlendirmesi

Çalışmaya yönelik yapılan literatür taraması sonucunda, çalışmanın içeriğine özgün katkılar sağlayabilecek akademik çalışmalar ve makaleler, dergi makaleleri, gazete mülakatları, görseller ve kanun maddeleri taranmış; konuyla bağlantılı olabilecek belgeseller, söyleşiler, sempozyumlar ve yayınlar izlenmiştir. Bahse konu literatür kaynakları, çalışmayla doğrudan veya dolaylı ilişkili olmakla birlikte farklı disiplinlere aittir. Çalışmanın disiplinlerarası yaklaşımına katkı sağlayan bu literatürde sosyal bilimler alanındaki çalışmalar ve kaynaklar ağırlıkta olup; antrozooloji, arkeoloji, etik, etnoloji, felsefe, folklor, hukuk, psikoloji, sanat tarihi, sosyoloji ve tarih bilim dalları ön plana çıkmaktadır.

Literatür taramasıyla ulaşılan eser ve çalışmalarda, hayvan ve insan ilişkilerinin tarihsel sürecini ihtiva eden, mekân ve kent zemininde insanın doğa ve çevreyle ilişkilerini anlamlandırmayı ele alan, felsefi, etik ve hukuki düzlemde hayvanların statülerini irdeleyen, kent kültürü ve kent yaşamında hayvanların konumunu İstanbul ölçeğinde tayin etmeye yardımcı olan çalışmalardan yararlanılırken; İstanbul ölçeğinde evsizliği ve sokak hayvanlarını konu edinmiş araştırmalardan da istifade edilmiştir.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma öncelikle Bağcılar ve Kadıköy ilçelerinde yaşayan bireylerin, yaşadıkları ilçedeki sokak hayvanlarına yönelik algı ve tutumlarını incelemeyi planlanmaktaydı. Fakat Kadıköy ilçesinde yapılan saha araştırması esnasında bir evsiz bireyle karşılaşılmış, bu evsiz bireyle yapılan derinlemesine mülakat neticesinde; evsiz bireylerin sokak hayvanlarına yönelik tutumlarının araştırılmasına yönelik yeni bir araştırma çerçevesi çizilmiştir. Bu durumdan dolayı da araştırmanın yöntemi değişmiştir.

Bahse konu yeni çerçeveye yönelik katılımcılara ulaşabilmek zor olacağından dolayı, mülakat yapılan evsiz bireyle tekrar iletişime geçilmiştir. Bu kaynak kişiyle birlikte yeni örneklem grubuna "*Kartopu Örneklemesi*" yöntemiyle ulaşılmıştır. Kartopu örneklemesi veya zincir örneklemesi tekniği, "*özellikle nadir görülen durumları incelemede bu özellikte bir bireyle temas kurulmasının ardından, bu bireyin yardımıyla diğer bir bireyle görüşüp zincirleme olarak örneklemi oluşturma işlemidir* (Gauvreau, 1993, s. 469-72)."

Araştırmanın nitel olması, karmaşık ve değişken bir doğaya sahip bireylerin aynı anda hem davranışlarını hem de bulunduğu sosyal ortamı gözlemleme açısından önemlidir. Ayrıca nitel yöntemle, elde edilen bulguların yoruma dayalı bir yaklaşımla detaylı ve derinlemesine analizi, çalışmanın amacına paralel düşen birey ve toplum odaklılık olgusu açısından önemlidir (Karataş, 2015, s. 62-80).

Araştırmaya yönelik oluşturulan yarı yapılandırılmış mülakatın görüşme soruları, katılımcının düşünce ve hikayesini detaylı olarak anlatabileceği, deneyimlerini ise nedenleri ve sonuçlarıyla aktarabileceği şekilde tasarlanmıştır. Sorular hakkında kapsamlı olarak düşünülmüş, temel görüşme soruları, katılımcının derinlemesine ve detaylı cevaplar verebileceği şekilde, az sorudan oluşturulmuştur. Sorular tek katmanlı ve anlaşılır olarak hazırlanmıştır. Soru sıralamalarında geçişlerin ve insicamın uyumlu olmasına özen gösterilmiş; katılımcı ana sorunun detaylarına indikçe, yeterli veri toplandığı an diğer soruya yumuşak bir geçiş yapılmıştır. "*Yarı yapılandırılmış görüşmede saha araştırmacısı, sahaya elde etmek istediği veriler ışığında hazırlamış olduğu görüşme formuyla çıkmakta ve katılımcıyla gidişata göre soruları detaylandırıp genişletme avantajına sahip olmaktadır. Böylelikle mülakat süreci hem araştırmacı hem de katılımcı için kısıtlayıcı olmaktan çıkarak esnekleşmekte, ayrıca katılımcının kendisini daha detaylı ifade edebilmesini sağlamaktadır* (Türkünklü, 2000, s. 546-547)."

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İnsan

İnsan "*toplum hâlinde bir kültür çevresinde yaşayan, düşünme ve konuşma yeteneği olan, evreni bütün olarak kavrayabilen, bulguları sonucunda değiştirebilen ve biçimlendirebilen canlıdır.* (TDK, 2022a)" kökeni ve anlam olarak insan sözcüğü "*Arapça Ans kökünden gelen insān "insanlık, insan soyu" sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük Arapça ins "tek kişi, insan" sözcüğünden türetilmiştir* (Nişanyan Sözlük, 2022a). "*Bu türün erkek veya dişi her ferdine insî/enesî yahut insân denmektedir. Kelimenin aslının "unutmak" manasındaki nesyden insiyân olduğu da ileri sürülmüştür. Böyle düşünenler İbn Abbas'a nisbet edilen, "İnsan ahdini unutması sebebiyle bu ismi almıştır" şeklindeki rivayete dayanırlar. Bu kelime üns masdarı ile de irtibatlandırılmıştır. "Alışmak, uyum sağlamak" anlamına gelen üns Türkçe'de ünsiyet olarak kullanılmaktadır. Teennüs "insan olmak" mânasına gelirken isti'nâs "cana yakın olma, vahşi hayvanın evcilleşmesi" anlamı taşımaktadır* (Kutluer, 2022)."

"*İnsan nedir*?" sorusu insan dışı bir varlığa yöneltildiğinde ise, otonom şekilde çalışan yapay zekâ modeli olan ChatGPT (Version GPT-3.5) şöyle bir cevap vermektedir: "*İnsan, Homo sapiens adı verilen primatlardan oluşan bir türdür. Fiziksel olarak, insanlar dik durabilen iki ayak üzerinde yürüme yeteneğine sahip, serbest hareket edebilen elleri olan ve gelişmiş görsel yeteneklere sahip canlılardır. Bununla birlikte, insanların özellikleri sadece fiziksel değildir, aynı zamanda zihinsel, duygusal ve sosyal boyutları da vardır. İnsanlar karmaşık beyin yapılarına sahiptir ve bilişsel yetenekleri, problem çözme yetenekleri ve dil kullanma becerileri diğer canlılardan ayrılır. İnsanların duygusal olarak çeşitli duyguları deneyimleyebilme kapasiteleri vardır, sevgi, mutluluk, üzüntü, korku, öfke gibi. Ayrıca insanlar sosyal varlıklardır, toplumlar halinde yaşarlar, iletişim kurarlar ve sosyal bağlantılar kurarlar. İnsanlar arasında empati yapabilme, iş birliği yapabilme ve karmaşık sosyal ilişkiler kurabilme yetenekleri önemlidir. Kültürel açıdan da insanlar çeşitlilik gösterir. Farklı dilleri konuşurlar, farklı inançları, değerleri ve gelenekleri benimserler. İnsanlar bilgiyi aktarabilir, bilim ve teknolojiyi geliştirebilir, sanat ve edebiyat gibi yaratıcı ifadelerde bulunabilirler. Sonuç olarak, insanlık karmaşık bir türdür ve fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal yönleriyle diğer canlılardan ayrılır. İnsanların yetenekleri, toplumsal yapıları ve kültürel çeşitlilikleri, insanı benzersiz kılar.* (Chatgpt, 2023b)"

"*Doğanın bir parçası ve aynı zamanda doğaya bağımlı insan, genişliğinde ve derinliğinde saklı olan bilinç, irade ve değişim kavramları vasıtasıyla, zamana karşı direnç gösteren bir varlıktır* (Can, 2021, s. 17)." İnsana ait bu sofistike direnç mekanizmalarının ardında, yine ona özgü parametreler mevcuttur. İnsan her şeyden bağımsız bir şekilde, sahip olduğu özbilinçten kuvvet alarak hareket etmeye muktedir[1], kendiliğinin farkında olan bir varlık olarak, kendine dışarıdan bakabilme yetisine sahip[2], şimdiki gerçekliğinin ötesine hızla geçerek, zihninde yeni bir şeyler oluşturma gücüne sahip[3] ve doğru ile yanlış hakkındaki davranışlarını düzenleyen ilkeler konusunda, içten gelen derin bir farkındalığa; düşünce ve hareketlerinin o ilkelerle ne derece uyumlu olduğuna dair gelişmiş bir sezgiye sahiptir[4]. Bununla birlikte insan ölümlü olduğunun bilincine de sahip olan bir varlıktır. Her ne kadar bu parametrelerle doğada pozitif farklılıklar oluştursa da insanın en önemli aracı düşünme yeteneğidir. Düşünmek, insanın duyuları ve sezgileri vasıtasıyla algıladıklarını, bilinç vasıtasıyla yeni fikirlere, kavramlara ve görüşlere dönüştürdüğü; bu sayede problem çözebildiği, analiz edebildiği, neden-sonuç ilişkisi kurabildiği, seçimler yapabildiği ve karar verme mekanizmasını oluşturduğu soyut bir süreçtir. İnsanın doğayı istek ve ihtiyaçları doğrultusunda yeniden şekillendirme sürecinde kullandığı mekanizmalar, işte bu soyut ve sonsuz alanda gelişim göstermiştir.

İnsan, yaklaşık 70 ila 30 bin yıl önce gerçekleştirdiği bilişsel devrimi neticesinde, doğaya ve zamana hayali gerçeklikleri vasıtasıyla hızlı ve etkin bir biçimde direnç gösterirken; (Hariri, 2015, s. 35) doğayı algılama ve yapılandırma sürecinin en erken aşamalarında, doğayla doğrudan etkileşim içinde olmuştur. Doğayı algılamak ve anlamak için, duyusal algılarını kullanarak hayatta kalmaya yönelik becerilerini geliştirirken; yiyecek arama, avcılık, bitki toplama ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak adına doğayı derinlemesine keşfetmiştir. Araçları kullanmanın doğayı algılama ve yapılandırma sürecinde faydalı olduğunu keşfettiğinde ise, taş, kemik ve ağaç gibi doğal materyalleri araç yapma amacıyla kullanmaya başlamıştır (Erek, 2021, s. 228). Bu araçlar vasıtasıyla avcılık, yiyecek hazırlama, barınma ve güvenlik gibi faaliyetlerde uzmanlaşarak; doğanın özelliklerini daha iyi anlamış ve doğal kaynakları daha etkin bir biçimde kullanma becerisini geliştirmiştir (Baykara, 2005, s. 63). Gözlem yeteneğinin de etkisiyle doğayı ve örüntüleri tanımlayarak daha fazla bilgi edinmeye başlayan insan, mevsimlerin değişimini, gökyüzünün hareketlerini, bitkilerin gelişimini ve hayvanların davranışlarını zamansal olarak takip etmiş, çevresinde gelişen düzenlerin sistematiğini anlamıştır (Gedik, 1998, s. 129). Bununla

[1] Özgür İrade
[2] Özbilinç
[3] Hayal Gücü
[4] Vicdan

birlikte insan, doğayı algılama ve yapılandırma sürecinde kültürel ve mitolojik inançlara sahip olmuştur. Doğayı açıklamak ve anlamlandırmak için mitler, efsaneler ve ritüeller geliştiren insan; bu inançlar neticesinde doğanın gücüne, doğal olayların anlamlarına ve doğal dünyanın insanlarla olan ilişkisine dair anlayışa bir anlayış geliştirmiştir (Nar, 2014, s. 55). İnsanlık tarihi boyunca gelişen bilimsel keşifler ise, doğayı algılama ve yapılandırma sürecini derinleştirmiştir. Bilim vasıtasıyla doğal dünyayı sistemli olarak inceleyen insan, doğanın temel kaidelerini ve süreçlerini anlamak adına, bilimi disiplinlere ayırmak vasıtasıyla, doğayı daha detaylı ve derin bir şekilde anlamaya çalışmıştır (Reichenbach, 1951, s. 32). Bu bağlamda insanın doğayı algılama ve yapılandırma süreci zaman içinde bilimsel, felsefi, kültürel, teknolojik ve sosyal ilerlemelerle birlikte gelişmiştir. Günümüzde insan, doğayla etkileşimlerini daha da derinleştirerek, doğayı daha iyi anlama ve doğal kaynakları daha sürdürülebilir bir şekilde yönetme becerileri üzerinde durmaktadır. İnsanın bu kronolojik gelişim süreci, alt metninde fazlasıyla olay örüntüleri barındırır.

İnsan doğayı kendine göre dönüştürürken, bu süreçte yaşadığı hemen her eksikliği gidermek için hayvanlardan yararlanmıştır. İnsanın soyut düzlemde sınırsız, fiziksel düzlemde ise sınırlı oluşu; fiziki alanda bu eksikliğini giderme ihtiyacını ön plana çıkarmıştır. Eksikliğini tamamlamak için insana bir "*öteki*" gerekir. Burada "*ötekinin*" oynadığı fiziksel ve anlamsal rol, insan için çok önemlidir. İnsanın çevresinde "*öteki*" olmaya en uygun aday ise hayvandır (Todorov, 2004, s. 94). Bu durum neticesinde insan kendi türünü üstün kıldığı bir düzlemde, hayvanları üstün olmayan bir "*öteki*" olarak konumlandırılmıştır. "*Politik, oyunbaz, alet yapan, konuşan ve bilen insanın*" (Canetti, 2019) kurduğu bu düzen o kadar başarılıdır ki; günümüzde bile hayvanların çevresine örülmüş olan insan hegemonyası, -*birkaç cılız ses haricinde*- değinilmeyecek derecede normal kabul edilir (Zengin, 2017, s. 61).

2.2. Hayvan

Anlam ve köken olarak hayvan sözcüğü "*Arapça ḥyw kökünden gelen ḥayawān, yaşama, canlı olma, her çeşit canlı varlık, canavar" sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük Arapça ḥayya "yaşadı, canlı idi" fiilinin fa'alān vezninde masdarıdır. Arapça tekili hayawān, çoğulu ya'nın sükûnu ile haywānāt'tır. Türkçede yakın döneme kadar her türlü hayvansal yaşam formu için Farsçadan alınma cānāvar sözcüğü tercih edilirdi.* (Nişanyan Sözlük, 2022b)" "*Arapça aslı hayevân olan kelime, diğer Sâmî dillerde de bulunan "hyy/hyv" (yaşamak, canlı olmak) kökünden gelen "canlı, diri" anlamında bir isimdir. "Hyy" kökünden gelmesi sebebiyle kelimenin aslı hayeyân iken telaffuz kolaylığı için ikinci "yâ"nın "vâv"a dönüştürülmesi sonucu hayevân biçimini almıştır; ancak Arapça konuşma dilinde ve Türkçede*

yaygınlıkla hayvân şeklinde söylenir. (Demirci, 2023)" bu tanımlamaların dışında hayvan sözcüğü mecazen: "*Akılsız, duygusuz, kaba, hoyrat (kimse)" ve hakaret yollu "Kızılan bir kimseye söylenen bir söz*" anlamlarını da ihtiva etmektedir (TDK, 2023b).

"*Hayvan nedir?*" sorusu insan dışı bir varlığa yöneltildiğinde ise, otonom şekilde çalışan yapay zekâ modeli olan ChatGPT (Version GPT-3.5) şöyle bir cevap vermektedir: "*Hayvanlar, canlı varlıklardır ve doğal olarak dünya üzerinde bulunan çeşitli türleri içerir. Hayvanlar, bitkiler ve diğer organizmalarla birlikte biyolojik çeşitlilik içinde önemli bir yer tutar. Genellikle hareket edebilirler, beslenirler, ürerler ve çevreleriyle etkileşimde bulunurlar. Hayvanlar, çeşitli özelliklere sahip olabilir. Bunlar arasında farklı büyüklüklerde olmaları, farklı türlerde yaşamaları, çeşitli beslenme alışkanlıklarına sahip olmaları ve farklı şekillerde hareket etmeleri bulunur. Örneğin, kuşlar uçabilirken, balıklar suda yüzer ve filler karada yürür. Hayvanlar, omurgalılar ve omurgasızlar olarak iki ana gruba ayrılır. Omurgalılar, omurgaya sahip olan hayvanları içerir ve bu grup memeliler, kuşlar, sürüngenler, amfibiler ve balıkları kapsar. Omurgasızlar ise omurgasız hayvanları içerir ve bu grup böcekler, yumuşakçalar, kabuklular, eklembacaklılar ve diğer çeşitli grupları kapsar. Hayvanlar, ekosistemlerin bir parçası olarak önemlidir ve doğal döngülerin devamını sağlarlar. Aynı zamanda insanlar için gıda kaynağı, evcil hayvanlar, çalışma hayvanları ve bilimsel araştırmalar için kullanılan denekler olarak da hizmet ederler. Hayvanlar dünya üzerinde büyük bir çeşitlilik gösterir ve doğanın önemli bir parçası olarak korunmaları ve saygı gösterilmeleri gerekmektedir.* (ChatGPT, 2023b)"

Doğanın insanlardan önce de bir parçası olan ve aynı zamanda doğaya uyum sağlayan hayvan, genişliğinde ve derinliğinde saklı olan adaptasyon yeteneği vasıtasıyla zamana ve insana karşı direnç gösterir. Hayvana ait bu direnç mekanizmalarının ardında, yine ona özgü parametreler mevcuttur. Bu parametrelerden en önemlisi adaptasyon yeteneğidir. Adaptasyon, bir organizmanın çevresel koşullara uyum sağlama ve hayatta kalma şansını artırmak için anatomik, fizyolojik ve davranışsal değişiklikler yapması anlamına gelir. Doğal seçilim süreci, organizmalar arasında çevreye uyum sağlayanların avantajlı genlerini gelecek nesillere aktarma eğiliminde olduğu için adaptasyonlar önemlidir. Çevredeki değişimlere uyum sağlamak, bir türün hayatta kalma ve üreme başarısını artırır. Adaptasyonlar, hayvanların farklı ortamlarda yaşama, beslenme, avlanma, korunma ve üreme gibi temel yaşamsal faaliyetlerini gerçekleştirmelerini sağlar (Charlesworth, Brian, & Deborah, 2020, s. 75-76).

Hayvanlar hem kendi varlıklarını hem de doğayı insanlarla paylaşan canlılardır. "*Primat*" takımının "*Homo*" cinsinin "*Sapiens*" haline dönüşmesinden günümüze dek, hayvanların insanlara verdikleri ve insanların hayvanlardan aldıkları saymakla bitmez. İnsanın ilk avı, ilk kıyafeti, ilk taşıtı, ilk koruması;

ilk sembolik ifadesi, ilk sanatı, ilk miti… Hatta ilk kez uzaya çıkan canlı[5] olma "*ayrıcalığı*"… İnsanın ihtiyaçlarına yönelik ve yine insanlar tarafından şekillenen bu ilişki antroposantrizm[6] olarak adlandırılmıştır. Bu mekanizmada hayvan her zaman bir "*öteki*" unsurdur.

2.3. Doğa

"*Kendi kuralları çerçevesinde sürekli gelişen, değişen canlı ve cansız varlıkların hepsi, tabiat, natür.* (TDK, 2022c)" olarak tanımlanan doğa; dünyadaki tüm canlıların yaşamını sürdürdüğü çevreyi oluşturan unsurların bütünüdür. İnsan da bir unsur olarak doğanın parçasıdır. Fakat diğer unsurlardan farklı olarak insan, zaman içinde doğayı istek ve ihtiyaçları doğrultusunda gözlemlemiş ve dönüştürmüş; bu süreç neticesinde ise doğada kendine yarar sağlayacak pragmatik bir düzen geliştirmek adına uğraşlar vermiştir. Ortaya çıktığından beridir doğayla uyumlu yaşayan ve ondan ilhamlar alarak gelişen insanlık, kendi içinde yaşanan hiyerarşi[7] ve düzen sorununu çözer çözmez yine doğaya yönelmiştir. Fakat insanlığın bu ikinci yönelişi, insanlığın ilk kez ortaya çıktığı zamanki gibi uyumlu ve pek iyi niyetli sayılamaz. Aydınlanma çağından[8] itibaren tarihsel bir unutkanlık yaşamaya başlayan insanlık, odak noktasına yerleştirdiği insan merkezci anlayışla; doğanın üzerine sınırsız bir tasarruf ve tahakküm iddiasıyla adeta "*çullanmıştır*". Bu süreçte insanlık hafızası doğayla olan uzun geçmişini gerçekten "*unuttu mu*?" yahut "*unutuyor rolüne mi büründü?*" sorusu halen tartışılan bir konu olurken; sanayi devrimi ve modernlikle birlikte baskın bir güç olan insan merkezci anlayış, insanlığın gelecek tasavvurunu kurgulamaya devam ederek; doğayı sınırsız bir hegemonya alanı olarak kullanacağının sinyallerini de vermeye devam etmektedir. İnsanlığın bu tehlikeli unutkanlığını Chomsky şu şekilde açıklar: "*Tarihi unutkanlık çok tehlikeli bir olgudur. Zira ahlaki ve entelektüel dürüstlüğü zayıflatmakla kalmıyor aynı zamanda ortaya çıkacak yeni suçlar için de zemin hazırlıyor.* (Chomsky, 2015)"

---

[5] Laika isimli köpek, 3 Kasım 1957'de Sputnik 2 uzay aracı ile Dünya dışına yörüngesel uçuş için çıkan ilk canlı olmuştur.

[6] İnsan merkezcilik. İnsanın her şeyin merkezinde olduğunu öne sürerek, evrendeki her şeyin insan için yahut insana hizmet etmek için var olduğunu savunan görüştür.

[7] "*Kas gücü fazla olan erkeğin hiyerarşik olarak kadın üzerinde tahakküm kurmaya başlaması (Patriarşi) ve toplumun vazgeçilebilir üyeleri olmaları sebebiyle sürekli bir güvensizlik ile hareket eden ve yönetim mekanizmasında ayrıcalığa sahip olmak isteyen yaşlı bir elit grup (Gerontokrasi) organik toplumda hiyerarşik ilişkilerin güçlenmesini sağlamıştır. Bu durum ilk toplumsal hiyerarşinin ortaya çıkmasının önünü açmıştır. Böylelikle kadın ve doğa öteki olarak görülmeye başlamıştır* Bkz: (Bookchin, 2013a), (Žižek, 2011)."

[8] "*Aydınlanma Çağı, doğa-insan ilişkisinin bozularak, sürecin insanlığın lehine evrildiği ve insanı merkeze alan yaklaşımların açıkça kabul edildiği döneme tekabül etmektedir. Dolayısıyla bu sürecin temel savı, her şeyin insanlar için yaratıldığı ve insanların tüm varlıklardan daha üstün olduğu düşüncesidir. Genel olarak ele alındığında ise Aydınlanma döneminin doğaya yaklaşımında şu özellikler öne çıkmaktadır: 1. İnsan, dünya üzerindeki bütün canlılardan farklı olup, diğerleri üzerinde egemendir. 2. İnsanlar geleceklerini belirleme iradesine sahiptirler. Hedeflerini seçebilir ve bunlara ulaşma yolunu öğrenebilirler. 3. Dünya son derece zengin kaynaklara sahip olup, bu kaynaklar insanlara sınırsız olanaklar sağlar. 4. İnsanlık tarihi, gelişimin tarihidir. Bu gelişme asla durdurulamaz* (Kasapoğlu, 1997)."

İnsan merkezci anlayışın, doğayı sınırsız bir tüketim nesnesi olarak gördüğü ilişkiyi Mayıs Sinekleri Efsanesi ile açıklayabiliriz. Efsaneye göre, ömrü yirmi dört saatle sınırlı olan ve ormandaki yapraklarla beslenen Mayıs sineklerinin sayısı zaman geçtikçe artar. Sayıları artan Mayıs sinekleri, artan sayılarının farkına varmadan ormandaki yaprakları hızla tüketmeye devam eder. Ömürleri yalnızca yirmi dört saat olan Mayıs sinekleri, ormanın yavaşça yok olduğunun farkına varamaz. Nihayet ormandaki son yaprağı da tüketen Mayıs sinekleri, bu tükenişin farkına varamadan toplu bir şekilde açlıktan ölürler. İşte insan da sınırlı ömrüyle doğayı dilediğince tüketirken, insanlığın doğayı ne kadar tükettiği hakkında tarihsel bir körlük yaşamaktadır (Milli Gazete, 2007).

Doğa-insan ilişkisindeki bir diğer konu da insanın doğayı algılama biçimleridir. İnsanın mekân algısı temelde iki biçimdedir: sonsuz mekân ve doğal mekân. Can'a göre, "*Sonsuz mekân, sınırlandırılmamış olan, algılanamayan yalnızca düşünülebilen mekândır. Doğal mekân, insanın algısına ve müdahalesine açık olan fiziksel çevre olup altı yeryüzü, üstü gökyüzü ile belirginleşen alandır.* (Can, 2008a, s. 9)" Doğal mekân (*fiziksel çevre*), oluşumu bakımından doğal ve yapay çevre olarak ayrılır. Doğal çevre, insanın müdahale etmediği ve tamamen kendiliğinden olan çevredir. Yapay çevre ise, büyük ölçüde doğal çevreden faydalanmak suretiyle, insan eliyle üretilen alanlardır. İnsanın kendisi ve çevresi arasındaki yoğun ilişki de tam olarak kendi eliyle ürettiği bu alanlarda gerçekleşir.

2.4. Mekân

Kanonik bir tanımla mekân, insanı çevreden belirli ölçülerle ayıran[9] ve insanın ölçülerle ayrılmış bu alanda faaliyetlerini sürdürmesine olanak sağlayan yerdir. Mekânın oluşumu için kesin bir fiziki sınıra gerek yoktur. Mekânı hacimden ayıran en büyük fark da tam olarak bu noktada ortaya çıkar. Zira mekânı sınırlandırma hareketi fiziki olabileceği gibi, duyularla algılanacak şekilde de olabilir. Buradaki mühim husus, mekânın sınırlarının algılanabilir oluşudur. İçinde yaşayanlar tarafından daima deneyimlenen ve algılanan mekân, fiziki ve geometrik boyutu dışında; ekonomik, siyasi, sosyolojik ve psikolojik yönleri de olan kompleks bir alandır. Bu durum neticesinde fiziksel olarak varlık alanında sürekli üretilen mekân, aynı zamanda zihinsel olarak da yeniden biçimlenerek üretilen bir olgudur. İnsan ve mekân arasında işteş bir değişim ve dönüşüm süreci mevcuttur. Bu sebeple mekân, toplumun değişimine hızlı bir biçimde reaksiyon göstererek onun paralelinde değişebilen anlam yüklü bir yerdir. Harvey, mekânın salt ontolojik bir ölçüt değil, bizatihi insanı biçime sokan ve aynı zamanda insan tarafından da

[9] İhtiyaç halinde yağmurdan yahut güneşten korunmak için açılan şemsiye bile geçici bir mekân tezahürüdür.

biçimlendirilen bir boyut olduğunu savunmuştur (Harvey, 2003, s. 11). Bu bağlamda mekân aynı zamanda bir eşzamanlılık meselesinin tarafıdır. Bununla birlikte insanın mekân algısı da ele alınması gereken bir olgu olarak ön plana çıkar. Zira insanın mekân algısı irdelendiğinde, tek boyutlu bir anlayıştan ziyade iki yönlü bir anlayış olduğu gözlemlenmektedir. İnsanın bu ikili mekân algısı, doğal mekân ve sonsuz mekân kavramları altında biçimlenmiştir. İnsanın tahayyülündeki sonsuz mekân algısı ele alındığında, bu algının sınırlandırılmamış olduğunu; doğal mekân algısı ele alındığında ise bu algının doğal elemanlarla çevrelenmiş ve müdahaleye açık olan bir yapı olduğundan bahsedilebilir (Can, 2008b). Son kertede insanın mekân algısındaki bu ikilik, insanın sınırlandırılmamış olan soyut mekân algısını, somut ve sınırlandırılmış çevrede gerçekleştirmesine olanak tanır. Bu iki algı boyutunun birleşmesi neticesinde insan, doğal mekân ile arasına tabanları, tavanları, duvarları, kolonları, kirişleri ve döşemeleri ekleyerek mimari mekânları üretmeye başlar.

İnsanın mekân algısı, insanın mekânda yahut mekânın çevresinde zamansal bir tecrübe edinmesi ve mekânı anımsaması ile ilintilidir. Bu bağlamda Merleau-Ponty'e göre, "*Duyular ve bilişsel süreçler bir bütün oluşturarak sadece yüzeysel imgelerle değil; bütün duyuların eşzamanlılığıyla bedensel olarak mekânsal bilincin özünü oluşturmaktadır.* (Merleau, 2008, s. 27)" Bütünselliğe sahip bu algılama süreci, insana bir çok yönden etki ederek mekânsal algıyı "*yaşantı*" kavramında temellendirir. Mekân algısına müteakip oluşan mekân anlamlandırması ise "*hem fiziksel olarak hem de yorumlanarak; hissedilerek, algılanarak ve hikâyelendirilerek inşa edilmektedir* (Gierny, 2000, s. 465)." Bu durum bir yerin insanlar tarafından tanımlanarak, adlandırılarak ve kimliklendirilerek bir mekân haline dönüşeceği anlamına gelmektedir. (Soja, 1989, s. 79-80) İnsanın mekâna yönelik ürettiği algı ve anlam, mekânın fiziksel öneminin yanında, psikolojik ve sosyolojik bir etki düzlemi de ortaya çıkarır. Son kertede mimari mekânlar, doğal mekânın unsurlarıyla birleşerek; belirli bir takım sosyal kuralların, algıların ve anlamların harmanlandığı kentsel mekânları ortaya çıkarmaktadır.

2.5. Kentsel Mekân

Kentsel mekân, güçlü ve yoğunluklu toplumsal ilişkilerin fiziksel mekânlar üzerinde şekillendiği, döngüsel olarak kentsel mekânda yaşayanlardan etkilenen ve yine kentsel mekânda yaşayanları etkileyen devinimsel bir alandır. "*Kentsel mekânlar, yalnızca fiziki formları özellikleriyle değil; toplumsal, sosyolojik ve psikolojik anlamlarıyla bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Zira kentsel mekânlar, değişen sosyo-ekonomik koşullara ve kentlerin kültürel dokusuna cevap verebilen "yaşayan" organizmalardır* (Alexander, Silverstein, & Ishikawa, 1977, s. 33)." Kentsel mekânlar, kentsel ilişkilerin

bir karmaşa ve yoğunluk neticesinde enerji açığa çıkardığı yerlerdir. Bu enerji kentin devinimini sağlarken, içinde yaşayan insanları da ortak bir noktada buluşturmaktadır. Charles Correa kentsel mekânı bu bağlamda şu şekilde izah eder: "*Bir köyde köyün delisi vardır, bir kasabada ise iki ya da daha fazla deli olabilir. Ama esas önemli olan bu kasabada o iki delinin karşılaşmasıdır. Kentler ise, pek çok delinin farklı mekânlarda farklı olasılıklarla karşılaşıp farklı renkler doğurduğu mekânlardır. Kırmızı bireylerden oluşan her toplumda az sayıda "mavi" bireyler de vardır. Bu mavi bireyler farklıdır, Einstein da olabilir, köyün delisi de. 250 nüfuslu bir köyde tek bir mavi birey varken, 100.000 kişilik bir kentte artık mavi bireyler gruplaşmaya başlar ve yaydıkları enerjiyle çevrelerindeki kırmızıları da morlaştırırlar. Kentsel mekânlar, işte bu gibi farklı enerji üretim mekânları oldukları için değerlidir* (Correa, 2005)." İşte bu yönüyle kentsel mekânlar, heterojen yapıdaki insan topluluklarının, geniş bir alanda (*göreli biçimlerde*), yoğun bir şekilde ve sürekli olarak yerleşip, birbirlerini "*morlaştırdığı*" alanlardır.

2.6. Kent

"*...Kentin kökenleri karanlıktadır, geçmişin büyük bir kısmı yeniden ortaya çıkarılamayacak şekilde gömülü veya silik durumdadır ve gelecekte nasıl bir hâl alacağını kestirmek son derece zordur* (Mumford, 2007a, s. 13)."

İnsanlık zamanla, doğal çevrede kurulu fakat doğal çevreden çeşitli sebeplerle kendisini yalıtacak mekânları oluşturmaya başlamış, bu oluşumlar neticesinde günümüzün çok boyutlu ve derinlikli yaşama alanı olan kentleri meydana getirmiştir. Kent kavramı, bireylerin ortak gereksinimlerini karşılama ülküsü neticesinde, ekonomik, idari, kültürel, toplumsal, siyasal vb. biçimlerde örgütlendiği ve yeni ihtiyaçlar karşısında sürekli yenileyen yaşam alanlarıdır. Bu bağlamda dinamik bir kavram olan kent, tarihin çeşitli dönemlerinde farklı anlamları kapsamış, çeşitli ve ayırt edici isimlerle anılmış[10] (Topal, 2004, s. 1) ve çeşitli disiplinlerin (*sosyoloji, tarih, mimarlık, hukuk, iktisat, antropoloji, vd*.) kendine has kavrayışları neticesinde farklı tanımlamalara sahip olmuştur (Karaman, 1998, s. 5). Bununla birlikte kent kavramını yalnızca kalabalıkların ve örgütlenmelerin yaşandığı fiziki bir alan olarak değerlendirmek eksik olacaktır. Zira kent, tüm boyutlarıyla bünyesinde yaşayan bireyleri çevreleyen ve aynı zamanda bu bireylerden etkilenen işteş bir yapıyla adeta canlı bir organizma gibidir. Bu derinlikli

[10] "*Kent sözcüğü tarih boyunca kavramsal olarak pek çok değişime uğramıştır. Geçmiş dönemde 'cite', 'medine', 'polis' ve 'kent' gibi birbiriyle ilintili olarak kullanılan kavramlar günümüzde 'city', 'ville', 'bourg' ve 'urban' gibi kelimelerle ifade edilmektedir* (Benevolo, 1995, s. 19)*."*

haliyle kent, diğer yaşam alanlarından farklı olarak; bireylerin davranış ve düşünme biçimlerini sosyal düzen vasıtasıyla devamlı olarak etkilemektedir. Bu bağlamda kent (*birden fazla boyutu olan ve sınırlarının kesin olarak tayin edilemediği bir zemin olmakla birlikte*), belirli bir büyüklüğe sahip, bütünleşmiş ve heterojen yapıda olan, sistematik kontrol fonksiyonlarına sahip, tarımsal olmayan üretimin yapıldığı ve artı değerlerin yoğun olarak üretildiği bir mekân olarak tanımlanabilirken; tarihsel arka planı ve uzak geleceği müphem olan, güncel olarak deneyimlenebilen ve geleceği hakkında bazı ön fikirlere sahip olunan yapısal fakat "*yaşayan*" bir alan olarak nitelendirilebilir (Bookchin, 2013b, s. 80-81).

2.7. Kentleşme

Keleş kentleşme olgusunu; "*ekonomik gelişmelerin neticesinde kent sayısının artması ve büyüyen kentler nazarında artış gösteren örgütleşme, uzmanlaşma ve bireyler arası ilişkilerde kentlere özgü değişim ve dönüşümlere yol açan nüfus birikim süreci* (Keleş, 1998a, s. 80)" olarak tanımlanmıştır. Kentlerin ortaya çıkışı gibi kentleşmenin de ortaya çıkışı müphemdir. Bu bağlamda çeşitli araştırmacılar, belirsizlikleri giderebilmek adına, çeşitli yöntem ve teorilerle kentleşmenin başlangıcını insanların avcılık, toplayıcılık ve çobanlık gibi mobilize olarak yaşadığı hayattan, tarımsal faaliyetlerin yoğunlaştığı yerleşik hayata geçmesi noktasında tarihlendirir ve kabul ederler (Es & Ateş, 2004, s. 48). İnsanlığın doğayla süregelen ilişki dinamiklerini farklı bir noktaya taşıyan yerleşik hayat deneyimi, ilk kent örneklerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlarken; zaman geçtikçe kurulan kentler işlevsel olarak "*gücü biçime, enerjiyi kültüre, ölü maddeyi sanatın canlı simgelerine, biyolojik üremeyi de toplumsal yaratıcılığa dönüştüren bir üretim sürecinin yaşandığı sahaya dönüştürmüştür* (Mumford, 2007b, s. 13)." Bu üretken saha, kentlerde yaşamayan bireyleri daha varsıl bir sosyal çevre ve daha kompleks bir yapıya dahil olması yönünden fazlasıyla tetiklemiştir. Bireylerin bu yöneliminden bahisle, kentleşmenin iki uçlu bir çözülme, yoğunlaşma ve akım süreci olduğunu ifade etmek mümkündür. Kırda başlayan çözülme neticesinde kentte oluşan yoğunlaşma ve bu sürecin kır ile kent arasında oluşturduğu akımın birbirine bağlı olarak işleyişi, aynı zamanda kentleşme sürecinin işleyiş biçimi olarak da yorumlanabilir (Kartal, 1983, s. 33). Kentleşmeyi ele alan literatür, kentleşme faktörlerini; kente göç, kent demografisi, mekânsal büyüme, ekonomi, sosyoloji, kültür ve davranış biçimlerinde gözlemlenen farklılaşmalar yönünden, bir "*kent-kır dikotomisi*" bağlamında yorumlamaktadır (Yılmaz & Çitçi, 2011, s. 255).

2.8. Kentlileşme

Kentlileşme kavramı, kentleşme kavramının daha anlaşılır olması yönünden önemlidir. Keleş'e göre kentlileşme, "*bir süreç olarak kentleşme akımı neticesinde toplumsal değişmenin bireylerin davranışlarında ve karşılıklı ilişkilerinde, değer yargılarında, maddi ve manevi yaşam biçimlerinde meydana gelen değişiklikleri ifade eder* (Keleş, 1998b, s. 80)." Kentlileşme daha çok ekonomik ve sosyal yönleriyle öne çıkmaktadır. Ekonomik bakış açısıyla kentlileşme olgusu, bireylerin geçimini tamamıyla kentte yahut kente mahsus iş kollarında sağlıyor olmasıyla vuku bulurken, sosyal yönden kentlileşme olgusu, kır orijinli bireylerin kentlere mahsus davranışlara eklemlenip, kent zemininde sosyal ve manevi değer yargılarını yeniden üretmesi suretiyle vuku bulur. Kente göç ederek yeniden toplumsallaşma sürecine giren kırsal bireyler, bu göç neticesinde kente mahsus davranış kalıpları edinerek, kentin sunduğu fırsat ve imkanlarından faydalanmaktadır. Bireyler kentte yaşama bilincine ve kentli olduklarına yönelik bir farkındalığa ulaştıkça, kent kültürünü anlamlandırmaya, kentin çeşitli dinamiklerine ait hissetmeye ve kentsel oluşumlara yönelik sorumluluk duymaya başlarlar. İşte bu aidiyet, kentlilik bilinci kavramında hayat bulmaktadır. "*Kentlilik bilinci, kent kültürünü anlamak, kendini kente, kentin dinamiklerine ait ve güvende hissetmek, kentsel oluşumlardan sorumluluk duymaktır* (Kentleşme Şurası, 2019)."

2.9. Kent Kültürü

"*Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin* (TDK, 2022d)." olarak tanımlanan kültür; "*Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü tarafından düzenlenen Dünya Kültür Politikaları Konferansı Sonuç Bildirgesi'nde: en geniş anlamıyla kültür, bir toplumu ya da toplumsal bir grubu tanımlayan belirgin maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin bileşiminden oluşan bir bütün ve sadece bilim ve edebiyatı değil, aynı zamanda yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını da kapsayan bir olgu* (UNESCO, 2022)." olarak tanımlanmıştır.

Terminolojik tanımlamaları dışında kültür, kültür tarihçisi Burke'ün bile "*Kültür can sıkacak kadar tanımları olan bir kavramdır.* (Burke, 1994, s. 115)" şeklinde ifade ettiği derinlikte ve genişliktedir.

Zira kültür, insanlığın tüm yönlerini kapsayan ve tarihsel derinliği olan bir kavramdır. İnsanlığın yaşadığı ve yaşamakta olduğu, deneyimlediği ve deneyimlemekte olduğu, temas ettiği ve temas etmekte

olduğu, düşündüğü ve düşünmekte olduğu her şeyi içine alabilecek bir yapıda olan kültür; deyim yerindeyse efrâdını câmi ağyârını mâni olacak şekilde tanımlanması için, kapsayacağı konuya indirgenerek tanımlanmalıdır. Bu bağlamda kültür, bir toplumun nesiller boyu aktardığı bilgi, deneyim ve değerlerinin birikimi olarak da düşünülebilir. İnsanlar kültür aracılığıyla toplumlarının değerlerini öğrenir, davranışlarını şekillendirir ve toplumsal etkileşimlerde bulunur. Kültür, bireylerin kimlik oluşturmasında önemli bir rol oynar ve insanların dünya görüşlerini, değer sistemlerini ve ilişki kurma şekillerini etkiler. Kültür, coğrafi, tarihi, dilsel ve sosyal faktörler gibi çeşitli etmenlerden etkilenir. Bu nedenle, farklı toplumlar arasında kültürel farklılıklar görülür. Toplumların kendine has bir kültürü vardır ve bu kültürün inşa süreci toplumun değerleri, normları, inançları ve gelenekleri üzerinden şekillenir. Kültür, insanların birbirleriyle iletişim kurmasını ve anlaşmasını sağlar. Aynı zamanda sanat, edebiyat, müzik, dans, mimari, giyim gibi ifade biçimleriyle de kendini gösterir. Kültür, insanların hayatlarını anlamlandırmasına yardımcı olur, toplumsal düzeni korur ve bir toplumun kimliğini belirler. Sonuç olarak, kültür bir toplumun paylaştığı değerler, inançlar, davranışlar ve diğer unsurların bütünüdür. İnsanların kimliklerini şekillendiren, toplumsal etkileşimlerini belirleyen ve insanların birbirleriyle iletişim kurmasını sağlayan bir yapıdır.

Kent kültürü ise; kentte yaşayan bireyler vasıtasıyla ve ortak bir payda üzerinde uzlaşılan maddi veya manevi değerlerin oluşum sürecidir. Burada önem arz eden öğeler, kente yönelik bir hafızanın teşkil etmesi, bu hafızanın sonraki nesillere aktarılması ve üretilen kültürün kentte yaşayan bireyler vasıtasıyla anlamlı bir hale getirilmesidir. "*Kentler medeniyetlerin özel yaşama alanları olarak ortaya çıkmışlar ve biçimlenmişlerdir. Bu bağlamda farklı medeniyet anlayış ve tasavvurlarının ürettiği farklı kültürel biçimler, kent sahnesinde sergilenmekte ve yaşatılmaktadır* (Can, 2008c)." Aynı zamanda kentler, her biri kendine özgü kurallar çerçevesinde teşkil eden kültürlerini, bünyesinde yaşayan kentlilerin yaşama pratiklerinden meydana getirerek ve yine bünyesinde yaşayan kentlilerin yaşama pratiklerine yön vererek; sürekli gelişim ve dönüşüm halinde olan, dinamik, sürdürülebilir ve oluşturduğu tüm maddi-manevi değerler bütününü bünyesinde yaşayan kentliler vasıtasıyla sonraki nesillere aktarabilme yetisine haiz bir yapıdır. Bahse konu bu değişim, dönüşüm, örgütlenme ve aktarım sürecinin işlevsel etkisi ise kent kültürü olarak ortaya çıkan sonuçlardır.

2.10. Hayvan Refahı

Hayvan refahı kavramı ya da hayvan gönenci, hayvanların fiziksel ve psikolojik olarak sağlıklı ve huzurlu bir hayat sürmelerinin gerektiğini ifade eden kavramdır (Grugen, 2011, s. 3). Hayvanların refahı

son yıllarda doğa ve ekoloji konularının alt başlığı olarak felsefi zeminde oldukça tartışılmaktadır. Öyle ki, hayvan hakları aktivisti Charles Magel, hayvanların refahı ve statüsü üzerine yazılmış eserlerin kaynak dizinini çıkarmayı hedeflediğinde, 1970 yılına kadar yalnızca 94 adet eser bulabilmişken, 1970 yılından 1989 yılına kadar hayvanları konu alan 240 adet yeni çalışma yapıldığını tespit etmiştir. Günümüzde ise bu konuya yönelik literatür oldukça zenginleşmeye başlamıştır.

Hayvan refahı meselesinin kökleri antik felsefeye kadar uzanmaktadır. Bu meselenin son yıllarda yoğunlukla ele alınıyor olmasının temel nedeni, insan merkezci anlayışın alternatifi olan bütünsel yaklaşımlardır. İnsanlık, felsefeyi ürettiği dönemlerden beridir insan merkezci anlayış vasıtasıyla kendisini ve çevresini değerlendirmeye tabi tutmuştur. Bu tutumun neticesinde hayvanları ve diğer canlı varlıkları kendisinden aşağı olarak görmüştür. Özetle insan merkezci anlayış, insana diğer tüm varlıklar karşısında ontolojik yahut değer sistemleri açısından ayrıcalık, üstünlük ve önem atfeden bir görüştür. Bu görüş, derecesi farklı olmakla birlikte birçok dini, felsefi ve kültürel sistemde etkisini yeniden üreterek sürdürmektedir.

Bu anlayışın felsefi düzlemde asıl etkisini artıran Dekartçı ikiliktir. Bu felsefi düşünce üzerinden insanlık, hayvanlara yönelik tutumunu "*ben*" ve "*öteki*" üzerinden şekillendirmiştir (Degrazia, 2002a, s. 7). "*Dekartçı İkilik*" insanı birincil ve temel özne, hayvanları ve doğayı ise öznenin istek ve ihtiyaçları neticesinde şekillenecek birer nesne konumuna sokmaktadır (Degrazia, 2002b, s. 8).

2.10.1. Felsefede Hayvan Sorusu

Hayvanın ahlaki ve hukukî statüsünün bir sorun olarak nitelendirildiği ilk felsefi noktayı Pre-Sokratik dönemde görmek mümkündür. Pythagoras ve savunucularının en ünlü öğretisi olan ruh göçü, insan ruhunun, insan ve hayvan bedenleri vasıtasıyla dünyada dolaştığını savunur. Bu bağlamda bedenden bedene dolaşabilen ruh, yapısı bakımından farklıdır. Bu inançtan yola çıkan Pythagoras, savunucularına hayvanları yemeyi, onlara eziyet etmeyi ve öldürmeyi yasaklamıştır. Zira bedenler arası dolaşan insan ruhu, hayvanların bedenine de geçebilme ihtimaline sahiptir. Bu durumun neticesinde hayvana eziyet eden bir kişi dolaylı olarak insan ruhuna da eziyet etmiş sayılacaktır (Arslan, 2011, s. 145-146). Bu mantık sistemi ile Pythagoras, hayvan sorununu dolaylı yönden insan merkezci bir yaklaşımla ele almıştır. Platon'da ruh-beden düalizmi vasıtasıyla Pythagoras'ın ruh göçü düşüncesinden etkilenmiştir.

Felsefede gelişen insan merkezci yaklaşımı sarih olarak anlayabilmek adına Sokrates'in insanı konumladığı noktayı anlamak önemlidir. Zira Sokrates, felsefe tarihi boyunca sistematik bir şekilde insan sorununu dile getiren ilk filozoftur. '*İnsan nedir*?' sorusunu akılcı bir zeminde cevaplandıran

Sokrates, insanı '*hayvan olmayan*' tanımıyla oluşturarak; insan ve hayvanın yaşam prensipleri arasında farklılıklar ve zıtlıklar olduğu savını ortaya atmıştır. Sokrates'e göre insanı diğer canlılardan ayıran temel yeti akıldır. Akıl sahibi insan kendisine çeşitli kurallar ve prensipler oluşturur. Bunun yanında insan, rasyonel sorulara rasyonel cevaplar verebilen bir varlıktır (Günay, 2010, s. 14). Rasyonalite olgusu ise insanın bilgisinin ve ahlaklılığının temelini oluşturur. İnsanın bu sayede kendisi yahut başkasına yanıt verebilme yeteneği, ona ahlaki bir özne olma statüsünü kazandırmıştır. Bu bağlamda bir varlığın ahlaki statüsünü tespit etmek, o varlığın anlama ve dil yetisiyle yakinen ilintilidir.

Platon da tıpkı Sokrates gibi akıl yetisinin insanları diğer canlı varlıklardan ayırdığını öne sürmüştür. İnsanların hayvanlardan üstün bir konumda olduğunu haz olgusu üzerinden ifade eden Platon'a göre "*haz azaldıkça iyi çoğaldıkça kötüdür*" (Platon, 2013a, s. 13). Haz peşinde koşan bir insanın bu bağlamda hayvandan farkı yoktur. Zira hayvan, akıl ve hafıza yetisine sahip olmadığından dolayı haz duyumsamasına da sahip değildir. Bunun neticesinde haz odaklı bir yaşam insan yaşamı olarak nitelendirilemez (Platon, 2013b, s. 21).

Aristoteles'e göre de akıl en başat ölçüttür. İnsan, akıl yeteneği vasıtasıyla kendisinden daha üstün olarak değerlendirdiği varlıklar üzerinde düşünebilen yegâne varlıktır. İnsan bu yeteneği vasıtasıyla insan, kendisinden daha yüksek olarak gördüğü varlıklara yani tanrısal olana eklemlenebilir (Nagel, 1988, s. 153). Yaşamını sürdüren her canlının yine ona özgü bir işi; bunun sonucunda da buna özgü aldığı bir haz vardır. Aristoteles bu durumu Herakleitos'tan bir örnekle açıklar: "*Eşekler samanı altına tercih eder, çünkü eşekler için yiyecek altından daha hoştur* (Herakleitos, 2016, s. 18)." Dolayısıyla Aristoteles'in insana[11] yönelik vurguladığı haz ise aklın gücüyle bir hayat sürmesidir. Zira "*Ruh Üzerine*" adlı eserinde, insanın hayvanî arzuları ve tutkularının akıl dışı bir durum olduğunu ifade etmiştir (Aristoteles, 2011, s. 432). Bu sebeple Aristoteles'e göre iyi yaşam theoria (*temaşa*) yaşamıdır. Bu yaşamda insan, duyusal hazlardan uzaklaşarak anlama yeteneğine mahsus hazlarla birliktedir. İnsan merkezci yaklaşımı bu bağlamda Aristoteles'in çıkarımlarında ve fikirlerinde de gözlemlemek mümkündür. Aristoteles'in felsefesinde hayvan akıl yeteneği olmadığından bahisle aşağı yahut ötekidir. Bu bağlamda insanların gerisinde yer aldığından dolayı yine insanların kullanımı için ideal bir kaynaktır. Aristoteles'in hayvanları insana tahsis edilmiş canlılar olarak gördüğü bu görüşler, ilerleyen dönemlerde de bir çok filozof tarafından benimsenmiştir.

[11] İnsanı nitelendirirken erkeğe vurgu yapan Aristoteles, kadınları ve köleleri bu kapsamın dışında bırakmaktadır.

Ortaçağ döneminde Aristoteles'in bu iddiasını Auqinalı Thomas devam ettirmiştir (Degrazia, 2002c, s. 14-15). Auqinalı Thomas, bitkisel ruh, duyusal ruh (*hayvanlarda*) ve mantıksal ruh (*insanlarda*) olmak üzere üç farklı ruh tanımı yapmıştır. Thomas'a göre insanlar diğer varlıklardan içindeki tek bir ruh ile ayrılır. Bu ruh mantıksal ruhtur. Mantıksal ruh, gelişkinlik olarak diğer iki ruha da (*bitkisel ve duyusal ruh)* denk gelen güçlere de sahiptir. İnsan zaten bitkisel seviyedeki büyüme ve üreme güçlerine ve hayvansal seviyedeki algılama ve arzulama güçlerine sahiptir. Bunun dışında insanda düşünme ve isteme güçleri de mevcuttur. Dolayısıyla insanlar hem diğer güçleri barındırırken; zihinsel irade, düşünme ve isteme güçleriyle diğer varlıklardan ayrılmaktadır (Anthony, 2018, s. 248). Bu düşünce neticesinde Thomas, hayvanların birer otomat olduğunu belirterek, onların insanların kullanımına tahsisli varlıklar olduğunu kabul etmiş ve insanları statüsel olarak hayvanların üzerinde konumlandırmıştır.

Auqinalı Thomas bu düşüncesini İncil'i de referans alarak Tanrının buyruğu olarak şu şekilde ifade eder: "*Bundan dolayı, filozofun belirttiği gibi [Aristoteles], insanların bitkileri hayvanların iyiliği için ve hayvanları da insanların iyiliği için kullanması yasak değildir (Politika I, 3)"; "dolayısıyla hayvanların kullanımı için bitkilerin hayatını almak, insanların kullanımı için de hayvanların hayatını almak meşru ve doğrudan Tanrı'nın emrine de uygundur.* (Yaratılış, 29, 39 ve Yaratılış ix, 3) (Singer, 1976a, s. 266)."

Aquinalı Thomas'ın bu düşüncesi öylesine etkindir ki, Peter Singer bu durumun etkisini şu örnekle ifade eder: "*19. yüzyılın ortalarında dahi, Papa 9. Pius, hayvanların insanlara karşı görevleri olduğu manasını taşıyan bir düşünce ile, Roma'da kurulması planlanan Hayvanlara Eziyeti Önleme Derneğinin kurulmasına karşı çıkmıştır* (Singer, 1976b, s. 266)."

16. yüzyıla gelindiğinde, Michel de Montaigne, insan ve hayvanın konumu ve durumu hakkında bir takım çıkarımlar yapmıştır. O'na göre insanın bedensel yanından doğan itki, dürtü, arzu yahut duygular aşağılık ya da çirkin değildir. İnsanın üstün olduğu bir insan-hayvan ayrımının da yanlış olduğunu ifade eden Montaigne bu durumu şu sözlerle ifade eder: "*Kibir, asli ve ezelî hastalığımızdır bizim. Tüm yaratıkların en bahtsızı ve en zayıfı insan olmakla birlikte Plinius'un dediği gibi en mağruru da odur. O buraya, bu dünyanın çamuru ve pisliği içine; evrenin bu en berbat, en ölü ve en çürümüş yerine; alemlerin en alt ve gök kubbeden en uzak katına; benzer koşullardaki hayvanlarla birlikte üç halden en kötüsüne çakılıp kalmış olduğunu görür, duyumsar da buna rağmen zihninde kendini ayın halesinin üzerine çıkarıp göğü dahi ayaklarının altına alır. Tam da bu düşünce tarzından kaynaklanan bir kuramla insan, Tanrı'yla bir tutar kendini, seçkin görerek diğer yaratıklar topluluğundan ayırır, kendine ilahi nitelikler atfedip kardeşleri ve yoldaşları olan hayvanlara da şu ya da bu yeteneği ya da*

gücü yakıştırarak kendince pay eder. O nasıl olur da kendi aklıyla hayvanların içsel ve gizli devinimlerini bilebilir? Hayvanlarla bizim aramızda nasıl bir karşılaştırma sonucunda onların akılsız olduğu sanısına varabilir ki? (Montaigne, 2022, s. 9)"

Montaigne bu sözleriyle önceki dönem filozoflarının insan merkezci yaklaşımını açıkça eleştirmiştir. Fakat insan merkezci yaklaşım, 17. yüzyılda Descartes'ın geliştirdiği Kartezyen felsefe düşüncesi ile güç kazanarak devam etmiştir. Montaigne'in eleştirel olarak irdelediği felsefi düşünceler, Descartes'ın felsefesinde güçlü bir biçimde yeniden ortaya çıkmıştır. Montaigne, akılcılığı merkeze alarak yapılan her türlü gözlem yahut akıl yürütmenin, hayvanın iç dünyasını kesin olarak bilemeyeceğini vurgularken, hayvanı insanın alt seviyesinde konumlandıran düşünürlerin daha dikkatli davranmalarını öğütler. "*Her insan duygularını kendi içinde yaşar ve onların doğasını araştırmak için başka bir yerde gözlem yapma ihtiyacı hissetmez* (Descartes, 2014, s. 69-70)." diyen Descartes ise gözlemleri ve deneyleri vasıtasıyla hayvanların insanlar gibi sezgisel bir varlık olmadığını iddia eder. Burada farklı bir sorun açığa çıkar. İnsan, başka bir canlının (*bu başka bir insan bile olabilir*) duygularını ve hislerini anlamaya çalışırken bile kendinden hareketle bir takım değerlendirmelerde bulunur. Bu durum, değerlendirmeye tabi tutulan canlının, öznel olarak neler hissettiği yahut duyumsadığı konusunda doğruya varmaz. Özellikle yakın geçmişte yapılan bir takım çalışmalar bu durumun hayli zor olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Hayvan sorununu/sorusunu spesifik olarak ele almamış olan Descartes'ın hayvana dair görüşleri, ruh ve bedene yönelik düşüncelerini ifade ettiği eserlerde ele alınmıştır. Descartes'ın felsefi düşüncelerinde '*hayvan nedir*?' sorusu '*insan nedir*?' sorusunu anlamlandırmak adına sorulan ikincil bir sorudur.

Ona göre "*'insan nedir?' sorusunu 'insan rasyonel bir hayvandır' şeklinde cevaplamak beraberinde başka birçok soru getirirken, bu cevabı açıklayabilmek için öncelikle hayvanın ve rasyonalitenin ne olduğunu açıklamak elzemdir. Bu sebeple 'insan nedir?' sorusuna ruh ve beden açısından cevap aramak daha makuldür* (Descartes R. , 1984, s. 17)." Descartes bu sistemle insanı anlamlandırmaya yönelirken, hayvanın statüsünü de ahlaki ve hukuki tartışmalar yaratacak bir zemine oturtmuştur. Hayvanın insanlar gibi ruh, akıl ve zihin sahibi bir varlık olmadığını iddia eden Descartes, hayvanı makineye benzeterek, ilerleyen dönemlerde gelişecek bir çok tartışmaya da zemin hazırlarmıştır.

Descartes'a göre hayvan ile insan arasındaki ayrım yalnızca derece ayrımı değil, tür bağlamında da bir ayrımdır. Descartes'a göre üç töz vardır (*res extensa, res cogitans ve Tanrı*). Hayvan bu üç tözden ancak res extensa (*başka bir irade tarafından uzamlı kılınan cisim*) ile ilişkilendirilebilir. Tözselliğin bu biçimi tamamen maddeye dayanır ve düşünce kavramını içermez. İnsan ise tözsellik biçimlerinden hem res

extensa hem de res cogitans (*düşünen*) ile ilişkilendirilebilir. Yani insan hem cismanidir hem de düşünebilir. Ayrıca düşündüğü için Tanrıyla da ilişkilidir. Zira Tanrı, yalnızca düşünen ile bir açılım yapar. Bu ontolojik ayrım ise insana hayvan karşısında bir üstünlük sağlar. Hayvanlar tamamen bedensel bir alanda olduğundan (*res extensa*) dolayı, düşüncenin içinde konumlandığı ruhtan da yoksundurlar.

Descartes'ın bu insan merkezci anlayışından sonra John Locke, hayvanlara eziyet etmenin bir '*barbarlık'* göstergesi olduğundan bahisle, hayvanlara eziyet etmeyip kötü muamelelerde bulunmamaları adına çocuk yaşta başlayan bir eğitimin verilmesini önermiştir. Zira hayvanlara kötü muamelede bulunma yahut onları öldürme alışkanlığı olan bireyler, bu alışkanlığı sonucu edindiği davranışları zamanla kendi türünden olanlara da yöneltecektir ve aynı hayvanlara olduğu gibi insanlara karşı da acımasız olup kötü duygular besleyecektir (Locke, 2003, s. 137). Buradan yola çıkarak Locke'un felsefesinin temelinde de insan merkezcilik hakimdir. Zira Locke, insanın insana eziyet etmesini önlemek için hayvanlara iyi muamele edilmesi gerektiğini savunmuştur.

Bu dönemde ahlaki düşüncenin anlayış olgusuyla doğrudan ilişki içerisinde olduğunu iddia eden David Hume, bu durumun yalnızca insanlara mahsus bir durum olmadığını, diğer varlıkların da buna sahip olabileceğini iddia eder (Degrazia, 2002d, s. 16).

Bir diğer felsefeci Jean Jacques Rousseau'da hayvanlardan bahsederken tıpkı Descartes gibi "*makine*" ifadesini üzerinde yoğunlaşır. Ona göre hayvanlar, duyuları ve sezgileri vasıtasıyla, zarar göreceği her duruma karşı kendilerini koruyabilme yetisine sahip makinelerdir. Rousseau'nun Descartes'tan ayrıldığı nokta, hayvanların içgüdülerle hareket ettiği düşüncesidir. Ayrıca Rousseau, doğa durumundaki vahşi insanı da hayvana benzetir. Zira vahşi insan, arzularının ve fiziksel isteklerinin ötesine geçemez; vahşi insan için en iyi durum beslenme, üreme ve uyuma ihtiyaçlarını gidermektir. Vahşi durumdaki insan için yegâne kötülük acı ve açlıktır. Rousseau acı ve ölümü şöyle açıklar: "*Ben ölüm değil, acı diyorum. Çünkü hiçbir hayvan ölmenin ne olduğunu bilemez; ölüm ve dehşetinin bilgisi, insanı hayvanlardan ayıran ilk kazanımlardan biridir* (Rousseau, 1923, s. 165)." Bu bağlamda vahşi insan gibi hayvan da ölüm bilincine sahip değildir fakat acıyı duyumsar. Bu durum neticesinde, hayvanlara yönelik ahlaki yönden ödevi olan insanın, hayvanlara iyi davranması gerekmektedir.

Immanuel Kant ise hayvanların doğru ve yanlış ayrımını yapamadığından ve kendi varlıklarının bilincinde olmadıkları fikrinden hareketle ahlaki bir sorumluluklarının olmadığını belirterek, hayvanları insanların amaçlarının araçları olarak konumlandırmıştır. Analojik bir bakış açısıyla hayvanları ele alan Kant, onların varlığına yönelik ödevleri insana karşı dolaylı ödevler olarak nitelendirmektedir. Kant bu

durumu şöyle anlatır: "*Örneğin bir köpek sahibine uzun süre bağlılıkla hizmet etmişse bu bir liyakat andırımıdır ve ödüllendirilmesi gerekir, artık hizmet edemeyecek hale gelen köpek ölümüne kadar bırakılmalıdır. (...) Demek ki, bir kimse besleyip bakamadığı için köpeğini ölüme terk ederse köpeğine karşı yükümlü olduğu ödevlerine aykırı hareket etmez, çünkü köpek hüküm verecek durumda değildir, ama bu kişi böyle davranmakla birer insanlık ödevi olan içindeki mültefitliği, insaniyeti ihlal eder, zedeler. Bunların kökünün kurutulmaması için hayvanlara karşı da iyi yüreklilikle davranmak gerekir* (Kant, 2007, s. 274)." Bu bağlamda Kant'a göre hayvanlar, insanlara benzediği ölçüde değerlidir ve hayvanın insana olan benzerliği koşulunda ahlaki bir değerlendirmeye tabi olması gerekir. Kant'ın felsefesinde hayvan olma durumu, insanlığın en alt seviyesi olarak konumlandırılmıştır. Bunun neticesinde de hayvanlar giderek felsefî düşüncenin geri planına itilmiştir.

18. ve 19. yüzyıl felsefesinde ise, geçmiş dönemde ortaya atılan fikirlerin ve orta çağ felsefesinin katı tutumları hayvanların statüsünün tartışılması noktasında yetersiz kalmaya başlamıştır. Jeremy Bentham'ın utilitaryen bakış açısı, "*çıkarların eşit ölçüde önemsenmesi umdesinin başat bir ahlak ilkesi*" olduğundan bahisle ve bu ahlaki bakış açısından yola çıkarak hayvanların da eşit derecede önemsenmesi fikrini öne sürmüştür. "*Ahlak ve Yasama İlkeleri: Bir Giriş*" isimli eserinde Bentham, hayvanları ahlaki düzleme "*acı çekebiliyor olmaları*" yönünden dahil etmeye çalışmıştır. Hayvanların felsefedeki konumunu temelden sarsan bu ölçüt, hayvanın akla sahip olup olmadığına dair yerleşik olarak kullanılan ölçütü derinden etkileyerek, son derece anlaşılır bir ölçüt olan "*acı çekip çekmeme*" ayrımını ortaya koymuş ve yalın bir duyumsama etiğine değinmiştir. Bentham'a göre bir var olanın acı çekebilme kapasitesi varsa, bahse konu var olan aynı zamanda etik düşüncenin de öznesi olmalıdır. Bentham, hayvanların statüsünü temelinden irdeleyen bu görüşle birlikte, dünyada hayvan refahı ve hayvan haklarının öncülüğünü yapan antiviviseksiyonist organizasyonların faaliyetlerine de teorik bir zemin sağlamıştır. Antiviviseksiyonist anlayış, canlı hayvanlar üzerinde her türlü test, deney ve eğitim çalışmasını reddetmektedir. Bu hareket ilk protestosunu 1863 yılında İngiltere'de gerçekleştirmiş ve hareketin etki alanı zamanla Fransa'ya kadar yayılım göstermiştir (Zutphen, 2003, s. 1-12).

Hayvanların deneylerde kullanılmasının yaygınlaşmasına paralel olarak antiviviseksiyonist hareketler de dünya ölçeğinde etki alanını genişletmiştir. Bu durumun neticesinde çeşitli ülkelerde antiviviseksiyonist oluşumlar kurulmuştur. Bu gelişmelerle birlikte, insanların hayvanlara karşı davranışlarını incelemek adına 1925 yılında Charles Hume tarafından daha sonraları "*Üniversiteler Hayvan Refahı Federasyonu*" adlı kuruma dönüşecek olan "*Londra Üniversitesi Hayvan Refahı Topluluğu"* kurulmuştur. 1931 yılında ise Amerika'da kurulan "*Ulusal Hayvan Üzerinde Deney Karşıtı*

Topluluğu", hayvan kullanımları konusunda çeşitli çalışmalarda bulunmuştur. Mezkûr araştırmalarla birlikte Rex Leonard Burch ve Bill Russell tarafından 1959 "*İnsancıl Deneysel Tekniğin İlkeleri*" isimli eser yayınlanmıştır. Bu eser, hayvan deneylerini ele alarak 3R [Replacement (*yerine koyma*), Reduction (*azaltma)*, Refinement (*iyileştirme*)] prensibinin ortaya çıkmasına ön ayak olmuştur. Bu prensip, yasal bir zorunluluk olmamasına rağmen, hayvanlar üzerinde yapılan deneylerde etik kuralların uygulanmasını öne sürmektedir.

Bu hareketler ve düşünceler neticesinde hayvanların maruz kaldığı pratiklerin ahlaki ve etik boyutunun irdelenmesi de hız kazanmış, bu alanda çeşitli düşünürler literatüre yeni katkılar sağlamışlardır. Albert Schweitzer 1952 yılında "*Yaşama Saygı, Bilimsel İletişim ve Etik*" adlı eserini, Richard D. Ryder 1970 yılında "*Bilimin Kurbanları*" adlı eserini yayınlamıştır.

2.10.2. Etik Yaklaşımlar

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle, 20. yüzyılın ortalarına doğru hayvanlara olan bakış açısında hak temelli felsefeler ve düşünceler gelişmiştir. Bu gelişmeleri zemin olarak alan toplumlar arasında hayvanların hukuki statüsünün ortaya çıkmasını sağlayacak çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır (Koçhisarlıoğlu & Söğütlü Erişgin, 2019a, s. 1691). Zaman içinde insan merkezci anlayışın ötesinde hızla şekillenmeye başlayan felsefi görüşlerle birlikte hayvan hakları ve hayvan refahı gibi kavramlar iyiden iyiye ortaya çıkarken, hayvanların statüsü de birtakım yaklaşımlarla birlikte belirlenmeye başlamıştır. Güncel tartışmalarda bu yaklaşımları ve öncülerini dört başlık altında özetlemek mümkündür:

2.10.2.1. Fayda Temelli Yaklaşım

Fayda temelli yaklaşımın en güçlü savunucusu Peter Singer, 1975 yılında yayınlanan "*Hayvan Özgürlüğü: Hayvanlara Yönelik Davranışlarımızda Yeni Bir Etik*" adlı eseriyle büyük yankı uyandırmıştır. Kendisinden önce kaleme alınmış eserlerin[12] kuvvetli fakat sınırlı etkisine nazaran büyük bir ivmeyle kitlesel karşılıklar bulan eser, antik dönemden günümüze hayvanlara olan bakış açısını, insanlığın hayvanlara uyguladığı türcülüğü, endüstriyel alanda hayvanların kitlesel olarak kullanımını ve hayvan sömürüsünün günlük hayatımızdaki örneklerini vurgularken; hayvanlara yönelik bakış açısı ve insan-hayvan birlikteliğinin sömürü alanından nasıl çıkarılacağına dair çeşitli anlatılara sahiptir. Peter

[12] Henry Salt 'Hayvan Hakları' (1892), Ruth Harrison 'Makine Hayvan' (1964).

Singer fayda temelli yaklaşım argümanıyla hayvanların ahlaki bir statüye sahip olması gerekliliğini acı kavramı üzerinden oluşturarak, gelişkin sinir sistemi olan hayvanlara ahlaki bir statünün verilmesinin gerekliliğini savunmuştur. Tıpkı Bentham gibi insanların hayvanlarla olan ilişkisinde acı kavramını temel alan Singer, acıyı temel alan düşüncenin de sorunlu olduğunu ifade eder. Singer "*acı*" kavramı ile insanlar tarafından etik düzleme oturtulan hayvanların yine "*insanlar*" tarafından bir düzleme oturtulmuş olmasını keyfi bularak, bu kavramsallaştırma yönteminin yeni teorilerin önünü kapatacağını iddia etmiştir.

Diğer yandan Singer, teorik argümanlarında insan merkezci anlayışa ve türcülüğe mesafeli olmasına rağmen, zaman zaman tekrarlayarak ürettiği önyargılar neticesinde insan merkezci ve türcü bir yaklaşım da ortaya koymuştur. Singer'ın bu ikircikli tutumu aslında insan merkezci ve türcü anlayışının ne kadar güçlü ve etkili olduğunu da göstermektedir. Zira bu iki kavram, bilincimize olduğu kadar kültürel kodlarımıza da işlemiş bir olgudur.

2.10.2.2. Erdem Etiği Yaklaşımı

Erdem etiği yaklaşımının savunucularından Tom Regan, Peter Singer'dan farklı olarak, hak temelinde türetilecek ahlaki statülerle birlikte, hayvanların refahının doğru bir şekilde sağlanabileceği savını ortaya koymuştur. Bu bağlamda hayvanlar, hayatın öznesinde olduklarından dolayı bahse konu ahlaki statüyü hak etmektedirler. Bir diğer erdem etiği yaklaşımı savunucusu olan Rosalind Hursthouse ise Tom Regan ve Peter Singer'a eleştirel bir yönden bakmıştır. Singer ve Regan'ın hayvanlara olan yaklaşımlarında sınırlar üretmelerinden dolayı, insanlar ve hayvanlar arasında var olan derinlikli ilişki dinamiklerini kavrama konusunda sorunlar olduğu iddiasında bulunan Hursthouse, Singer ve Regan'ın geliştirdiği etik yaklaşımların "*Kartezyen İkiliği*" aşamadığı ve bu açıdan da hayvan refahının tarihsel olarak geliştirdiği olumsuz durumu tekrar ürettiğini iddia eder. "*Etik, İnsanlar ve Öteki Hayvanlar*" adlı çalışmasında Hursthouse'a göre "*fayda ve hak temelli yaklaşımlar hem insanlar ile hayvanlar arasında hem de hayvan familyasının türleri arasında sınır koymaktadır. Oysa sınır koymak zorunlu olarak hayvanlar arasında bazı türleri dışarda bırakır* (Hurthouse, 2000)." Bu noktadan başlayarak, hayvan konusuna erdem temelinde bir bakış açısı ortaya koymak, hayvanlarla insanlar arasındaki derinlikli ilişkilerin hayvanlar lehine bir avantaj sağlayacağı tezini savunur.

2.10.2.3. Sezgi Temelli Yaklaşım

David DeGrazia, sezgi temelli yaklaşımıyla, sezgiye sahip her canlının ahlaki bir statüde

konumlanabileceğini iddia etmektedir. Öncül yaklaşımlarına nazaran insan ve hayvan arasındaki irtibatı dirimsel benzerlik yahut farklılıktan ziyade, vatandaşlık hakları üzerinden ele alarak küresel bağlamda hayvanların da haklar temelli yaklaşımda pay sahibi olduğu görüşünü savunan DeGrazia'nın yaklaşımları, Sue Donaldson ile Will Kymlicka ile benzerlik gösterir.

2.10.2.4. Vatandaşlık Temelli Yaklaşım

Bahsedildiği gibi Sue Donaldson ile Will Kymlicka, David DeGrazia ile benzer düşüncelere sahiptir. DeGrazia ile ayrıldıkları nokta ise, onlara göre temel hak ve özgürlüklerin hayvanları da içerecek şekilde düzenlenmesi talebidir. Donaldson ve Kymlicka açısından hayvan refahı açısından atılacak en büyük adım bu olacaktır.

Çeşitli düşünürlerin ürettiği teorilere bakıldığında, her düşünürün farklı yol ve yöntemlerle ilerlediği fakat ortak amaçlarının hayvan refahının sağlanması ve hayvan haklarının somutlaştırılması hususunda olduğu anlaşılmaktadır. Antroposantrik ve türcü anlayışın dışında gelişme imkânı bulan bu fikirler vasıtasıyla hayvanlara yönelik tutumların olumlu anlamda gelişeceği ve hayvan hakları ile hayvan refahına ilişkin evrensel tartışmaların daha da ileriye gideceği aşikardır.

Hayvanlara olan yaklaşımlarda göz ardı edilmemesi gereken bir dipnot mevcuttur. Doğu geleneğine kıyasla batıda hayvanların endüstriyel olarak daha fazla kullanılmasına rağmen, hayvan haklarına yönelik güçlü fikir ve düşüncelerin temelleri de batı düşüncesinde atılmıştır (Degrazia, 2002e, s. 1).

2.11. Hayvan Hakları ve Hukuku

Tarım devrimi ile başlayan insan-hayvan ötekiliğinin ve bunun neticesinde hayvanlar açısından ortaya çıkan dezavantajlı durumun sanayi devrimiyle birlikte derinleşmesi, hayvanları tam anlamıyla insan tahakkümü altına alınmış ve her anlamda insanın kullanımına tahsis edilen bir nesne haline dönüştürmüştür. Bu değişim neticesinde hayvanların konumuna ve haklarına yönelik çalışmalarda büyük artışlar gözlemlenmiştir.

Hayvanların ekonomik bir değerinin olması bağlamında, asırlar öncesinden günümüze kadar ulaşan hukuki metinlerde birer meta olarak yer aldığı bilinirken; son yıllarda hayvan hakları hareketlerinin ve hayvan hukukunun; hayvanların acılarına yönelik duyarlılığın sonucu olarak ortaya çıktığı aşikardır. Özellikle endüstrileşmenin sonucunda hayvanların konumu ve endüstriyel bir ürün olarak tüketim nesnesi haline dönüşmesi insanlarda (*insan merkezci bir anlayışla olsa da*) acıma duygusunu harekete

geçirmiştir. Daha fazla verim adına hayvanların teknolojik ve tıbbi gelişmelerle hızla üretilip tüketilmesi, deneylerde kullanılması, kent yaşamında şiddet görmesi, av ve av sporları için kullanılması; ortak insanlık aklında olumsuz duygulara ve hislere neden olmuştur (Ünder, 1996).

Hayvan hakları kavramı, ayrım yapmaksızın tüm hayvanları kapsayan bir olgudur. Bununla birlikte hayvan hakları, tüm hayvanların yaşama ve var olma haklarına detaylarıyla değinmektedir (Ilgar, 2007, s. 347-360). Hayvan hakları savunusunun temel söyleminde, ayrımcılığın son boyutu olan türcülüğün aşılmasının gereğini ifade edilir. Bu bağlamda hayvanların bedensel, zihinsel ve sosyal melekelerine yönelik yapılan incelemeler sonucunda literatürün zenginleşmesi ve araştırma konusu olarak hayvanlara olan ilginin artmasına müteakip gerçekleşen bilinçlenme, hayvan hakları konusunu hukuki zeminde de bir tartışma zemini oluşturmuş; bu durum zamanla hayvanlara yönelik yasal düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir (Berksoy, 2007).

"Bilindiği gibi hukuk kavramı, insanın tüm canlılarla birlikte sağlıklı, huzurlu ve güvenli bir düzen içinde yaşama ülküsünü taşımaktadır. Bilinen en eski hukuki kaynaklarda hayvanlar bir meta olarak görüldüğünden dolayı mal ve mülkiyet haklarını düzenleyen hukuki metinlerde yer almışlardır (Tosun & Yalvaç , 1989), (Wise, 1996)." Bunun dışında antik dönemdeki tıp kaynaklarında hayvanların deney amaçlı kullanımlarına sıklıkla rastlanmaktadır. Hayvanların, insanların hizmeti ve faydası için kullanılması düşüncesi nedeniyle uzun bir dönem hayvanlar açısından hukuki bir gelişme olmadığı gibi, yaklaşık bir milyon kişinin ölümüne neden olan engizisyon döneminde hayvanlar gülünç bir biçimde mahkemelerde şeytanla iş birliği yaptığı varsayılarak yahut insanların cadı olarak yaftalanması sürecinde önemli birer işbirlikçi olarak gösterilmiştir. XVIII. yüzyıla kadar süren bu ilginç dönemde birçok hayvan mahkemede avukatlarca dahi savunulmuş, aforoz edilmiş yahut davacıların af dilediği birer unsur olmuşlardır (Honore & KIopfer, 1990, s. 1-6 82-91).

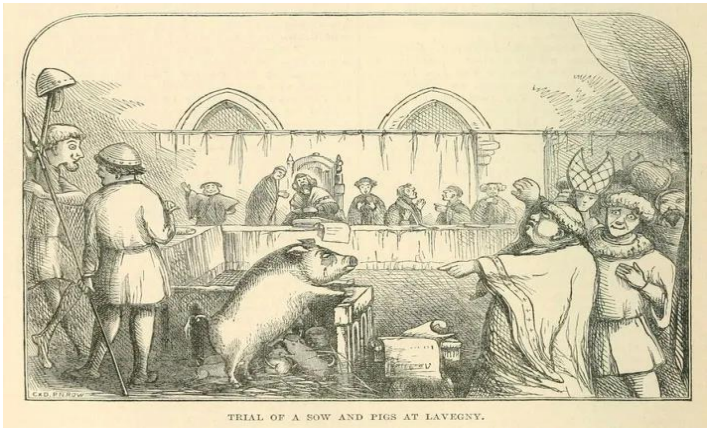

Görsel 1: Lavegny'de Bir Dişi Domuz ve Yavru Domuzların Duruşması *(Chambers, 1864)*

Zamanla gelişen tartışmalar sonucunda, hayvanların hukuki statüsü hakkında çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüşler şöyledir:

- Hayvanın önceki zamanlardaki gibi bir nesne olarak değerlendirilip, insanlığın korunması için hayvanların da korunması gerekliliği;

- Hayvanın kişi benzeri kabul edilmesi;

- Hayvanın duyarlı olduğu ve ıstırap çekebilen bir canlı olduğundan bahisle kişi olarak kabul edilmesi.

Bu görüşler ve görüş farklılıkları ekseninde hayvanların statüsünün tam olarak belirlenemeyişi, hukuk literatüründe hayvanların farklı biçimlerde temsiline neden olmaktadır. Hayvanların statüsünü "eşya"olarak tanımlayan görüşler olduğu gibi[13] (Favre, 2010, s. 1042-1043), "sui generis[14]" bir varlık olarak tanımlayan görüşler (Koçhisarlıoğlu & Söğütlü Erişgin, 2019b, s. 1691-1724); atipik bir eşya statüsünde olduğunu belirten görüşlerden (Cumalıoğlu, 2017, s. 575), yeterince gelişmiş bir zihne sahip canlı statüsünde tanımlayan görüşler[15] mevcuttur. Bu ayrımın bir diğer sebebi ise ülkelerin ve toplumların gelişmişlik seviyeleri ile kültürel, sosyolojik, ekonomik, dini ve ahlaki farklılıklarıdır.

2.11.1. Dünyada Hayvanların Değişen Statüsü ve Hayvan Haklarının Gelişimi

Tarih boyunca insanlarla sürekli ilişki halinde olan hayvanlar, bu ilişki neticesinde hukukun önemli bir aktörü haline gelmiştir. Bu gelişmeye yol açan en önemli husus ise hayvanlar hakkında oluşan duyarlılık ve kamuoyunun gelişim göstermesidir. Bu dönemde, bahse konu duyarlılık ve kamuoyu neticesinde Hayvan Hakları Evrensel Beyannamesi ilan edilmiştir. 15 Ekim 1978 yılında Paris Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü evinde ilan edilen ve 1989 yılında Hayvan Hakları Birliği tarafından revize edilip, 1990 yılında Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü genel direktörlüğüne sunularak kamuya duyurulmuş olan bu beyanname, kendisinden önce ortaya çıkmış ve hayvan hakları konusunu ele almış metinlere nazaran evrensel bir etki yaratmıştır. Mezkûr beyanname her ne kadar hukuki bir nitelik taşımasa da (Arıkan, 2014, s. 146), etik bağlayıcılığından dolayı ülkelerin hayvan hakları konusunda karar alma süreçlerinde katalizör bir etki yaratmıştır. "*Beyannamenin maddeleri*

[13] 5 Eylül 1379 tarihinde bir Fransız manastırındaki iki domuz sürüsü seslerden tedirgin olmuş ve Perrinot Muet adında bir adamı ezerek öldürmüştür. O zamanlar adet olduğu üzere, domuzlar bu "korkunç suçlarından" dolayı yargılanmış ve ölüm cezasına çarptırılmıştır.
[14] Kendine Özgü.
[15] İsveç Hukuku'na bakıldığında hayvanın statüsü "gelişmiş bir zihne sahip olan canlı" olarak nitelendirilmektedir.

incelendiğinde, hayvanın var olma hakkına, türünün korunması hakkına, saygı görme hakkına, bakılma ve korunma hakkına, eziyet edilmeme hakkına, fiziksel ve psikolojik olarak acı çekmeme hakkına ve onurunun korunması hakkına sahip kılınması gereğinden söz edilmektedir (Koçhisarlıoğlu & Söğütlü Erişgin, 2019c)."

Hayvan hakları konusunda diğer önemli gelişme ise 19 Ekim 2007 yılında imzalanan Lizbon Antlaşmasıdır. Bu antlaşma ile Avrupa Birliği bünyesinde hayvanlar eşya statüsünden çıkarılıp sezileri olan canlılar olarak tanımlanmıştır. Bu antlaşma vasıtasıyla Avrupa ülkelerinde hayvanlara yönelik şiddet bir suç olarak tanımlanmıştır.

Hayvan hukukuna dair dünyada en geniş kabule sahip düzenleme ise Evrensel Hayvan Refahı Bildirgesidir. Taslak hali haziran 2000 yılında İngiltere'de düzenlenmiş olan ve Dünya Hayvan Hakları Kongresi'nde, Dünya Hayvanları Koruma Derneği tarafından sunulmuş olan bu bildirge; 2003, 2005 ve son olarak 2014 yılında Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü tarafından güncellenmiştir. Mezkûr beyanname metni, ulusal hayvan refahı hakkında bir zemin oluşturması açısından önemlidir.

2.11.2. Türkiye'de Hayvanların Değişen Statüsü ve Hayvan Haklarının Gelişimi

Toplumumuzun hayvanlarla olan ilişkisi tarihsel boyutta incelendiğinde, derinlikli ve çokkültürlü bir sentezin neticesinde şekillenen sofistike bir anlayış gözlemlenir. İlk dönem Osmanlı kültür coğrafyasında insan ve hayvan ilişkileri irdelendiğinde, İslam öğretilerinin geliştirdiği kültür anlayışıyla, Orta Asya kültürünün geliştirdiği kültür anlayışının sentezlendiği bir alanda gelişen ilişki yapısı göze çarpar. Yerleşik toplumlara nazaran hayvanlara daha fazla bağımlı olan göçebe Orta Asya kültürü ile tüm canlılara ihtimamla davranılmasını emredip, hayvanların insanlar için önemini sıkça vurgulayan İslam kültürünün sentezlendiği bu alan neticesinde, hayvanların refahı ve statüsü hem maddi hem de manevi anlamda önemsenen bir konu olmuştur (Bal, 2021a).

Devletin ve toplumun doğal çevreyle ilişkisinin yoğun olduğu modern öncesi dönemde, hayvanlar hem devlet hem de birey için oldukça önem arz etmiştir. Zira hayvanlar en başta birer besin kaynağıdır. Bunun dışında kara ulaşımında, taşımacılıkta ve savaş organizasyonlarında vazgeçilmez birer araç; toprağın işlenmesi sürecinde ise hayati bir iş gücüdür. Bireylerin hayvanlara sahip olması, toprak mülkiyetinin sınırlı olduğu sistemde ekonomik anlamda avantaj sağlayan bir durumdur. Bu bağlamda hayvanlar, miras ve ticaretin birer unsuru olarak hukukun da dolaylı bir öznesi haline gelmişlerdir. Fiziksel ve ekonomik şartların dışında kültür ve inanç sistemi bakımından da bu dönemde hayvanlara ihtimamla yaklaşmak tercih bir sebebidir. Bu durum muvacehesinde, Osmanlı Devleti'nde hayvanların

hukuki bir statü elde etmesi, döneminin diğer devlet ve toplumlarına nazaran daha erken dönemlerde tarihlenmiştir. "*Osmanlı Devleti'nde hayvanlar hakkında bilinen ilk hukuki düzenlemeye Sultan 2. Bayezid döneminde rastlanır. Mevlâna Yaraluca Muhyiddin tarafından 1502-1507 tarihleri arasında hazırlanan Kanunnamenin 58. maddesinde binek ve yük hayvanları hakkında şöyle bir düzenleme mevcuttur: 'Ayağı yaramaz beygiri işletmeyeler. At, eşek ve katır ayağını gözeteler ve semerin göreler. Ağır yük vurmayalar. Çünkü dilsiz canlıdırlar. Hamallar ağır yük vurmayalar, makul olalar.'* (Akgündüz, 1990, s. 295)" 1587 tarihinde padişah 3. Murad'ın İstanbul kadısına yönelik yayınladığı fermanda ise konu yine binek ve yük hayvanlarıdır. Bu fermanda binek ve yük hayvanlarına nasıl davranılacağı daha detaylı bir biçimde düzenlenmiştir: "*İstanbul kadısına hüküm ki, şu anda İstanbul Muhtesibi olan Mehmet çavuş mektup gönderip şehir içinde at hamallarının; zayıf, kemikleri çıkmış, sakat ve nalsız, semerleri harap, beygir ve katırlarına takatlerinden fazla yük vurduklarını, hayvancıkların yıkılıp helak olduğunu haber vermiştir. Adı geçen hamallar taifesini hayvanlarını besleyip, sakat ve zayıf hayvanlara tahammülünden fazla yük vurmayıp, hayvanlarını katar halinde yularlarından çekerek yola çıkmaları için hamallara ve kethüdalarına tembih olunması hakkında emri şerifimi istemektedir. Bu hususta buyurdum ki: emrim sana ulaşınca adı geçen hamal taifesini kethüdalarıyla birlikte toplayıp cümlesine tembih ve te'kit eyleyesin ki, bunan sonra hayvanlarını besleyip, sakat ve zayıf hayvanlara taşıyabileceğinden fazla yük vurmayıp ve yük ile yolda giderken hayvanlar birden çok ise birbirine katarlayıp kendileri sürüp arkalarından yürümeyeler" Rebiülahir 995 'Mart 1587'* (Refik, 1914-1915, s. 95-96)"

Bahse konu düzenlemelerin arka planında, özellikle binek ve yük hayvanları açısından anlaşılır fiziksel ve ekonomik bir kaygı vardır: Binek ve yük hayvanları, Osmanlı Devleti'nin savaş ve sefer organizasyonlarında, haberleşme ağının sürekliliğinde, ticari hayatının verimliliğinde, şehirlerin iaşesinin sağlanmasında ve toprağının işlenmesi sürecinde çok önemli bir konuma sahiptir. Hız, mobilite ve sürekliliğe dayalı bu hassas sistemin sürdürülebilirliğinin sağlanması, hayvanlardan elde edilecek verimin sürekliliğine dayanmaktadır. Bu durum sebebiyle devlet iradesi ve hukuki düzenlemeler aracılığıyla hayvanların refahı, devlet tarafından her daim kontrol altında tutulmuştur.

Daha çok ekonomik kaygılarla refahının korunmasına özen gösterilip bir takım hukuki statüler elde etmiş olan binek ve yük hayvanlarının dışında kalan hayvanlar da, işlevsel faydaları göz ardı edilmeyerek statü sahibi olmuşlardır. Günümüzde sokak hayvanları olarak nitelendirilen ve kamusal

alanda yaşayan kediler, köpekler ve kuşlar; olağanüstü dönemlerde alınan tedbirler[16] haricinde devletin ilgi alanı dışında fakat toplumla iç içe yaşamışlardır. Sokak hayvanlarına olan bu müsamahakâr tutumun ardında, toplumun ve bireyin davranışlarında etkili olan İslam öğretisi ışığında şekillenen hayırseverlik olgusu da ön plandadır. Bu olgu neticesinde hem bireysel olarak hem de Osmanlı toplumunun en önemli sosyal organizasyon yapısı olan vakıflar aracılığıyla, kamusal alanda yaşayan hayvanların refahı her daim yüksek tutulmuş ve önemsenmiştir. Devletin ve toplumun hayvanlar konusundaki bu ilkesel ve hassas tutumu, ilerleyen dönemlerde hayvan refahı ve hayvan hakları konusundaki toplumsal duyarlılığın gelişmesi açısından önemli bir unsurdur.

Sokak hayvanlarının modern öncesi dönemde topluma sağladığı faydalar önemlidir. Bu dönemde sokak hayvanları, kentlerde ve mahalle yaşamında beledi işlevlere sahiplerdir. Kemirgenlerin imhasında kediler, haşerelerin imhasında kuşlar ve çöplerin yok edilmesinde köpekler, bu beledi işlevleri neticesinde halk sağlığına olumlu katkılar sağlamışlardır. Bunun dışında köpeklerin bir diğer işlevi de yaşadığı mahallelerin kolluk görevini icra etmesidir. Dönemin içe dönük mahalle hayatının yerleşik bir unsuru olarak görülen köpekler, olağan dışı durumlara ve yabancılara karşı mahallesini uyaran bir alarm vazifesi görmektedir. Bununla birlikte "*İstanbul'da köpekler özel mülkiyetin değil, kamusal mülkiyetin bekçiliğini yapmışlardır. Çünkü kişiye değil, kamuya ait varlıklardır. Yabancı bir kimse veya satıcı istediği mahalleye pek girememiş, eğer girerse karşısında köpekleri bulmuştur. Aslında İstanbul mahalleleri kafes arkasından yüzlerce gözün gün boyu gözetlediği bir kontrol sistemine sahiptir. Bu durumda köpeğin bekçilik görevi hava kararınca başlamıştır ve mahallenin olduğu kadar kendi cemaatinin de güvenliğini sağlamıştır* (Işın, 1995a, s. 211)."

Osmanlı Devleti'nde kentsel mekânın önemli bir bileşeni olan hayvanların statüsü, XIX. yüzyıldan itibaren dramatik bir ölçüde değişmeye başlamıştır. Hayvanların kent yaşamındaki varlığının iptidailik ve geri kalmışlıkla ilişkilendirilmeye başlandığı bu dönem hakkında yazılan literatüre bakıldığı zaman oluşan genel kanı, batılılaşma adına yapılan uygulamaların sonucunda bu dönüşümün gerçekleştiğidir. Bu düşünceye alternatif diğer bir düşünce ise kentleşme ve mekânsal hareketliliğin artması sonucu, hayvanların (*özellikle köpeklerin*) gündelik yaşamdaki insan hareketliliğini kısıtlayıcı etkisidir (Laoust, 1952, s. 166).[17] Hangi görüşün haklılık payı yüksek olursa olsun, köpekler için XIX. yüzyıl, zor

[16] Salgın hastalıkların yaşandığı dönemlerde sokak hayvanlarının bu hastalıkları yayacağı endişesi baş gösteriyordu. Bu endişe neticesinde sokak hayvanlarının itlafı söz konusu olmuştur. İbn Tulun'a göre bu durum standart bir tedbirdi.

[17] İrvin Cemil Schick meselenin Batılılaşmayla bir ilgisi bulunmadığını öne sürmektedir. Köpekleri kentten tenkil etme fikrinin daha önceleri de düşünüldüğünü savunan Schick, örnek olarak, XVII. yüzyıl başlarında I. Sadrazam Nasuh Paşa'nın sur içi bölgesindeki köpekleri toplu olarak Üsküdar'a sürdürdüğü olayı öne sürer. Schick'e göre insanlar ve hayvanlar arasındaki ilişkinin bozulma sebebi, kentleşme ve mekanlar arasındaki insan hareketliliğinin artış göstermesidir.

zamanların başlangıcı sayılır.

Daha önceleri de devlet bürokrasisi köpekleri sokaklardan “temizlemek” amacıyla girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerin ilki 2. Mahmud döneminde yaşanmış fakat halkın büyük tepkisinden dolayı köpeklerin tenkilinden vazgeçilmiştir. 1910 yılına kadar yapılan diğer tenkil girişimleri de halkın kararlı tepkisinden dolayı uygulanamamıştır. Bu girişimlerin ardından yaşanan ilk büyük tenkil hareketi ise 20 Mayıs 1910 yılında başlamıştır. Sokaklardan toplanarak mavnalara yüklenen köpeklerin akıbeti Hayırsızada’da trajik bir şekilde sonlanmıştır. Dönemin idarecilerine göre bu tenkil hareketi yetersiz kalmış olacak ki, bu defa 1912 yılında göreve gelen Dr. Cemil Topuzlu, 30 bin köpeği sistematik bir şekilde imha ettirdiğini anılarında açıkça anlatmıştır. Devletin bu son dönemlerinde girişilen imha ve tenkil hareketleri neticesinde, nüfusu oldukça azalsa da köpekler tamamen ortadan kalkmamıştır. Toplumun hayvanlarla beraber yaşama pratikleri neticesinde geliştirdiği ihtimam ve koruma kültürü, köpekleri Osmanlı’dan Cumhuriyet dönemine taşınan bir miras haline getirmiştir (Bal, 2021b).

Bu dönemlerde sokak hayvanlarına yönelik gelişen yok etme hareketleri neticesinde oluşan toplumsal tepki de örgütlü bir hal almıştır. Örgütlü mücadele açısından ilk ve en önemli gelişme, hayvan hakları savunuculuğunun toplum nezdinde organize bir harekete dönüşmesine ön ayak olacak Şefkat Kolları inisiyatifinin ortaya çıkmasıdır. Alice Washburn Manning önderliğinde Robert Koleji’ndeki bazı öğretmen ve öğrencilerle kurulan bu inisiyatif, İstanbul Taksim’de kurulan boğa güreşi arenasını ve bu güreşleri engelleme amacıyla hareket etmiştir.

Görsel 2: Talimhane’de Kurulan Amfitiyatroda Gerçekleşen Boğa Güreşi (Özen, 2020)

Aynı tarihlerde yaşanan Hayırsızada tenkilinin etkisiyle kamuoyunun desteğine fazlasıyla sahip olan inisiyatif, hedeflediği konularda başarılı sonuçlar elde ederek, Türkiye’deki ilk hayvanları koruma derneği olan "Himaye-i Hayvanat Cemiyeti’nin kuruluşuna önayak olmuştur.

Himaye-i Hayvanat Cemiyeti, 1912 yılında İngiltere Büyükelçisinin eşi olan Lady Lowther'ın çabalarıyla, Altıncı Daire-i Belediye (*Beyoğlu Belediyesi*) bünyesinde kurulmuştur. Cemiyetin yönetim kurulunda dönemin iç ve dış politikalarında oldukça etkin kişiler mevcuttur. Cemiyetin temel amaçları, hayvanlara yönelik olan zulmün ve haksızlığın önlenmesi, toplum nezdinde hayvan sevgisinin yaygınlaştırılması, hayvanlara yönelik kötü uygulamaların cezalandırılması için çalışmalar yapılması ve hayvanlara yönelik koruyucu kanunların yapılmasını sağlamaktır. Cemiyet ayrıca hayvan dövüşlerine yönelik mücadelelerde de öncü bir rol üstlenmiştir. 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı ile cemiyetin faaliyetleri durmuştur. Cemiyetin bazı üyelerinin de aralarında bulunduğu bir grup ise Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, 6 Mart 1924 yılında Hayvanları Koruma Derneği kurulmuştur. Merkez olarak İstanbul'un seçildiği dernek, hemen sonraki süreçlerde çeşitli şehirlerde şubeler açarak faaliyetlerine Emekli Orgeneral Zeki Baraz Kolaç başkanlığında devam etmiştir.

Türkiye Hayvanları Koruma Derneği'nin ilk dönem faaliyetlerinde baktığımızda Himaye-i Hayvanat Cemiyeti'nin amaçlarını devam ettirdiğini gözlemlemek mümkündür. Cemiyet çay partileri düzenleyerek hayvan sevgisini aşılamakta, yük ve binek hayvanlarına yönelik kötü muamele karşısında çeşitli kampanyalar düzenlemektedir. Bu dönem ayrıca kuduzla mücadele adı altında belediyelerin sokak hayvanlarına yönelik giriştiği toplu itlaflarla bilinir. Günümüz çerçevesinden bakıldığında cemiyetin bu toplu itlaflara yönelik karşı bir mücadele sergilediği düşünülebilir. Fakat cemiyet, sokak hayvanlarının itlafına karşı çıkmayıp, yalnızca öldürülme yöntemlerine karşı çıkmıştır. Hayvanların toplu halde zehirlenerek öldürülmesi yerine "*fenni*" yöntemler kullanılması fikrini ortaya atan dernek, 14 Mayıs 1927 yılında bu "*fenni*" yöntemi uygulamak adına yurtdışından gerekli donanımları getirmeyi önermiştir. Kurumsallaşmış dernek yapısı vasıtasıyla, Nişantaşı'nda kurulan hayvan hastanesinde gazla öldürme yöntemi kullanılarak, dernek gözetiminde sokak hayvanları sistematik bir şekilde itlaf edilmiştir. Dernek vasıtasıyla yapılan bu itlafların hemen hemen hepsi kuduz ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele adı altında ve yerel yönetimlerle iş birliği içerisinde yapılmıştır.

"1927 yılının temmuz ayında hayata geçirilen bu uygulama, uzun yıllar Hayvanları Koruma Derneği'nin ana faaliyetlerinden biri olmuştur. Bu durumu derneğin yıllık raporlarından da gözlemlemek mümkündür. Örneğin 1929 yılı raporuna bakılacak olursa "Bir sene zarfında hastanemizde 3309 köpek, 807 kedi, 47 beygir insani bir tarzda öldürülmüştür" ibaresi yer alır. 1930 yılına gelindiğinde ise bu sayı 1309 adet köpek, 982 adet kedi ve 27 adet beygirdir (Toklucu, 2022a)."

Bu dönemde derneğin bir diğer mücadele konusu ise ayılardır. Sokaklarda ayı oynatılmasına yönelik karşıt tutumları ve mücadeleleri neticesinde sonuç alan dernek, 1929 yılında ayı oynatmayı yasaklayan

kararların alınmasını sağlasa da bu kararlar kâğıt üzerinde kalmıştır. Bunun haricinde hayvan dövüşleriyle de sıklıkla mücadele eden dernek, Taksim Stadı'nda yapılan hayvan dövüşlerini yasaklatma başarısını göstermiş olsa da hayvan dövüşleri kentin çeperlerinde ve çöküntü alanlarında devam etmiştir.

1930'lu yıllara gelindiğinde, hayvan itlafında araç eksikliğinden yakınan belediyeler tekrar zehirleme yöntemine yönelmiştir. Bunun neticesinde dernek, belediyelere hayvan kıskacı ve hayvan arabaları temin etmiştir.

1937 yılına gelindiğinde köpekler kadar kediler de toplu itlaf hareketlerinden nasibini almışlardır. Bu dönemde kedilerin kuduz hastalığını köpeklerden daha fazla yaydığı gerekçesiyle dört günde tam 2100 adet kedi itlaf edilmiştir. Belediye ekiplerinin yetersiz kalması neticesinde kedileri yakalayanlara para ödülünün verildiği bu dönemde, kelimenin tam anlamıyla bir kedi avına girişilmiştir.

Hayvanları Koruma Derneği'nin faaliyetleri İkinci Dünya Harbi yılları süresince de kesinti olmaksızın sürmüştür. 1940 ve 1941 yıllarına ait dernek raporlarındaki verilere göre 2 yılda 9 bini aşkın köpek ve 15 bini aşkın kedi olmak üzere toplamda 25 bini geçen bir sayıda hayvan, derneğin hastanesinde itlaf edilmiştir. Dernek hastanesinde bu süre zarfında tedavi altına alınan hayvan sayısı ise 20 bini bulmaktadır.

1950'li yıllarda faaliyetlerine devam eden dernek, İstanbul Üniversitesi İktisadi Bilimler Öğretim Üyesi Prof. Dr. Hazım Atıf Kuyucak öncülüğünde, gerekli ön şartları tamamlamak üzere girişimlerde bulunmuş ve 28 Nisan 1950'de Bakanlar Kurulu kararıyla kamu yararına çalışan dernek statüsüne kavuşmuştur.

Türkiye Hayvanları Koruma Derneği'nin yerel yönetimler ve devlet politikası ile uyumlu bir biçimde uyguladığı sistematik itlaf hareketini insan merkezli bir anlayışın kuvvetli ve vahşi bir tezahürü olarak nitelendirmek mümkündür. Hayvan hakları ve hayvan refahına yönelik anlayışın günümüzdeki kadar gelişkin olmadığı bu dönemde, itlaf hareketlerinin meşruluğu; kuduz ve diğer salgın hastalıkların önlenmesi üzerine kuruludur. Son kertede sokak hayvanlarına yönelik bu vahşi faaliyetleri dönemin şartlarıyla değerlendirmeye tabi tutmak bile, yaşanan katliamları meşru hale getirmeyecektir.

Türkiye'de köylerden kentlere yoğun göçlerin olduğu 1950'li yıllarda Kentte yaşayanların sayısı bu denli artış gösterirken, buna paralel olarak sokak hayvanlarının sayısının artışı da kaçınılmaz olmuştur.

Bu dönemde yerel idarenin sokak hayvanlarına bakış açısı dar bir alanda gelişim göstermektedir. Örneğin, "*İstanbul Belediyesi'nin 13 Ağustos 1959 tarihli açıklamasında, kentteki kedi ve köpek*

sayısının 100 bin olduğu, civar kasaba ve köylerden getirilen sürülerin ya da süt taşıyan yüzlerce at arabasının peşine takılan hayvanların geri dönmeyip İstanbul'da kalmasının büyük sorun yarattığı vurgulanırken, bir diğer sorun olarak, kasaplık hayvanların kesim yerlerinin bulunduğu Sütlüce ve Haliç mıntıkaları, Topkapı, Yenikapı, Eyüp, Mecidiyeköy, Ahırkapı, Selimiye ve Beylerbeyi'ndeki mezbelelikler ile binlerce askerin karavana artıklarının atıldığı Davutpaşa ve Rami kışlaları civarındaki kalabalık köpek grupları belirtilmiştir (Toklucu, 2022b). Buna benzer hoşnutsuzluk içeren resmî açıklamaların alt metinlerinde,[18] sokak hayvanlarının kent için bir hıfzıssıhha sorunu olduğu vurgulanmaktadır.

Bu durum neticesinde, kentte sayısı artan fakat işlevi giderek azalan sokak hayvanlarının kontrol altına alınması için gereken sebep yeniden kentteki insan sağlığının korunmasıdır. Bahse konu sorun, dönemin matbuatında da fazlasıyla işlenilmektedir. Ne yazık ki matbuatın bu meseleyi sık bir biçimde işlemesi sonucu, toplumda oluşan panik ve kamuoyu neticesinde, sokak hayvanlarının kentte bir fazlalık olduğu fikri olgunlaştırılmaya çalışılmıştır. Tam da bu noktada Michel Foucault'nun "*büyük kapatılma*" savına değinmek gerek. Foucault, yoksulların, aylakların, sakatların, delilerin ve toplumdaki diğer 'istenmeyenlerin' sistematik olarak hastanelere, tımarhanelere ve hapishanelere tıkılması sürecini "büyük kapatılma" kavramı ile açıklamaktadır. Foucault'ya göre, "*önceki devirlerde insanların ceza olarak bulundukları yerden atılması yahut tenkili, istisna değil tam aksine bir kaidedir* (Foucault, 1961)." Buna göre kentin istenmeyeni olarak görülen sokak hayvanları da -*özellikle sokak köpekleri*- kent idaresi nezdinde "*büyük kapatılma*" sürecine tabi tutulmuştur. Deyim yerindeyse saat gibi işleyen bir kent tahayyülünde, büyük bir sağlık meselesi olan ve yönetim için ayak bağı olarak nitelendirilen sokak hayvanlarına yönelik bu tutum, günümüze kadar form değiştirerek devam etmektedir.

1960'lı yıllardan 1980'li yıllara kadar yerel yönetimler aracılığıyla itlaf ve tenkil hareketleri devam etmiştir. Bu dönem aralığı, hayvanların statüsü ve hakları yönünden dünya çapında büyük değişimlerin yaşandığı bir dönem olması bakımından önemlidir. Özellikle Amerika ve Avrupa'da yükselen radikal hak arama hareketleriyle birlikte hayvan hakları hareketleri de ön plana çıkmıştır. Bu durumun neticesinde 15 Ekim 1978 yılında Paris'te bulunan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü evinde Hayvan Hakları Evrensel Beyannamesi ilan edilmiştir. Dünyadaki bu gelişmeler Türkiye'de somut anlamda eşzamanlı bir karşılık bulmasa da, kamuoyunun ve duyarlı kesimlerin sokak hayvanlarına yönelik uygulamalar karşısında tepkisini ve örgütlülüğünü artırmıştır.

[18] Zaman zaman açık bir biçimde de ifade edip hedef göstermektedir.

1980'li yıllardan itibaren Türkiye'de hayvanseverlik teması üzerine kurulu organizasyonlarda dönüşümler yaşanmaya başlamıştır. Hayvanseverlik bağlamından çıkarak hayvan hakları örgütlenmelerine dönüşmeye başlayan bu organizasyonlar, uluslararası örgütlenmelerle bağlarını geliştirmiş ve bu anlamda dünyadaki gelişmeleri ülkemiz gündemine sokmaya başlamıştır. Bu gelişmelerle birlikte 9 Ağustos 1983 yılında 2872 sayılı Çevre Kanunu ve 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu, 1984 yılında Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan ve 1979 Bern Sözleşmesi ile kabul edilen Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarının Korunması sözleşmesi, 22 Şubat 1989 yılında ise Bakanlar Kurulunun Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Yönetmeliği'nin yürürlüğe konulmasına dair yasal adımlar atılmıştır.

1990'lı yılların Türkiye'si hayvanlar için teorik anlamda yeni gelişmelere sahne olmuştur. 1992 yılında Hukuk Profesörü İsmet Sungurbey "*Hayvan Hakları: Bir İnsanlık Kitabı*" adlı eserini yayınlamıştır. Bu eser, Türkiye'de hayvan hakları mücadelesi bağlamında akademik çalışmalara öncülük etmesiyle bilinir. 8-11 Mart 1992 yılında Türkiye Felsefe Kurumu ile Türk Tabipler Birliği'nin ortaklaşa "*Tıbbi Etik Oturumu*" düzenlemesi, 1995 yılında Çevre Koruma Genel Müdürlüğü ve İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanlığı tarafından ayrı ayrı hazırlanan "Hayvanları Koruma Kanunu" tasarıları, 1996 yılında Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi Deney Hayvanı Etiği Kurulu'nun oluşturulması, 1998 yılında Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Etik Kurulu'nun oluşturulması ve 1999 yılında GATA Hayvan Deneyleri Etik Kurulu'nun oluşturulması; hayvan hakları, hayvan etiği ve hayvan refahı konusunda ülkemizde atılmış önemli adımlardır.

Bu dönemdeki önemli bir diğer olay ise 1996 yılında yaşanmıştır. İstanbul'da düzenlenecek olan Habitat II konferansının hazırlıkları kapsamında, kentin çehresini bozduğu ve gelecek olan katılımcılara olumsuz bir imaj çizeceği gerekçesiyle sokak hayvanları sistematik bir şekilde itlaf edilmiştir.[19] Bu vahşet, inanılması güç bir olay olarak toplumun hafızasında yer edinmiştir.

2000'li yıllar, Türkiye'nin birçok anlamda dönüşüm yaşadığı döneme tekabül etmektedir. Bu yıllarda hayvan hakları konusunda da birçok yasal adımlar atılmıştır. Bunlar 28 Şubat 2001 tarihinde 4631 sayılı Hayvan Islah Kanunu'nun kabulü, 24 Ekim 200 tarihinde Kurban Hizmetlerinin Diyanet İşleri Başkanlığı'nca Yürütülmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararının yürürlüğe girmesi, 1 Temmuz 2003 tarihinde 4915 sayılı Kara Avcılığı Kanunu'nun kabulü, 15 Temmuz 2003 tarihinde Türkiye'nin 4934 sayılı kanunla "Ev Hayvanlarının Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi'ne taraf olması, 2004 yılında

[19] Detaylı bilgi edinmek adına İsmet Sungurbey ile yapılan röportaj: İsmet Sungurbey, "Habitat Katliamına karşı sesini yükseltti: "Hayvanlara zulmedene Allah lanet etsin!" (Sungurbey, 1999)

Hayvanlara yönelik maddeleri de (*151., 181. ve 226. maddeler*) içeren 5237 sayılı Yeni Türk Ceza Yasası'nın kabulü, 24 Haziran 2004 tarihinde 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu'nun Meclis'te kabul edilmesi, 11 Haziran 2010 tarihinde Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu'nun kabulü, 17 Aralık 2011 tarihinde Gıda ve Yemin Resmi Kontrollerine Dair Yönetmeliğin Resmi Gazete'de yayımlanması, 23 Aralık 2011 tarihinde Çiftlik Hayvanları Refahına İlişkin Yönetmeliğin Resmi Gazete'de yayımlanması, 24 Aralık 2011 tarihinde Hayvanların Nakilleri Sırasında Refah ve Korunması Yönetmeliği'nin Resmi Gazete'de yayımlanması, 2019 yılında Hayvan Hakları Meclis Araştırma Komisyonu'nun kurulması ve 14 Temmuz 2021'de Hayvanları Koruma Kanunu'nun güncellenmiş haliyle yürürlüğe girmesidir.

Hayvan hakları örgütlenmelerinde de yeni oluşumların başladığı bu dönemde, 2003 yılında Doğayı ve Hayvanları Sevenler Derneği ve Çevre ve Sokak Hayvanları Derneği'nin kurulması, 9 Temmuz 2008'de hayvan hakları konusunda faaliyette bulunan beş sivil toplum kuruluşunun Hayvan Hakları Federasyonu adıyla bir araya gelmesi, 2009 yılında Hayvan Severler Derneği'nin kurulması ve 2014 yılında Kimsesiz Hayvanları ve Doğayı Koruma Derneği'nin kurulması; hayvan hakları konusunda geniş ve etkin bir şekilde mücadele edilmesine katkıda bulunmuşlardır.

2.11.2.1. Türkiye'deki Hayvan Hakları Hukukuna Dair Bir Değerlendirme

Türkiye'de hayvanların statüsü ve hayvan hakları -*her ne kadar güncel eksiklikleri ve uygulama sorunları olsa da*- gelişmekte olan diğer ülkelere nazaran olumlu bir konumdadır. Çeşitli hayvan tipleri ve uygulama alanlarıyla derinlik kazanmış olan mevzuatlar, genel anlamıyla hayvan refahı üzerine palyatif, türcü ve yararcı çözümlerle şekillendirilmiştir. Bu bağlamda insan merkezci bir anlayışla hayvan refahına önem verildiği anlaşılmaktadır. Bu bakış açısının bir diğer sebebi de ülkemizde hayvanların hukuki anlamda halen bir "*meta*" olarak değerlendirilmesidir. Bu durum muvacehesinde çiftlik hayvanlarına yönelik asgari refahı koruyan özel düzenlemeler, laboratuvar hayvanlarına yönelik 3R ilkesinin uygulanmasına yönelik düzenlemeler, ev ve sokak hayvanlarına yönelik eziyetin ve kötü davranışların kanunen yasaklanması ve yaban hayvanlarının korunmasına yönelik düzenlemeler her ne kadar değerli, gelişkin ve derinlikli ilerlemeler olarak nitelendirilse de, hayvanları meta olarak görmesi temel eleştiri noktalarından birisidir.

Türkiye'deki hayvan hakları mevzuatının bir diğer sorunu ise denetim eksikliğidir. Denetimler bakanlık, belediyeler ve çeşitli kurumlara dağıtılmış haldedir. Bu bağlamda özel bir denetim mekanizmasının mevcut olmaması, hukuki düzenlemelerin kâğıt üzerinde kalmasına sebep olmaktadır. Denetim

eksikliğinin getirdiği bir diğer sorun ise yaptırım mekanizmasının işlerliğinin eksikliğidir. Devlet kurumlarının ve yerel yönetimlerin bu alandaki eksikliğini hayvan hakları savunucuları ve hayvan hakları derneklerinin tamamladığını gözlemlemek mümkündür. Kurumların bu konuda güçlü bir denetim mekanizmasını ortaya koyamamasının neticesinde yaptırımlar da etkin bir biçimde uygulanamamaktadır. Hayvan hukukunun gelişkin olduğu ülkelerdeki yaptırımların ağır para cezaları ve hapis cezaları olduğundan yola çıkılacak olursa, ülkemizdeki yaptırımların caydırıcı nitelikte olmayışı, yaptırımların basit idari para cezaları ile sınırlı olması ile anlaşılacaktır. Bunun neticesinde mevzuatı çiğneyen kişi ve kurumların kurallara uymadığı sıkça gözlemlenmektedir. Son kertede kişi ve kurumların hayvanlara olan davranışlarını değiştirecek biçimde uygulanacak tedbirlerin geliştirilmesi elzem bir durumdur. (Bal, 2021c)

3. KENT KÜLTÜRÜNDE HAYVANLAR

İnsanlar ve hayvanlar dünyayı paylaşmak adına, dünyanın oluşumundan bu yana çok boyutlu ilişkiler kurarak birlikte yaşamaktadırlar. Bu ilişkiler, gerçek yahut simgesel, fiili yahut kurgusal, tarihsel yahut çağdaş olabilir (Siddiq & Habib, 2017, s. 22-35). İnsanların kentlerle de kurduğu ilişki bu şekildedir; kenti ve kent yaşamını gerçek yahut simgesel, fiili yahut kurgusal, tarihsel yahut çağdaş yorumlamaktadırlar. Bu yorumlamaların dışında kentte yaşayan insanlar, kentin çizilmiş sınırlarında ve ölçülen zamanlarında giderek yalnızlaşan ve yabancılaşan kimliğiyle hayatını sürdürmektedir. Bauman'a göre "*kentler, başlangıcından beri insanların birbirlerine yabancı olmalarına rağmen yakın olarak yaşadıkları yerlerdir. Yabancıların bir araya toplanması belirsizlik halinin ve riskin vücut bulmuş halidir. Risk dolu kent ortamı insana göre muğlak bir yerdir* (Bauman, 2020, s. 102)." Bu yapı, kent insanını içine kapanık hale getirip bencilleştirmiştir. Kentte yaşayan insanın kurduğu ilişkilerin çoğu resmi, formel ve gerekli ilişkilerdir. Kişisel ilişkiler içinse hem vakit yoktur hem de bunu gerçekleştirecek insan. Kent insanı kendini çoğu kez bütünüyle ortaya koymamakla birlikte, farklı toplumsal ortamlarda farklı amaçlarla ve etkileşim içerisinde; oldukça özgül ve muhtemelen kesintili ilişkilere girmektedir (Cohen, 1999). İşte bu ilişkisel boyutun içerisinde yalnızlaşarak sürüklenen ve makineleşen insanın karşısına, kentin dinamiklerine ve ekolojisine uyum sağlamayı başarmış hayvanlar çıkmaktadır. İnsanların kent yaşamındaki bu dramatik hali, onların toplumsal ve duygusal ihtiyaçlarını karşılaması gereken bir alan ihtiyacını ortaya çıkarırken; bu meyanda, günümüz kentlerinde tüketilen hayvanlar dışında, modern ve kentli insanın hayvanlarla kurduğu tek gerçek ilişki boyutu; kedi ve köpeklerle (*yoldaş hayvanlar*) kurduğu ilişkidir (DeMello, 2012).[20]

Günümüzde bir kedinin veya köpeğin ev hayvanı olmasıyla sokak hayvanı olması arasında ince bir çizgi; bu çizginin üzerinde ise bir çok ön şart mevcuttur. Kedinin veya köpeğin cins olması, güzel ve sağlıklı olması, insana statüsel bir fark katması veya insana huzur vermesi, onun ev hayvanı olabilmesine; bahse konu şartların zıttı ise sokakta yaşamasına zemin hazırlamaktadır. İnsanın bu türcü tutumu neticesinde, doğadan kopardığı alanlarda oluşturduğu kentlerde, sayısız kedi ve köpek yaşamaktadır. "*Sokak hayvanları*" tanımlaması ise, algısal olarak onların terk edilmiş olduklarını göstermediği gibi, hep orada

[20] "*Aslında hayvanların şehirdeki mevcudiyeti geçmişte kalmış ya da kırsal alana özgü bir gerçeklik değildir. Evlerimizde, bahçelerimizde, hudut bölgelerinde, çatılarda, parklarda, pencere önlerinde, şehrin gökyüzünde, metruk binalarda, sokaklarda, demiryollarında, kanalizasyon sistemlerinde ve yeraltı dehlizlerinde hayatlarını sürdürürler. Bu yaygın varlıkları dolayısıyla bir "gölge popülasyon" olarak nitelendikleri ya da bir "madun hayvan kasabası" oluşturdukları yazılmıştır. Onlarla birlikte yaşadığımız gerçeği sadece bir farkındalık meselesidir* (Alkan, 2020, s. 47)."

yaşarlarmış ve yaşayacaklarmışçasına dair bir kanaati zihinlerde yeniden üretmektedir.

İnsanların evde hayvan besleme alışkanlığı tarihöncesi çağlara kadar uzanır. Kendisine kolayca alışan bazı hayvanlara karşı özel bir yakınlık duyan insan, kent yaşamında özellikle kedi ve köpeklerle bu anlamda ilişki kurmuştur. Kediler ve köpekler, 17. yüzyılın sonlarına doğru, varlıklı kesimlerin sosyal statü aracı olarak tercih ettiği bir statü sembolü olmuştur. Günümüzde de devam eden bu ilişki biçimi, maddi bir çıkar gözetmese de, bu sefer insanın bir takım toplumsal ve duygusal ihtiyaçlarının hayvanlar tarafından karşılanması için; yani yine hayvanlardan fayda sağlama ilişkisi üzerinden kurulmaktadır (Serpell & Paul, 1994, s. 127-144). İşte bu ilişkisel tutumun neticesinde kentlerde evcil hayvanlar ortaya çıkmıştır. Evcil hayvanlar, insanlarla aynı mekânı paylaşırlar ve bu hayvanlardan '*sahibi'* olan insanlarla aynı zamanı aynı ritim duygusu ile yaşaması beklenir. Evcil hayvanın konumuna ve anlamına müteakip, sokak hayvanlarını da tanımlamak gerekir. Sokak hayvanları kanonik bir tanımla "*evcil kültüre bir şekilde dâhil edildiği halde, kişi, kişiler ya da kurumlarca sahiplendirilmemiş, birebir sahibi ya da sorumlusu olmayan* (Alkan, 2020, s. 46)" hayvanları kapsamaktadır.

Günümüzde kentte yaşayan insanların hayvanlarla olan ilişki dinamiği çok boyutludur. İnsanlar petshoplardan hayvan satın alıp bu ilişkiyi evlerinde ve yaşam alanlarında sürdürebilirken, hayvanat bahçeleri ve sirklere giderek hayvanları görsel olarak tüketebilir, kentin dışına çıkarak kırda gerçekleşen pastoral yaşamdaki hayvanlarla vakit geçirerek bu hayvanları bir yenileme ve kendine gelme unsuru olarak deneyimleyebilir veya yaban hayatına yönelerek hayvanları fotoğraflayıp av dönemlerinde onları avlayabilirler.

3.1. İstanbul Kent Kültüründe Hayvanlar

3.1.1. Antik Dönem

"*Kıtalar arası önemli bir geçiş noktası olan İstanbul'un tarihinin, yakın zamana kadar bir efsaneye dayandırılarak, Yunanistan ana karasının Megara, Argos ve Korint yerleşmelerinden gelenler tarafından MÖ 667'de başlatılmış olduğu kabul edilmiştir. Şimdilerde ise 800.000 yıldan beri yaşam izleri veren Yarımburgaz Mağarası kazıları ile Fikirtepe ve Pendik yerleşimleri ve son yıllarda Marmaray kazılarının sonuçları, MÖ 6500'lü yıllardan itibaren (Neolitik dönem) tarımla uğraşan ilk toplulukların da İstanbul'da yaşadıklarını ortaya koymuştur* (Aydıngün & Bilgili, 2015, s. 374)." İstanbul'da yapılmış olan çeşitli arkeolojik kazılarda, ilk dönem yerleşim tarzları daha çok denize yakın olarak kurulmuş; basit çiftçilik, balıkçılık ve avcılığa dayanmaktadır (Özdoğan, 1992, s. 39-54).

Yerleşimin artmasına müteakip ele geçen kalıntılarda; sığır, koyun, keçi gibi evcil hayvanlar ile geyik, dağ keçisi ve balık kemikleri elde edilmiştir.

Arkeolojik kazılar vasıtasıyla dip tarihine ışık tutulmaya devam edilen İstanbul'da gerçekleştirilen Yenikapı Kazıları sırasında ise, alanın tümüne dağılmış muhtelif hayvan iskeletlerine rastlanılmıştır. Kazı alanında bulunan limanın dibinde birikmiş olan parçalanmış kemikler, dişler ve boynuzlar; İstanbul'un geçmiş dönemlerindeki hayvan yoğunluğunu ve hangi hayvanların İstanbul kent coğrafyasında yaşadığı konusunda önemli veriler sunmaktadır. At başta olmak üzere çok sayıda hayvanın (*eşek, sığır, koyun, keçi, domuz, köpek, kedi, geyik, yunus ve fil*) kalıntıları, dönemin hayvancılık ekonomisi hakkında önemli bilgilere ışık tutarken, hayvanların hangi amaçlarla kullanıldığını tayin etmek açısından da önemlidir (Onar, 2010).

3.1.2.Bizans Devleti Dönemi

Konstantinopolis'in kültür hayatında hayvanların yerini ve önemini tayin etmek adına arkeolojik kazılar, günümüze kadar gelebilmiş yazılı eserler, mimari eserlerdeki figürler ve halk kültürünün önemli bir parçası olan efsanelerin incelenmesi; Konstantinopolis'in kültür hayatında, hayvanların nerede konumlandığı hakkında kısıtlı bir literatüre rağmen fikir sağlamaktadır. 2004-2014 yılları arasında gerçekleştirilen Yenikapı Metro ve Marmaray kazıları neticesinde Bizans İmparatorluğu dönemlerine tarihlendirilebilecek birçok farklı hayvan türünün kemiklerine ulaşılmıştır. Bu hayvanları şöyle sıralamak mümkündür: "*At (Equus caballus), Eşek (Equus asinus), Katır (Equus mulus), At/Katır (E.caballus /E.mulus), Eşek/Katır (E.asinus /E.mulus), Sığır (Bos taurus), Koyun (Ovis aries), Keçi (Capra hircus), Manda (Bubalus bubalis), Köpek (Canis familiaris), Kedi (Felis catus), Yaban keçisi (Capra aegagrus), İbex (Capra ibex), Yaban domuzu (Sus scrofa), Evcil domuz (Sus scrofa domestica), Geyik (Cervidae), Kızıl geyik (Cervus elaphus), Ceylan (Gazella gazella), Ayı (Ursus arctos), Tilki (Vulpes sp.), Gelincik (Mustela sp.), Yaban tavşanı (Lepus sp.), Kuşlar (Aves), Tavuk (Gallus sp.), Yabani ve evcil kaz (Anser sp.), Yabani ve evcil ördek (Anas sp.), Turna (Gruidae sp.), Akbaba (Cathartes sp.), Pelikan (Pelicanus sp.), Leylek (Ciconiidae sp.), Orkinos (Thunnus thynnus), Kılıçbalığı (Xiphias gladius), Köpekbalıkları (Carcharhinidae), Avrupa Kedibalığı (Silirus sp.), Afrika Kedibalığı (Clarias sp.), Hani Balıkları (Serranidae-Epinephelus sp.), Mercan balıkları (Sparidae), Palamut (Sarda sarda), Levrek (Dicentrarchus labrax), Çipura (Sparus aurata), Uskumrular (Scomber sp. ve sarda sp.), Vatozlar (Rajiformes), Yengeçler (Crustacea), Yunuslar (Delphinidae), Afalina (Tursiops truncatus), Tırtak (Delphinus delphis), Deniz kamplumbağaları (Cheloniidae), Karetta (Caretta*

caretta), Kara kaplumbağası (Testudinidae), Yaygın tosbağa (Testudo graeca), Trakya tosbağası (Testudo hermani), Egzotik türler, Devekuşu (Struthio sp.) ve Fil (Elaphus sp.) (Algan, Yalçın, & Özdoğan, 2014a, s. 248)" Arkeolojik araştırmaların dışında, çeşitli Bizans ve Bizans dışı kaynakların vasıtasıyla, dönemin İstanbul'unun kent yaşamındaki hayvanlar hakkında çeşitli bilgilere ulaşmak mümkündür.

3.1.2.1. Balıklar

Balıklar hakkındaki en önemli arkeolojik bulgulara, 2004-2014 yılları arasında gerçekleştirilen Yenikapı Metro ve Marmaray kazılarında rastlanmıştır. Rastlanılan balık kalıntıları şunlardır: "*Orkinos (Thunnus thynnus), Kılıçbalığı (Xiphias gladius), Köpekbalıkları (Carcharhinidae), Avrupa Kedibalığı (Silirus sp.), Afrika Kedibalığı (Clarias sp.), Hani Balıkları (Serranidae-Epinephelus sp.), Mercan balıkları (Sparidae), Palamut (Sarda sarda), Levrek (Dicentrarchus labrax), Çipura (Sparus aurata), Uskumrular (Scomber sp. ve sarda sp.), Vatozlar (Rajiformes), Yunuslar (Delphinidae), Afalina (Tursiops truncatus), Tırtak (Delphinus delphis)* (Algan, Yalçın, & Özdoğan, 2014b, s. 248)" "*Balık türleri içerisinde en fazla orkinos kalıntıları ortaya çıkarılmış olup, bunu kılıçbalığı izlemektedir. Bu balık kemikleri üzerinde yaygın satır ve bıçak izleri saptanmış olması, Byzantion'un "tonbalığı metropolisi" veya "tonbalıklarının anayurdu" olarak adlandırılmasını destekler bulgular olarak karşımıza çıkmaktadır. Kazı alanında yoğun olarak büyük balık kalıntılarına rastlanırken, daha küçük türlere (örn. levrek, çipura, palamut vs.) az sayıda rastlanmış olması, muhtemelen küçük balıkların bütün olarak şehrin içerisine sevk edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Afrika kedibalığına ait tüm iskeletler, Bizantion ile Nil Vadisi ya da Levant kıyıları arasındaki balık ticaretini gösteren doğrudan bir delildir. Yunusgiller familyasına ait afalina (Tursiops truncatus) ve tırtak (Delphinus delphis) türlerine ait kalıntılar da elde edilmiştir. Bunların omurlarında yaygın kasaplık izlere rastlanmıştır. Antik kayıtlarda bu hayvanların yağları için avlandıkları anlatılmaktadır. Yenikapı kazı alanındaki yunus kalıntılarında saptanan çok sayıdaki satır ve bıçak izleri bu hayvanların antik şehirde de kullanıldıklarını, yine muhtemelen yağları için parçalandıklarını düşündürmektedir* (Algan, Yalçın, & Özdoğan, 2014c, s. 248)."

Bizans döneminde kaleme alınmış bazı eserler, Konstantinopolis'in Avrupa yakasına kurulmasını palamut bolluğuyla ilişkilendirmiştir. 1. Yüzyıl'da yaşamış olan Latin yazar Yaşlı Plinius, Haliç'ten "*Altın Boynuz*" olarak söz ederek sebebini şöyle açıklamıştır: "Marmara Denizi'ni Karadeniz'e bağlayan Trakya Boğazı'nda (*İstanbul Boğazı*), Avrupa ve Asya'yı ayıran Boğaz'ın en dar yerinde, Asya

yakasındaki Khalkedon yakınında, dipten yüzeye doğru suyun arasından parıldayan şahane beyazlıkta bir kaya vardır. Palamutlar bu kayayı birdenbire karşılarında görünce her zaman ürkerler. Sürü hâlinde dosdoğru karşı taraftaki Byzantion burnuna (*Haliç'e*) yönelirler. Buranın "*Altın Boynuz*" olarak anılmasının nedeni de budur. Sonunda tümü Byzantion'da yakalanır. (Tekin, 2010a, s. 43)"

Görsel 3: Avlanma ve Balık Tutma Üzerine İnceleme (Özkan, 2017)

Yaşlı Plinius, Haliç'in (*Keras*) Altın Boynuz olarak adlandırılmasının nedenini, haliç körfezinde adeta kaynayan balıklardan dolayı olduğunu ifade ederken, Strabon'da Yaşlı Plinius'u doğrular nitelikte, akıntının palamutları sürü hâlinde Haliç'e girmeye zorladığını ve dar bir alanda palamutların elle bile yakalandığını aktarır.

Balık, Konstantinopolis'te kent halkının başlıca geçim kaynakları arasında olmuştur. Balık çeşitleri halkın yemek kültüründe çok önemli bir yere sahiptir. Özellikle palamut o kadar bol bulunur ve tüketilir ki, kentin sembolü olarak basılan sikkelerin üzerinde sıklıkla yer almıştır (Tekin, 2010b, s. 44).

Görsel 4: Geta Dönemi Byzantium Sikkesi ve Balıkları Figürleri (Öztürk, 2017)

Kentte balık oldukça bol ve ucuzdur. Hatta bazı balık türleri ekmekten dahi ucuz fiyatlara satın alınabilmektedir. Karadeniz ile Marmara arasında göçen uskumru, palymides (*palamut*), kırlangıç ve barbunya gibi yerleşik balıklar, yoksulların başlıca gıdasıdır. Komenoslar döneminde ortalama bir vatandaşın ne yediğini Theodoros Ptokhoprodromos adlı şair, fakirlikten yakındığı dizelerinde ifade eder. "*Şair, altın iplik işçisinin kilerinin ekmek, şarap ve kurutulmuş uskumru ile dolu olduğunu ve*

ayakkabıcının sabahları işkembe ve Trakya bölgesinden gelen Ulah peyniri yediğini şiirinde anlatmaktadır (Mango, 2008, s. 93)."

3.1.2.2. Binek ve Yük Hayvanları

Binek ve yük hayvanları hakkındaki en önemli arkeolojik bulgulara, 2004-2014 yılları arasında gerçekleştirilen Yenikapı Metro ve Marmaray kazılarında rastlanmıştır. "*At (Equus caballus), Eşek (Equus asinus), Katır (Equus mulus), At/Katır (E.caballus /E.mulus), Eşek/Katır (E.asinus /E.mulus)* (Algan, Yalçın, & Özdoğan, 2014d, s. 248)" cinsi binek ve yük hayvanlarının tespit edildiği arkeolojik çalışmada edinilen bulgularda, binek hayvanlarının buluntularına yapılan testler neticesinde, özellikle atların erken yaşta öldüğü ve ağır çalıştırıldığı tespit edilmiştir.

Görsel 5: Bir Bizans Çiftçisi ve Atı (Historia Deltraje, 2016)

"*Bunun dışında atlara vurulan acı damak türü gem de erken ölümlere yol açmıştır. Bu bağlamda Konstantinopolis'te atlarının hem omurga hem de bacak kemiklerinde yaygın kemiksel rahatsızlıkların ortaya çıkmasında ve diğer bulguların oluşmasında, atların erken yaşlarda ağır işlerde çalıştırılmış olması etkili olduğu varsayılmıştır. Bunun dışında yapılan incelemelerde Theodosius Limanı'ndaki at iskeletlerinde kasaplık izler gözlemlenmiştir. Bu durum Konstantinopolis'te at eti tüketildiğinin işaretlerini vermektedir* (Algan, Yalçın, & Özdoğan, 2014e, s. 249)."

Görsel 6: Marmaray Kazılarında Bulunan Bir At İskeleti (Kızıltan, 2016)

Konstantinopolis'te binek hayvanları birçok işlevlerde kullanılmıştır. Bu işlevlerden en önemlisi Hipodrom'da yapılan yarışlar ve eğlencelerdir. Yunancada at yolu anlamına gelen "*hipodrom*" sözcüğü günümüze kadar ulaşmıştır (Keçiş, 2015a, s. 19). Araba yarışları ya da o dönemdeki söylenişiyle hipokkon, Hipodrom'da gerçekleşen müsabakaların en başta gelenidir. Bu müsabakalar belli bir takvime bağlanmış olsa da zaferler, imparatorluk ailesinin doğum günleri, yabancı elçi ya da hükümdarların ziyaretleri gibi kutlanmaya değer gelişmeler olduğunda da düzenlenmiştir. Bunun yanında, bu müsabakaların istenildiği gibi sonuçlanmayan askerî seferleri unutturmak için de düzenlendiği olmuştur. Hristougenna (*Noel*), Theofania ve Paskalya, Havariyyun (*Hagioi Apostoloi*) gibi en önemli yortuların yani dinî bayramların dışında da araba yarışları düzenlenmiştir. Bizanslılar, araba yarışlarının ateşli taraftarları olarak bilinmektedirler. Bu durum zaman zaman dönemin günlük yaşantısını bozabilecek kadar yoğun bir durum olarak nitelendirilmiştir. Hatta bu organizasyonlar o dönemde insanları kiliseden ve ibadetten uzaklaştırdığı için ruhban sınıfının tepkisini çekmiştir (Elam, 2015, s. 278). Bizans'ın en ünlü kilise babalarından Ioannes Hrisostomos, bu yarışlara olan ilginin boyutunu şöyle ifade eder: "*Burada (kilisede) lafı biraz uzattık mı, birçokları şikâyet ediyor ve sıkılıyorlar. Vücutlarının ağrıdığını, yorgun olduklarını ve benzer şeyleri söylüyorlar. Ancak oraya (Hipodrom) şiddetli yağmur yağsa, şiddetli rüzgâr esse ve güneş ışınlarıyla yaksa dahi bir saat değil, iki saat değil günün büyük bir kısmında orada kalıyorlar. Yaşlı insanlar, bembeyaz saçlarından utanmadan, yaşlılıklarını gülünç göstererek dinç gençlerden daha hızlı oraya doğru koşuyorlar.* (Chrysostomos, 1862, s. 320-321)" Hipodrom'da 6. yüzyılda dinî yortular hariç hemen her gün ve günde yirmiden fazla yarış düzenlenirken, 11. yüzyılda yılda sadece birkaç gün yarış olmuştur. Aralıklarla da olsa at yarışları, imparatorun katıldığı merasimlerin bir parçası olmuştur. Bu yarışlar, başkentte yaşayan halka sosyalleşme imkânı sağladığı gibi, imparatorun otoritesini halka gösterdiği itibarlı bir gösteri alanı da olmuştur (Keçiş, 2015b, s. 35).

Görsel 7: Büyük Saray Mozaikleri – Atlar (02.07.2021)

3.1.2.3. Kediler

Kediler hakkındaki en önemli arkeolojik bulgulara, 2004-2014 yılları arasında gerçekleştirilen Yenikapı Metro ve Marmaray kazılarında rastlanmıştır. "*Kedi* (Felis catus) (Algan, Yalçın, & Özdoğan, 2014f, s. 248) (Onar, 2013, s. 42)" "*Prof. Dr. Vedat Onar, Konstantinopolis'teki kedilerin, Avrupa'dakilere göre çok iyi koşullarda yaşadıklarını ve hiçbir patolojik bozukluğu bulunmadığını vurgularken, Dr. Altan Armutak, Konstantinopolis'te özellikle Kumkapı, Yenikapı, Aksaray'da bulunan balıkçı dükkânlarının çevresinde balık yiyen kedilerin yer aldığını ifade etmiştir* (NTV, 2022)."

Görsel 8: Marmaray Kazılarında Bulunan Kedi İskeleti (NTV, 2022)

Konstantinopolis'in kent yaşamında kediler her zaman ön plana çıkmıştır. Zira bu dönemde kediler kent yaşamında beledi bir işlev sahibidir. Fare popülasyonunun fazlalığı neticesinde yayılan salgın hastalıklar ve gıda hijyeni sorununu kedilerle çözen dönemin kent insanları, kedilerin bu yönlü faydasını; Suriye ile sürekli temas halinde olan ve güneye sık sık inen Bizans tüccarları vasıtasıyla öğrenmişlerdir. Bizans tüccarları bu bölgelerde kedilerin evlerde beslendiğini, hoş tutulduğunu ve özellikle farelerle mücadelede etkin bir rol oynadığını gözlemleyince; kedilerin Konstantinopolis'teki beledi işlevleri yoğunluk kazanmıştır. Kedilerin bu işlevinin, dönemin İstanbul'unu birçok salgın hastalıktan koruduğu da iddia edilmektedir.

3.1.2.4. Köpekler

Kediler hakkındaki en önemli arkeolojik bulgulara, 2004-2014 yılları arasında gerçekleştirilen Yenikapı Metro ve Marmaray kazılarında rastlanmıştır. "*Köpek (Canis familiaris)* (Algan, Yalçın, & Özdoğan, 2014, s. 248)""*Köpekler de Yenikapı'da sıkça rastlanan türler arasında yer almaktadır. Bunların vücut ve kafatası ölçümleri modern ırklarınkiyle karşılaştırılarak, Bizans köpeklerinin genelde teriyer cinsi gibi küçük ve orta ebat köpekler oldukları anlaşılmıştır. Mastifler gibi iri köpeklere ise çok nadir rastlanmıştır* (Algan, Yalçın, & Özdoğan, 2014g, s. 250)."

XI. yüzyılda yaşamış Bizanslı tarihçi Ioannes Malalas'ın aktarımına göre: "*Bir sene Kent'e şaşılası numaralar yapan sarışın bir köpek getiren bir İtalyan geldi. Sahibi pazarda dikilirken dünyanın birçok farklı yerinden gelen adamlar ve kadınlar ona gizlice para ya da yüzük veriyorlardı, o da bunları yere gömüyordu. Daha sonra köpeğe gömdüklerini bulmasını ve kendisine vermesini buyuruyordu. Ve köpek bunu yapıyordu! Köpeğe bunun gibi başka şeyler de yapıyordu ve o da her seferinde başarıyla isteneni yapıyordu. Ve o zaman birçokları bu köpeğin Delphoi ruhuna sahip olduğunu söylüyorlardı.* (Malalas, 1831, s. 453)"

Görsel 9: Büyük Saray Mozaikleri – Köpek Yavrusunu Tutan Çocuk (02.07.2021)

Mozaik ve duvar resimlerindeki tasvirlerde de köpeklerin tema edilmiş olması, dönemin kent yaşamında köpeklerin önemini gözler önüne sermektedir. Bizans döneminden günümüze köpekler hakkında pek fazla bilgi ulaşmamıştır. Zira dönemin popüler hayvanı kedidir.

3.1.2.5. Kuşlar

Kuşlar hakkındaki en önemli arkeolojik bulgulara, 2004-2014 yılları arasında gerçekleştirilen Yenikapı Metro ve Marmaray kazılarında rastlanmıştır. *"Tavuk (Gallus sp.), Yabani ve evcil kaz (Anser sp.), Yabani ve evcil ördek (Anas sp.), Turna (Gruidae sp.), Akbaba (Cathartes sp.), Pelikan (Pelicanus sp.),*

Leylek (Ciconiidae sp.) (Algan, Yalçın, & Özdoğan, 2014h, s. 248)" "*Theodosius Limanı kazı alanında bulunan kuş türleri arasında yaban kazları ve ördekleri başta yer alır. Bunlara ek olarak bulunan turna, leylek ve pelikan gibi sucul kuşlar Boğaz'ın o zamanlarda da önemli bir ekolojik ortam yarattığını kanıtlamaktadır. Akbabalar da bu kalıntılar içerisinde rastlanan türler arasındadır. Bu liman alanından çıkarılan evcil tavuk kalıntıları ise beslenmede beyaz etin önemini vurgular niteliktedir* (Algan, Yalçın, & Özdoğan, 2014ı, s. 251)."

Görsel 10: Büyük Saray Mozaikleri – Kazları Güden Genç (02.07.2021)

Konstantinopolis'te kuşlar, sanat ve kültür hayatında oldukça önemli bir yere sahiptir. En başta Bizans Devlet armasında çift başlı kartal monogramı kullanılmıştır. Bu monogram arma bilimi vasıtasıyla yorumlandığında, imparatorluğun hem Doğu'da hem Batı'da; hem laik hem de seküler anlamda egemenliğini temsil etmekte olduğu anlamı çıkmaktadır.

Görsel 11: Paleologos Hanedanının Kullandığı Monogram (Balcan, 2017)

Kuşları Konstantinopolis kent kültürünün efsane ve mitlerinde de görmek mümkündür: "*Argos Kralı Inakhos'un kızı olan Io, aynı zamanda Argos kentindeki Hera Tapınağı'nın rahibesidir. Zeus, Io'yu görüp âşık olur. Kocası Zeus'un bir başkasına ilgi duyduğunu öğrenen Hera, kıskançlığa kapılarak Io'yu Zeus'tan ayırmanın yollarını arar. Zeus, Io'yu Hera'nın gazabından korumak için onu inek*

biçimine sokar. Fakat Hera, ineğin kendisine verilmesini ister; onu alır ve bin gözlü dev Argos'u başına nöbetçi olarak diker. Zeus da haberci tanrı Hermes'i göndererek devi büyületip öldürtür. Io devden kurtulmuştur ama Hera ona bu kez bir at sineğini musallat eder. Sinek ısırdıkça Io'nun canı yanar; Trakya'dan İstanbul Boğazı'na gelir; Boğaz'ı geçerek Asya yakasında kıyıya çıkar. Boğaz'ın Asya yakasına geçtikten sonra Haliç'te vardığı yer, Haliç'in sonunda yer alan bugünkü Eyüp semtindedir. Io, Antik Çağ'da "Altın Boynuz" (Hrisokeras) olarak anılan Haliç'i geçtikten sonra bir kız çocuk dünyaya getirir; adını Keroessa koyar. Keroessa'nın deniz tanrısı Poseidon'dan Byzas adlı bir çocuğu olur. Byzia adlı bir nimfe (su perisi) tarafından büyütülen Byzas, delikanlı çağına gelince, Byzantion kentini kuracaktır. Bu öyküden dolayı (inek formundaki Io'nun Boğaz'dan geçmesinden) İstanbul Boğazı'nın "İnek Geçidi" anlamına gelen "Bosporos" adını aldığı Antik Çağ'da bilinen bir anekdottur. Byzas'ın ve kolonistlerin, Byzantion kentini kurma kararı verdikleri yer, yukarıdaki efsanelere göre Haliç kıyısındaki bugünkü Sivritepe mevki (Semystra Sunağı'nın bulunduğu yer) olarak görünse de, yine efsane, kuruluş adresi olarak Topkapı Sarayı'nın yer aldığı Sarayburnu'nu işaret etmişti. Dionysios'un anlattığına göre, kentin kurulma kararı sırasında kesilen ve pişirilmekte olan kurbanın bir parçasını alevler arasından kapan bir karga, gökyüzüne doğru yükselerek uzaklaşmış; ancak karganın gittiği yönü yüksekçe bir tepeden izleyen bir çobanın yönlendirmesiyle, karganın, kurban eti parçasını Bosporos Burnu'na götürdüğü saptanmıştı. Bunun, tanrısal bir işaret olduğunu düşünen koloni kurucuları, kenti Bosporos Burnu'nda (Sarayburnu) kurmuşlardı. Byzantion'un Roma İmparatorluk dönemi sikkelerinin ön yüzünde, Byzas'ın miğferli ve sakallı büstü ile adı (*BYZAΣ) yer alır* (Tekin, 2010, s. 43)."

Görsel 12: Büyük Saray Mozaikleri – Yılan Avlayan Kartal (02.07.2021)

Konstantinopolis'te mozaik sanatları ve duvar resimlerindeki tasvirlerde de kuşun tema edilmiş olduğu dikkatleri çekmekle birlikte kuşlar, Konstantinopolis döneminin mimarisinde birer unsur olarak kullanıldıktan yüzyıllar sonra, devşirilen bir takım eserlerde de kullanılmışlardır. Devşirme kuş motifi

kullanılan yapıların en bilinir olanı, Kazlıçeşme semtine adını da veren çeşmedeki kaz rölyefidir. Sanat tarihçisi Henry Maguire'e göre bu eser Osmanlı eseri değildir, zira üslup ve biçim olarak Bizans işçiliğine benzemektedir. Maguire, eserin 10. veya 11. yüzyılda yapılmış olması ihtimalinin kuvvetli olduğunu ifade etmiştir. Zira bu motif, Fenari İsa Cami'nde bulunan ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde sergilenen diğer Bizans üretimi kuş rölyeflerine üslup olarak oldukça benzemektedir.

Görsel 13: Kazlıçeşme Çeşmesi (Zinciroğlu, 2019)

Devşirme kuş motifinin kullanıldığı bir diğer yapı da Kırkçeşme çeşmesidir. Mimar Sinan tarafından inşa edilmiş olan Kırkçeşme su sisteminin uzantılarından birisi olan bu çeşme, yol genişletme çalışmaları sebebiyle 1940 yılında yıkılmıştır. Yapının ön kısmındaki tavus kuşu rölyefi bu yıkımdan kurtularak Ayasofya Müzesi koleksiyonuna eklenmiştir. Tavus kuşu, Bizans ve Hıristiyan kültüründe diriliş, ölümsüzlük ve cennet gibi kavramlarla ilişkilendirilen mistik bir öneme sahiptir.

Görsel 14: Kırkçeşme Çeşmesi (Zinciroğlu, 2019)

3.1.2.6. Diğer Hayvanlar

Konstantinopolis kent yaşamında eğlenceler ve gösteriler günlük yaşamın en temel unsurlarındandır. Dönemin kaynaklarına bakıldığında, dinsel yahut dünyevi bir çok tören, bayram ve yortular şehrin sakinlerini eğlendirmektedir.

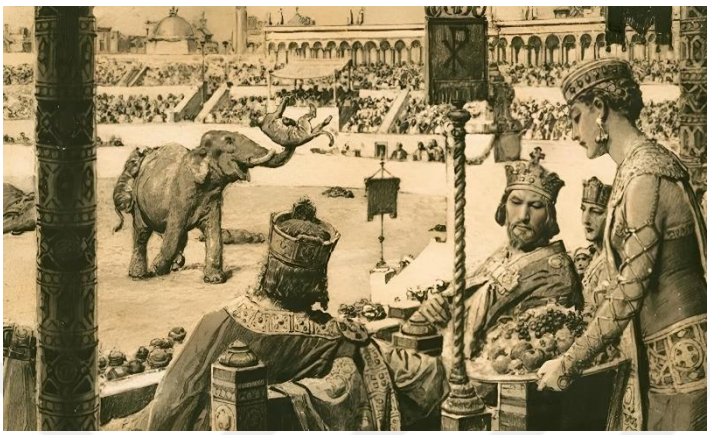

Görsel 15: Hipodrom Tasviri (Matania, 1963)

Genellikle Hipodrom'da gerçekleşen bu eğlenceler ve kutlamalarda çok çeşitli hayvanlar kullanılmıştır. Romanların getirdiği köpekler, maymunlar, ayılar, yılanlar, filler, develer, gergedanlar ve daha birçok egzotik hayvanın, akrobatların, sihirbazların ve dansçıların yer aldığı gösterileri Konstantinopolis halkı ilgiyle takip etmiştir.

Görsel 16: Büyük Saray Mozaikleri – Kaplanla Dövüşen Askerler (02.07.2021)

Eğlence ve gösterilerin dışında Konstantinopolis'te sokakta ayı oynatma geleneği mevcuttur. Yenikapı Metro ve Marmaray kazıları neticesinde çıkan bulgularda çeşitli incelemelerde bulunulmuştur.

Görsel 17: Büyük Saray Mozaikleri – Ceylan Öldüren Ayı (02.07.2021)

Buluntularda yapılan araştırmalarda ortaya çıkan sonuçlar arasındaki en önemli bulgulardan birisi, Konstantinopolis sokaklarında eğlence amacıyla ayı oynatıcılığının bulunuyor olmasıdır. Kazılarda dört ayrı ayı kemiğine ulaşan Vedat Onar, ayıların kafataslarında, burun kemiklerine takılan halkadan dolayı yıpranmalar tespit edildiğini ancak bu ayıların hiçbirinin vahşi olmadığını ifade ederek, ayı oynatıcılığının Bizans'ta yaygın olduğunu belirtmiştir (Milliyet, 2022).

3.1.3. Osmanlı Devleti Dönemi

Bizans İmparatorluğunun İstanbul'un surlarıyla sınırlı kalması ve çevresiyle bağının kopması neticesinde, uzun bir dönem İstanbul'da hayvan çeşitliliği ve sayısı azalış göstermiş; hayvanlar daha çok besin ve ulaşım için kullanılmıştır. 1453 yılında İstanbul'un Osmanlı Devleti'nin başkenti olması neticesinde birçok değişim gerçekleşmiştir. Bu değişimler, İstanbul'daki hayvan popülasyonunu ve çeşitliliğini de etkilemiştir. Fetih sonrası başkent olan İstanbul, Osmanlı Devleti'nin çeşitli coğrafyalarda hüküm sürmesi ve çeşitli ülkelerle ilişkisinin bulunması neticesinde her anlamda farklılıkların ve çeşitliliklerin zenginliğine sahne olan bir kent olmuştur. Bu çeşitlilikler, hayvanların kent yaşamındaki varlığına ve konumuna da yansımıştır.

3.1.3.1. Balıklar

İstanbul'un yeme içme kültürünü zenginleştiren balık ve deniz mahsulleri, görece geç bir zamanda İstanbul mutfak kültüründe yerini almış olsa dahi, İstanbul'un balık ve deniz mahsulü repertuvarı, konumu ve çevrelendiği denizler itibarıyla oldukça zengindir. Erken dönem Osmanlı İstanbul'unda balıkçılık ve balık kültürünün pek gelişkin olmadığı bilinmektedir. "*Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde İstanbul'daki avlanan balıkçı sayısının az, avlamada kullanılan balıkçı kayıklarının basit*

ve küçük olması nedeniyle sistemli bir balıkçılığın olmadığı, balıkçıların avlamış oldukları balıkları, balık pazarı adı altında faaliyet gösteren çeşitli yerlerde o günün şartlarına göre sattıkları bilinmektedir (Metin & Doğan, 2000, s. 31).” Zamanla gelişen yöntem ve tekniklerle birlikte balıkçılık ve balık kültürü, İstanbul’un ticari ve kültür hayatında etkin bir rol oynamıştır. “*Evliya Çelebi, 17. yüzyıl İstanbul esnafını tanıtırken balıkhane ve Balık Emini Esnafından (Esnâf-ı Balık Emîni) da bahsetmiştir. 1 balıkhane olduğunu ve burada 300 kişinin bulunduğunu bildirmiştir. Ayrıca padişahın Balık Emini’ne yıllık 70 yük akçe verdiğini; İstanbul Balıkhanesinin, Unkapanı’nda, Eski Balıkpazarı’ndaki sahilde büyük bir bina olduğunu; burada, Balık Eminleri ile birlikte kethüdası, kâtibi, çavuşları ve yetmiş adet kolcularının yer aldığını belirtmiştir* (Çelebi, 2006, s. 285).”

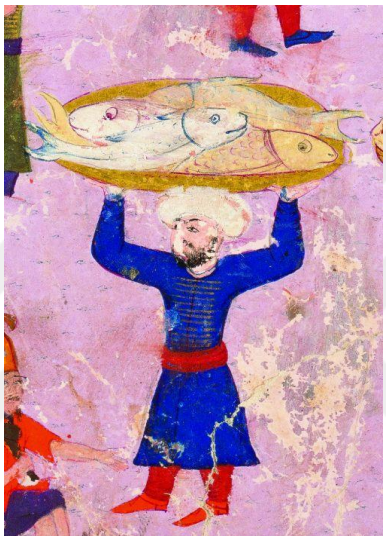

Görsel 18: Balıkçı (İntizâmî) (Bilgin, 2016)

Osmanlı Devleti’nden önce zengin bir balık kültürüne sahip olan İstanbul, fetih ile tamamen değişen kültürel yapısına balığı ve balıkçılığı, bereketli denizleri ve ortasından geçen boğazı ile adeta yeniden tanıtmak istemiştir. Önceleri balığa karşı mesafeli yahut ilgisiz duran toplumun ve yönetimin tutumunu, Miladi 21 Aralık 1473 yılında saray mutfağında kayda alınan vesikalarda görmek mümkündür: *“(...) Şaban ayında (...) karides alınmıştır. Bunu haşlayarak mı yoksa yemek yaparak mı yiyorlardı ve kimler yiyordu bir şey denemez. Fatih’in mutbağına girmesi dikkatle incelemeye değer (...) Ve bunu Bizans’ın Türk mutbağına tesirine misal olarak almakta ihtiyat edilmelidir.* (Ünver, 1952, s. 111)” Bu ihtiyatlı tutuma rağmen, Fatih Sultan Mehmed’in balık merakı, saray mutfağındaki balık kültürünün gelişmesine zemin hazırlamıştır. İstanbul halkının da zamanla balığı yemek kültürüne eklemesini, 1640 tarihli bir narh defterinde, İstanbul’daki balık tezgâhlarında satılan balık cinslerinin çeşitliliğiyle anlamak mümkündür. “*İskorpit, kefal, istavrit, izmarit, kalkan, karagöz, kaya, kılıç, kırlangıç, levrek, mercan, tekfur, uskumru, nilüfer, ilâriye, paçoz, poçida, sazan, tatlısu çapağı, yılan, kaya gibi balıklar olmak*

üzere bunların sayısı 21'i bulmaktadır. Ayrıca lâkerda, balık pastırması, balık turşusu, havyar ve balık yumurtası da İstanbullular tarafından yenilmiştir. (Kütükoğlu, 2018, s. 208-209)"

Görsel 19: Osmanlı'da Balık Yiyenler (Gürel, 2020)

Balık kültürünün gelişim göstermesiyle birlikte balıkçılık da hem ekonomik hem kültürel bir faaliyet olarak İstanbul'da sürmüştür. Osmanlı İstanbul'unda genellikle olta, dalyan ve voliler vasıtasıyla balıkçılık yapılmıştır. Göçmen balıkların önemli bir güzergahı olan İstanbul Boğazı, dalyanların konumu için mükemmel bir alan olmuştur. Zamanla artan deniz trafiği neticesinde dalyanlar ortadan kalkmış olsa da, balıkçılık kültürü çeşitli şekillerde devam etmiştir.

Görsel 20: Dalyan 19. yy. (Anonim)

İstanbul'da balık ve balıkçılıkla ilgili en büyük atılım, Karekin Deveciyan'ın 1915 tarihinde yayınlanan "*Balık ve Balıkçılık*" adlı eseriyle olmuştur. Marmara Denizi başta olmak üzere, ülkenin deniz ve tatlı sularındaki balık çeşitliği ortaya koyan eser, balık, balıkçılık ve balıkçılara ilişkin verdiği bilgiler ile kültürel içerikli bir eser olmasının yanında, alanında öncü bir çalışmadır (Deveciyan, 2009, s. 294).

3.1.3.2. Binek ve Yük Hayvanları

Osmanlı Dönemi İstanbul'unda binek ve yük hayvanların en yoğunluklu kullanıldığı alan doğal olarak ulaşım ve taşımacılıktır. Yapısı itibarıyla deniz ve kara yolları vasıtasıyla gelen ürünlerin, İstanbul gibi büyük bir kente dağıtılması önem arz eden bir iştir. Bu iaşe sisteminde yararlanılan hayvanlar at, eşek, katır gibi yük hayvanlarıdır. Bu hayvanların önemi neticesinde sıklıkla kanunnameler çıkaran devlet iradesi, hayvanlara ihtimam içinde davranıp davranılmadığını da her daim kontrol etmiştir. Hayvanların refahının bu denli önemsenmesi neticesinde, hayvan hakları tarihinin bilinen en erken yazılı kaynakları da bu dönemde ortaya çıkmıştır.

Görsel 21: Saka ve Beygiri (Vanmour B. J., 1714)

İstanbul'un kent içi ulaşım ağının en önemli parçası olan binek ve yük hayvanlarından olan at, uzun süre halk tarafından binek olarak kullanılamamıştır. Öyle ki İstanbul halkı bir takım kurallar neticesinde 16. asrın sonlarına kadar değil arabaya, ata dahi binememiştir. Ulaşım ağının kısıtlı, ulaşım yoğunluğunun da görece az olduğu İstanbul'da, ulaşım yaya olarak sağlanmıştır. Kent içi yoğunluğun olmadığı bu dönemlerde yaya olarak ulaşımın sağlanması sorun teşkil etmemiştir. Fakat sonraları artan nüfus ve bu nüfusun getirdiği kent içi hareketlilik, İstanbul'da ulaşım konusunu sorunlu bir hale dönüştürmüştür. Bu dönemleri İpşirli şu şekilde ifade eder: "*İstanbul'da önceleri 6-7 m genişliğe kadar sahip olan yollar, şehrin nüfusu arttıkça giderek küçülmüş ve yer yer 2,5 m'ye kadar düşmüştür. İstanbul'da birkaç büyük cadde dışındaki sokakların darlığı insanların benimsediği yaşam tarzının bir sonucudur. Dolayısıyla kent içinde yolculuk çoğunlukla yaya olarak veya ata binmek suretiyle yapılmıştır. Fetihten itibaren uzun bir süre İstanbul'un dar ve bozuk kaldırımlı sokaklarında araba kullanılmamıştır. Esas itibariyle hemen hemen 18. yüzyılın ortalarına kadar arabaya binme hakkı devlet adamları arasında sadece sadrazamla şeyhülislama tanınmıştır. İstanbul sokaklarının arabaya elverişli olmaması yanında Türkler, özellikle de saray mensupları ve askerî erkân arabayı küçümsemiş, onu rehavet sembolü ve*

kadınlara mahsus bir araç olarak görmüşlerdir. Vezirler ve diğer devlet adamları şehir içinde atla dolaşmış; küçük rütbeli memurlar ata dahi binememiş ve halkın çoğunluğu işlerine yaya olarak gidip gelmiştir (İpşirli, 1968, s. 20-21).” Bu dönemi izleyen dönemde ise, sosyal hayatın giderek canlanması neticesinde atlı kültür bütün unsurlarıyla birlikte sosyal hayatın her aşamasında görülmeye başlanmıştır. Bu dönüşümün boyutu, Evliya Çelebi’nin verdiği istatistiki bilgilerle net bir biçimde anlaşılır: “*Evliya Çelebi, kaleme aldığı seyahatnamesinde, İstanbul esnafını çalışanlarıyla beraber listeler; at tellâlları, değirmenciler, nal mıhçıları, ot ambarcıları gibi atla alâkalı bütün iş kolları da listede yer alır; bu alanda iş yapan dükkân sayısını 2412, çalışan sayısını 14.630 olarak bildirir. Dönemin nüfusu göz önüne alındığında bu sayılar, at etrafında şekillenmiş iktisadi faaliyetlerin ve atlı hayat tarzının niteliği konusunda bize fikir vermektedir* (Küçükcan, 2023).”

Atların İstanbul kültürüne kattığı zenginlikler yalnızca ulaşım alanında olmamıştır. Örneğin, Sultan II. Osman’ın atlara olan düşkünlüğü, tarihi kroniklerde sıklıkla ifade edilmektedir. Sultanın en sevdiği at olan “*Sisli Kır*” ölümünden sonra, Üsküdar’daki Kavak Sarayı (*Şerefabad*)’nın bahçesine gömülmüştür. Günümüzde Selimiye Mahallesinin Harem İskelesi Sokağı ile Selimiye Hamam Sokağı’nın birleştiği yerde ve ikinci sokağın sol tarafında yer alan yüksekçe bir bahçe içinde bulunduğu bu yer, halk arasında “*At Evliyası*” adıyla bilinmektedir. Bu yönüyle ünlenen at mezarı, dönemin İstanbul’undaki tüm hasta ve sancılı hayvanların şifa bulması ümidiyle bir türbeye dönüşmüştür (Edhem, 1925, s. 199).

Görsel 22: Sultan 2. Osman’ın Ölen Atı Sisli Kır’ın Mezar Taşı (Dursun, 2018)

Ulaşımda atların, öküzlerin ve mandaların ilkel koçular ve arabalar ile kullanımı zaman geçtikçe dönüşüme uğramıştır. Batılılaşma akımının İstanbul’da görülmesi neticesinde yaylı diye nitelendirilen atlı arabaların kullanımı bu dönemlerde yaygınlaşmıştır. Lale devri döneminde, zarif atlı arabalara binen

seçkinlerden itibaren, halk da bu ulaşım yöntemini tercih etmeye başlamıştır. Zamanla kent içi yoğunluğun ve hareketliliğin artması, kentin bu durumu kaldıramaz hale gelmesine neden olmuş ve geniş çaplı bir ulaşım revizyonunu gerektirmiştir. Bu minvalde İstanbul'un kent içi yolları revize edilerek yeni yolların yapımına da başlanmıştır. Ulaşımdaki yenileşme hareketleri neticesinde at arabasına binmeyi alışkanlık hâline ilk getiren padişah II. Mahmud'dur. Padişah, Üsküdar'dan Kartal'a kadar yapılan posta yolunun açılış töreninde faytona binmiş ve vezirlerin de faytona binmelerine izin vermiştir. 1826 yılında çıkartılan "*İhtisap Ağalığı Nizamnâmesi*"yle birlikte, fayton ve araba ile yolcu taşımacılığı yapan arabacılar, ilk kez bir esnaf topluluğu olarak kabul edilmiştir. (Noyan, 2023, s. 418).

Ulaşım sistemindeki bu gelişmeleri takip eden tramvay ve omnibüsler de uzun süre atların gücüyle hareket etmiştir. Halk diline yansımış olan "*Dingo'nun Ahırı*" tabiri bile bu ulaşım araçlarından türemiştir. Bahse konu zamanlarda, İstanbul'da kullanılan atlı tramvaylar normalde iki atla çekilirken, Şişhane yokuşunu çıkabilmek için Azapkapı'dan takviye atlar getirilmesi zorunlu hale gelmiştir. Bu takviye atlar, Taksim'de günümüzde tramvay deposu olarak kullanılan bir alanda kurulmuş ahırda dönüşümlü olarak dinlenmişlerdir. Bu ahırı ise Dingo adlı bir Rum vatandaş işletmiştir. Gün boyu atların bulunduğu bu ahırda, giriş çıkış saatlerinin yoğun ve belirsiz bir şekilde olması ve bu durum sonucunda oluşan karmaşa dilimize "*Dingo'nun Ahırı*" tabirini kazandırmıştır.

Görsel 23: Atlı Tramvay (İETT, 1890)

Atların dolaylı olarak İstanbul kültürüne kazandırdığı bir diğer araç ise binek taşlarıdır. Günümüzde Mihrişah Valide Sultan İmareti önünde, Eyüp Sultan Cami şadırvan avlusunda, Nakkaş Hasan Paşa Türbesi önünde, Şehzade Camii Hünkâr Kasrı girişinde, Şehzade Cami Türbeler girişinde, Topkapı Sarayı Babüsselam Kapısı önünde ve Beylerbeyi Cami önünde örnekleri bulunan binek taşları; atlara kolaylıkla binebilmek adına üretilen "dönemin kent mobilyaları" olarak nitelendirilebilir.

Görsel 24: Binek Taşı (13.07.2020)

3.1.3.3. Kediler

Osmanlı dönemi İstanbul'unda kediler, kentin her daim doğal ve ayrılmaz bir parçası olmuştur. Fetihle birlikte orduda görev alan Horasanlı askerlerle birlikte kente geldiğine inanılan köpeklerin varlığı, kedi nüfusunu azaltmakla birlikte yok etmemiştir. Sonraki yıllarda yeniden artan kedi nüfusu, dönemin İstanbul'unda beledi bir işleve sahip olmuştur. Osmanlı toplumu, hem inançları bağlamında kedinin caiz bir hayvan olması hem de fare ve insan sağlığına zararlı muhtelif haşeratların doğal bir avcısı olmasından dolayı kedileri, günlük yaşantısının birer parçası haline getirmişlerdir.

Kediler, dönemin İstanbul'unun edebiyatına da ilham kaynağı olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman döneminin şairlerinden Me'âlî, ölen kedisinin ardından "*Mersiye-yi Gürbe*" adlı bir manzume kaleme almıştır. 21 bentten oluşan bu manzumenin ilk bendi şöyledir: "*Çıkdun elden n''idelüm ansızun eyvâh pisi, Yandun ölüm odına derd ile nâgâh pisi, Hasretâ şîr-i ecel buldı sana râh pisi, N''idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi* (İsen, 1993)"[21] Mersiyenin diğer bentlerinde kedinin özelliklerinden bahsedilirken, son bendde dönemin İstanbul'unda kedilerin beledi bir işlevinden bahsedilir: "*Şimdiden gerü sıçan duta bütün dünyâyı, Kemüre hegbeyi çuvalı dele torvayı, İnlede yohsulı vü yohsul ide hem bayı, N''idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi.* (İsen, 1993a, s. 142)"[22]

[21] "*Çıktın elden ansızın n''edelim eyvah kedi/ Bir anda dertten ölüm ateşinde yandın kedi/ Ey özlenen ecel aslanı seni aldı götürdü/ N''edelim ah kedi neyleyelim vah kedi* (İsen, 1993b)*."*

[22] "*Bundan sonra bütün alemi fareler tuta/ Heybeyi, çuvalı kemire; torbayı dele/ Yoksulu inlete ve zengini yoksul ede/ N''edelim ah kedi neyleyelim vah kedi* (İsen, 1993c)."

Görsel 25: Seyirciden Önce (Gérôme, 1881)

1872 yılında ise Namık Kemal, rüşvet ve yolsuzluk söylentileri yüzünden Sultan Abdülaziz tarafından görevden azledilen Nedimof lakaplı Sadrazam Mahmud Nedim Paşa için "*Hırrenâme*" eserini kaleme almıştır. Bir kedi üzerinden yapılan bu hiciv, kedilerin doğasındaki muhtelif davranışları paşanın karakterini yansıtacak şekilde tasarlanmıştır: "*Ürperir tüyleri bir kerre deyince mırnav, Korkudan başlar idi lerzişe bakkâl ile manav, Saldırırdı âdeme bulmaz ise başka bir av, Yüzünü görse köpekler diyemezken hav hav, Kedimi gaflet ile fâre-yi idbâr yedi, Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi* (Ergün, 1941, s. 35)."[23]

Görsel 26: Topkapı Sarayı Karaağalar Koğuşunun Girişindeki Zemin Taşı (22.08.2020)

Osmanlı Dönemi İstanbul'unda kedilerin izine her yerde rastlamak mümkündür. Topkapı Sarayı'nın iç kısmında bulunan Revan Köşkü'nün zemin taşlarında kedi patisi izi mevcuttur. Bunun dışında Topkapı Sarayı'nın Karaağalar Koğuşu'nda, kedilerin rahat girip çıkabilmesi için özel bir kapı vardır.

[23] "*Bir kere miyav deyince tüyleri ürperir/ Bakkal ile manav korkudan titremeye başlardı/ Başka av bulamazsa insana saldırırdı/ Yüzünü gören köpekler havhav diyemezken/ Kedimi gafletle talihsizlik faresi yedi/ Buna yandı yüreğim ah kedi vah kedi* (İsen, 1993d)."

3.1.3.4. Köpekler

İstanbul'un köpek popülasyonunun fetihle birlikte başladığı ve artış gösterdiği bir çok tarihi kronikte anlatılmaktadır. Örneğin, Adolphe Bénion bu köpeklerin Fatih Sultan Mehmed Han'ın askerleriyle birlikte geldiğini iddia etmiştir (Schick, 2010a, s. 24). Büyük salgın hastalık tehlikeleri dışında devletin ilgi alanına girmeyen köpekler, İstanbul'daki seçkinler ve yöneticiler tarafından avlarda kullanılmışlardır. Genel tasvirler ve anlatılar incelendiğinde, bu köpeklerin tazı cinsi olduğu anlaşılmaktadır.

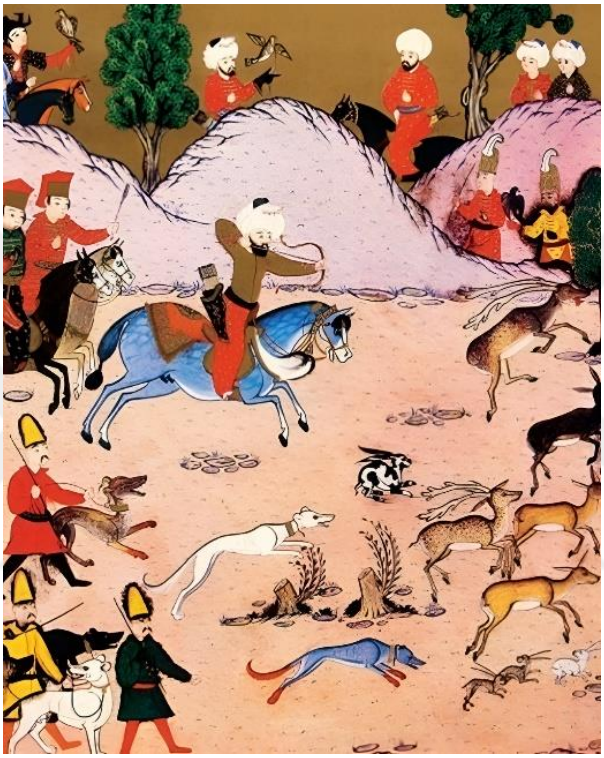

Görsel 27: 2. Bayezid Avlanma Sahnesi (Çırpılı, 2022)

Köpekler Osmanlı ordusu tarafından da kullanılan hayvanlardandır. Fatih Sultan Mehmed döneminde Yeniçeri teşkilatında kurulan "*Seksoncu Orta*" ve daha öncesinden beridir var olan "*Zağarcılar*", ordunun av, keşif ve savaş maksatlı köpeklerinin üretiminden ve bakımından sorumlu birliklerdir. 17. yüzyıla gelindiğinde Evliya Çelebi'nin aktarımına göre İstanbul'da hem bostancılara hem de yeniçerilere ait toplamda iki adet samsonhane (seksonhane) bulunmaktadır (Çelebi, 2006, s. 285).

Görsel 28: Köpekli Yeniçeri (Rålamb, 1657)

Tanzimat dönemine gelindiğinde, İstanbul'un sokak köpekleri, belirli bir kesim tarafından çözülmesi gereken bir sorun olarak nitelendirilmiştir. Ekrem Işın, Osmanlı İstanbul'unda köpeklerin yaşadığı dramatik dönüşümü şöyle açıklar: "*Köpekler İstanbul kent tarihinde birbirini izleyen iki farklı dönem yaşadılar. Fetih'ten Tanzimat'a uzanan dört yüzyıllık ilk dönemde gündelik hayatı insanlarla paylaştılar. Bu birlikteliğin zemininde, köpeklerin İstanbul'a fetih ordusuyla girdiğine ilişkin "halk islâmı"nın güçlü inancı ve yine aynı inançtan kaynaklanan merhamet duygusu vardı. Klasik dönemde, tıpkı insanlar gibi birer mahalle sakini kabul edilmişlerdi. Beledî ve kolluk görevlerini üstlenmişler, içe dönük mahalle hayatında yerleşik nüfusu yabancılara karşı korumuşlar ve kentin aslî unsurları arasında yerlerini almışlardı. Hiç kuşku yok ki bu dönem İstanbul köpeklerinin Altın Çağı'ydı. Bu mutlu saltanat yıllarını, 19. yüzyıl başlarından itibaren gündelik hayat dokusunda etkileri görülmeye başlayan modernleşme hareketleri izledi. Yeni dönemde köpekler, Tanzimat modernleşmesinin yaratıcı değil, ama taklitçi uygulamalarından kendi hesaplarına düşen dışlayıcı payı aldılar. Avrupa kentlerine benzemek isteyen İstanbul'da artık örnek alınan bu yerleşim merkezlerindeki gibi sokaklar köpeklerden arındırılacaktı. Köpek demek, yoksulluk, derbederlik, kısacası Şarklılık demekti. Tanzimat İstanbul'u bu olumsuz izlenimden kurtulmak için kolları sıvadı. Saltanat bitmiş, sürgün başlamıştı. 2. Mahmud'un emriyle Marmara adalarına sürgüne gönderilen köpeklerin trajik serüveni, 1910'daki büyük köpek itlafına kadar kesintisiz devam etmiştir. Batılıların hazırladıkları itlaf raporlarında köpekler ekonomik fayda açısından değerlendiriliyor, bir hayvana derisi, kılları, kemikleri, yağı, kasları, albüminli maddeleri ve bağırsakları için 4 franklık fiyat biçiliyordu. İtlafın toplam değeri 200-300 bin franklık bir kazançtı. İstanbul halkı bu vahşete her zaman olduğu gibi karşı çıktı. Kurtarılabilen köpekler,*

hayvanseverler tarafından kışlalarda, evlerde saklandılar. Çok geçmedi kent, köpek itlafını projelendiren Batılı devletlerce işgal edildi. Halk vicdanı bunu da içine sindiremedi. Artık "Kurtuluş"a kadar İstanbul'un tadı kaçmıştı (Işın, 2016b)."

Görsel 29: İstanbul'da Sokak Köpekleri (Anonim, 1905)

Bu anlatımdan farklı olarak İrvin Cemil Schick konuya farklı bir bakış açısı geliştirmiştir: "*İstanbul sakinlerinin tarihsel olarak hayata geçirdiği mekânsal uygulamalar, sokak köpeklerinin belirli mekânsal yapıların infazcıları ve dayatıcıları haline gelmelerine yol açmış, bu durum (aşağıda görüleceği gibi) geçmiş devirlerde gayet faydalı olmuştur. Ancak tedrici kentleşme süreci sonucunda İstanbul'un az çok özerk, kendine yeten mahalleler kümesinden yüksek düzeyde şehir içi hareketliliğin hüküm sürdüğü bir metropole dönüşmesiyle köpeklerin bu rolü işlevsizleşmiştir. Bence köpek itlâfının asıl sebebi işte budur* (Schick, 2010b, s. 24-25)."

Osmanlı İstanbul'unda ilk köpek karşıtı tavır Şinasi'den gelmiştir. 1864 yılında Tasvir-i Efkarda yazdığı "*Sokakların Tenvir ve Tathiri"* (*Sokakların Aydınlatılması ve Temizlenmesi*) adlı makalesinde, sokak köpeklerinin İstanbul'un modernleşmesinin önündeki en büyük engel olduğunu belirterek; bu fikrini İslamiyet'in köpeklerin mekruh olarak nitelendirdiği bahsine dayandırıp temellendirmiştir. Çözüm önerisi olarak tenkil hareketine başvurulmasını öneren Şinasi'ye, dönemin ileri gelen kişilerinden Pertev Paşa, "*Av'ave*" (*Havlama*) başlıklı ve yergi dolu bir yazı kaleme alarak cevap vermiştir.

Son kertede İstanbul'un köpekleri kötü bir sonla karşılaşmışlardır. İstanbul'daki büyük çapta ilk köpeksizleştirme çabası 2. Mahmud döneminde olmuştur. Sokak köpeklerinin bir İngiliz vatandaşını kovalaması ve bu kişinin köpekten kaçarken duvardan atlayıp düşerek ölmesi üzerine, İngiliz elçiliğiyle

Osmanlı sarayı arasında diplomatik bir kriz başlamıştır. Bu kriz sonrasında padişah bütün köpeklerin kayıklara doldurulup uygun bir adaya bırakılmasını emretmiş, fakat bu sefer de sarayla halk arasında sorun çıkmıştır. Halkta oluşan tepki üzerine köpekler İstanbul'a geri getirilmiştir.

2. Mahmud döneminden sonra sokak köpeklerinin sürgünü konusu Sultan Abdülaziz döneminde tekrar gündeme gelmiştir. Bu gündemin akabinde köpekler yeniden Marmara denizindeki ıssız bir adaya tenkil edilmişlerdir. Fakat daha önce protestolarla köpek tenkilini durduran halk bu defa da tepki göstermiş ve tenkil hareketi başarı sağlayamamıştır. Bu tenkilden kısa bir süre sonra Çemberlitaş'tan Gedikpaşa'ya kadar uzanan büyük bir yangın, halk nezdinde "*Allah'ın köpeklerin sürülmesine verdiği ceza*" olarak yorumlanmıştır ve köpekler yeniden halkın tepkileri üzerine kente geri getirilmiştir (Schick, 2010c).

Görsel 30: Sokak Köpeklerinin Yakalanışı (Gigord, 20. Yüzyıl)

En bilinen ve en dramatik tenkil hareketi ise 3 Haziran 1910'da dönemin belediye başkanı Suphi Beysoyundu'nun[24] talimatıyla başlayan Hayırsızada (*Sivriada/Oxia*) sürgünüdür. Bu kararla birlikte sistematik olarak toplatılan 80 bin civarında köpek, mecburi bir ada yolculuğuna çıkartılmıştır. Suphi Beysoyundu'nun akabinde belediye başkanı olan Cemil Topuzlu'da bu tenkil ve imha hareketine devam etmiştir. Kendisi yıllar sonra kaleme aldığı anılarında durumu şöyle ifade eder: ''*Meşrutiyetin ilânından sonra, İstanbul'daki köpeklerin büyük bir kısmı toplatılarak Marmara'daki Hayırsız Ada'ya gönderilmişti. Bununla beraber belediye başkanlığına tâyinim sırasında 30 bine yakın köpek buldum. Bunları yavaş yavaş imha ettirdim* (Topuzlu, 2002, s. 124)."

[24] "*Bazı kaynaklarda dönemin Belediye Başkanı olarak Tevfik Bey gösterilse de, yapılan belge araştırmalarında söz konusu tarihlerde Suphi Bey'in bu görevi yürüttüğü saptanmıştır* (Bal, 2021d)."

Görsel 31: Köpeklerin Hayırsızada'ya Nakli (Le Petite Parisien, 1910)

Hayırsızada (*Sivriada/Oxia*) tenkili öncesinde batılıların hazırlamış olduğu ve ekonomik getiriyi hedef alan köpeksizleştirme önerileri de mevcuttur.[25] İstanbul Pasteur Enstitüsü Müdürü Dr. Paul Remingler, 1910 yılında köpekleri tenkil etmek yerine itlaf ederek ekonomik bir değer yaratılacağını öne sürdüğü önerisini şu şekilde ifade etmiştir: "*Derisi, kılları, kemikleri, yağı, kasları, genel olarak albüminli maddeleri, hatta bağırsaklarıyla bir sokak köpeğinin değeri 3 ila 4 franktır. Şehirde 60.000 ila 80.000 köpek bulunmaktadır; bu da 200-300.000 franklık bir değere tekabül eder. Köpekleri itlaf işinin ihaleyle bir vekile havale edilmesi, onun da şehrin dışındaki çeşitli noktalara deri, et ve yağın ekonomik olarak işleneceği yerler kurması kabil değil midir? Bu yerlerde hava geçirmez bir oda olur, oda bir gaz borusuna ve hayvanın kullanılabilir ürünlerini işlemek için donatılmış bir parçalama atölyesine bağlanır. Hayvanlar geceleri gizlice yakalanıp Avrupa'dakilere benzeyen kafesli arabalarla hemen nakledilebilir. On merkez kurulsa, her biri günde yüz köpeği işleyebilir. İki ay içinde itlaf biter, bu operasyon şehre de hayır işlerinde kullanılacak bir kâr bırakır* (Işın, 2016c)."

Hayırsızada'ya sürgün edilen köpekleri gözlemlemek amacıyla giden Georges Goursat Sem[26] ise tenkil hareketlerine yönelik gözlemlerini şu şekilde aktarır: "*Köpeklerin çoğu kumsalda itişiyor, birbirini*

[25] Batılılar arasından köpek nüfusu meselesine çözüm getirmek için Osmanlı Devleti'ne farklı projeler sunanlar olmuştur. Kuduz üzerine çalışmalar yapan ve sokak köpekleriyle özel olarak ilgilenen hekim Paul Remlinger bu isimlerdendir. Köpeklerin kamu sağlığını tehdit ettiğini öne süren Remlinger, bu hayvanların verem, uyuz ve çeşitli parazit hastalıklarına neden olabileceğinden bahisle şehrin köpeklerden arındırılması gerektiğini savunmuştur.
[26] Fransız Karikatürist.

sıkıştırıyordu; birbirlerinin üstüne çıkarak suya ulaşmaya çalışıyor, güneşten pişmiş, kavrulmuş bacaklarını serinletmeye uğraşıyorlardı. Pek çoğu yüzüyor, bir yandan da denizde kavga ediyor, dört bir yanda yüzen leşler için kapışıyordu. Susuzluktan yarı ölü durumdaki birkaçı tuzlu suyu içmeye gayret ediyordu… Umutsuzca bize yüzen sürüler vardı… Çoğunun kulakları yarı yarıya yenmiş, üzerleri tuzdan iyice azmış, duru suda kan izleri bırakan iğrenç yaralarla dolmuştu. Bu manzaraya dayanacak hali kalmayan bir İngiliz, denizcilere köpekleri öldürsünler diye yalvarıyordu… Uzaktan kafes yüklü iki mavnayı adaya doğru çeken küçük bir vapur gördük. Aç köpeklere İstanbul'dan "taze köpek" getiriyorlardı (Pinguet, 2009, s. 12-14)."

3.1.3.5. Kuşlar

İstanbul kültüründe merhametin simgesi olan kuşlar, Osmanlı Devleti'nde oldukça ihtimamla korunan bir hayvan olmuştur. Kültürel ve dini sentezi neticesinde gündelik hayatında birlikte yaşadığı tüm hayvanlara huzur ve refah sağlamaya gayret gösteren kent sakinleri ve yöneticileri, bu minvalde kuşlara da özel bir ilgi göstermişlerdir. Bu ilginin en orijinal tezahürü kent mimarisinde gözlemlenmektedir. "*Osmanlı döneminde yapıların cephelerine inşa edilen kuş evleri, kuşların içinde dolaşabileceği, inip çıkabileceği odalar ve koridorlar ile minyatür bir ev tipindedir. Her yapıda farklılık gösteren kuş evlerinde konsollar üzerine kurulmuş cumba biçimli çıkıntılar, balkonlar, kemerli pencereler, çatılar, kubbeler, yemlikler, suluklar bulunur* (Albayrak G. A., 2011, s. 77-79)." Mimari yapılarda kuşlar için özel olarak tasarlanan kuş evleri, kuşların rahatlıkla sığınıp yuva yapabildikleri yer olarak düşünülmüştür. "*Kuş köşkü, kuş sarayı, serçe sarayı ve güvercinlik*" olarak da adlandırılan bu alanlar; rüzgâr almamasına ve güneşten-yağmurdan korunmasına özen gösterilerek mimari yapılara eklenmiştir.

Görsel 32: Kuş Evi (Albayrak A. , 2022)

Günümüzde örneklerini "*Sultan Üçüncü Mustafa Türbesi, Üsküdar Valide Sultan Camisi, Üsküdar Ayazma Camisi, Kara Mustafa Paşa Medresesi, Amcazade Hüseyin Paşa Medresesi, Seyyid Hasan Paşa*

Medresesi, Ragıb Paşa Mektebi, Sultan I. Mahmud Mektebi, Sultan I. Mahmud Kütüphanesi, Taksim Maksemi, Eminönü Yeni Cami, Eyüpsultan Camisi ve Bali Paşa Camisi gibi eserlerde görmek mümkündür (Eryavuz, 2023)."

Kuşlar, Osmanlı dönemi kent mimarisinde de tema edilmişlerdir. Örneğin Fatih döneminde yapılan Kumrulu Mescit, adını bir kaptan su içen iki kumru motifli rölyeften almıştır. Bu rölyef Bizans dönemi eserlerinden devşirilerek binaya eklenmiştir.[27]

Görsel 33: Kumrulu Mescid Rölyefi (Zinciroğlu, 2019)

İstanbul'daki kültürel hayatın kuşlar yönünden bir diğer tezahürü ise kuşçuluk kültürüdür. "*Nitekim Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde kuşçuluk kültürünün İstanbul'da canlı olarak yaşadığını naklederek 50 dükkân ve 600 neferden oluşan bir yapı teşkil ettiğini belirtmiştir. Bu dükkânlarda cevizî, bağdadî, martalos, pelenk, darkıl ala, pâl, taklabâz, şeber, şamî, mısrî, mûnakkat, alara, demkeş, saya, talazlı, çibar, şeber, kızıl ala, kara ala, tekir ala, çakır ala, habar ala, sade kut, taçlı kut ve çakşırlı kut gibi kuş türlerinin bulunduğunu naklederek İstanbul'un kuşçuluk kültüründeki yerine temas etmiştir.* (Korkmaz, 2022, s. 1373)"

İstanbul'un bir diğer önemli siması ise leyleklerdir. Kuşların göç yollarının üzerinde bulunan konumuyla birçok kuşa kervansaraylık yapan İstanbul'da, leylekler bu kuşların arasındaki en özel konuma sahip olan hayvandır. Dönemin İstanbul'unda leyleklerin geleceği zaman heyecanla beklenmiştir. Zira bu hayvanlar Arabistan'dan geldikleri için kutsal sayılmışlardır. Leyleklerin gelişine "*amedan-ı laklakan*" adı verilirken, inanışa göre leyleği havada görmek seyahate çıkılacağına, leyleğin evin bacasına yuva yapması ise bereket getireceğine işarettir.

[27] Çiğdem Kafesçioğlu: "*Constantinopolis başlıklı eserinde bahse konu bu rölyefin bir Bizans eseri olduğunu belirtir. Güvercinlerin, Hıristiyanlıkta barış ve saflık gibi kavramları temsil etmesinden dolayı, Bizans ikonograflerinde karşımıza sıklıkla çıkmaktadır* (Kafesçioğlu, Çiğdem. Constantinopolis/Istanbul: Cultural Encounter, Imperial Vision, and the Construction of the Ottoman Capital. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2009.)."

3.1.3.6. Aslanlar

Güç sembolü olan aslanlar, Osmanlı yönetiminde ve halkta anlamlı bir yere sahiptir. Eğlencelerde ve geçit törenlerinde aslanların halka gösterildiği bir çok kaynakta geçmekteyken, aslanlar özellikle saraya gelen elçilere yönelik gösteriş ve güç amaçlı da kullanılmıştır.

Görsel 34: Savaşçı Yeniçeri ve Aslanı (Ligozzi, 1577)

Avrupalı gezgin Pierre Belon aslanlarla ilgili gözlemini şöyle aktarmıştır: "*İstanbul'da, Sultan'ın yabani hayvanlarının bulunduğu bir yer var. Burası Hippodrom'un yakınında bulunan eski bir kilisedir. Kilisenin her sütununa bir aslan bağlıdır ki biz bunu kolayca görebildik. Bunları istedikleri zaman çözmekte, çekip çevirmekte ve tekrar bağlamaktadırlar ve hatta bazen şehre bile götürmektedirler* (Belon, 1555, s. 163)." Belçikalı diplomat Busbecq ise gözlemlerini şöyle ifade eder: *"İstanbul'da türlü türlü yabani hayvanlar gördüm: vaşak, yabankedisi, panter, leopar ve aslanlar o kadar iyi terbiye edilmişti ki, yanındaki adam yemek üzere ağzına verilmiş bir koyunu çekip aldığı halde hiç sükûnetini bozmadı. Halbuki, kanın tadını pekâlâ almıştı* (Busbecq, 1939a, s. 57)."

3.1.3.7. Ayılar

Ayı oynatıcılığının tarihçesi Sümer Devleti'ne kadar uzanır. Roma ve Bizans imparatorluklarında da bir eğlence türü olarak kabul edilen ayıcılık; saray şenliklerinin ve halk eğlencelerinin de vazgeçilmez bir parçası olmuştur.

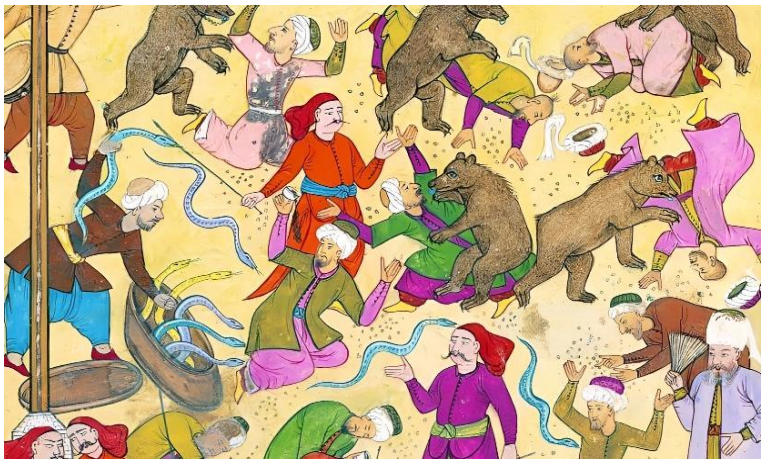

Görsel 35: Ayıların Gösterisi (Vehbî, 1730)

Dönemin İstanbul'unda ayıcılığın bir diğer adı da "*Vasılcılıktır*". Evliya Çelebi Seyahatnamesini kaleme almış olduğu dönemlerde yaklaşık 70 kişinin ayıcılık mesleğini yaptığını ifade eder. Çelebi: "*Bunlar pirsiz Kıptîlerdir. Hepsi Sultan Balat Şah Mahallesi'nde otururlar. Bu esnaf avcıbaşılara mensup olduklarından birlikte alay gösterdiler. Neferât 70 adet. Karyağdı, Avara, Duracak, Binbereket, Yazıoğlu, Sürüoğlu, Hayvanoğlu adlı Çingeneler ayılarını çatal zincirler ile sürükleyerek çekip ellerinde sopaları ve defleriyle geçerken kâhice ayılarına, 'Kalk-a beri yâ vasıl, Ye necistden bir fasıl, Seni dağda duttular, Âdem diye oynattılar, Kur yayını divana, Bahçada dolap döner, Sen de döne görsünler' diye bu anlamsız boş sözlerle Alayköşkü dibinde her bir vasıla birer türlü şakalar ederek geçerler* (Erduran Z. , 2006, s. 74-75)."

3.1.3.8. Filler

Yıldırım Bayezid'in Timur'la giriştiği Ankara Savaşı'ndan itibaren, bir dönem toplumun travması haline gelmiş ve birçok hikâyeye konu olmuş filler, İstanbul'da varlığı bilinen egzotik hayvanlardandır. Zamanla filleri orduda kullanan Osmanlı Devleti, bunun dışında halkın eğlencesine yönelik olarak da filleri Arslanhane'de barındırmıştır. Busbecq İstanbul'da oyunlar sergileyen bir filin maharetlerini gözlemleyip şöyle aktarmıştır: "*Bir küçük fil yavrusu da gördüm. Çok hoşuma gitti. Çünkü dans ediyor, top oynuyordu. Şimdi sizi hayalimde görüyorum. Tebessümünüzü zaptedemiyecek ve "Nasıl fil top oynar ve danseder mi?" diyeceksiniz? Fakat neden olmasın? Seneca bize gerilmiş ip üzerinde yürüyen bir filden bahsetmedi mi? Pliny Yunan alfabesini bilen bir fil bulunduğuna şehadet etmiyor mu? Şimdi siz benim anlattıklarımı dinleyiniz. Söylediklerimi uydurmuyorum yahut yanlış anlatmıyorum. File dansetmesi emrolunduğu zaman, bir ayağını basıp kaldırarak ilerledi, tıpkı dansediyor gibiydi. Top ile de oynadı. Top atıldığı zaman hortum ile tutuyor, bizim elimizle yaptığımız gibi, sonra hortum ile*

atıyordu. Filin dansettiğine ve top oynadığına dair söylediklerimle iktifa edemiyorsanız size bunu daha uzun ve güzelce anlatacak birini bulabilirsiniz (Busbecq, 1939b, s. 57)." Seyyah Jean Chesneau ise İstanbul'da gördüğü filler hakkındaki gözlemlerini şöyle aktarmıştır: "*Aynı yerde, çok büyük iki fil vardır. Yaşlı olanı 100 veya 120 yaşında, diğeri 30–35 yaşındadır ve daha küçüktür. Bunlar bir takım Mağripliler tarafından bakılmaktadır. Eğer bunlara biraz şarap parası verilirse, filleri gösterirler. Onlara, hortumlarıyla yapmayı öğrettikleri birçok numara yaptırıyorlar. Borozana benzeyen burunlarını elleri gibi kullanıyorlar; suyu, samanı, yulafı ve yedikleri başka her şeyi bununla alıyorlar. Bakıcıları, onların yatmasını, eğilmesini sağlıyor ve seyircilere su, taş ve sopa attırıyor. Hortumunda tuttuğu sopa ile bakıcısıyla eskrim yaptığı gibi, başka eğlenceli şeyler de yapıyor. Bu hoş şeylerden biri, kadırga hazinedarlarından birinin başına geldi. Söz konusu kadırgalar Çeşme'de kışladığı sırada [İstanbul'da bulunan] hazinedar, üzerinde altın düğmeler ile bir altın madalya bulunan kadife başlığı ile bu fillerden biriyle oynamak isterken, fil hortumuyla bu başlığı hazinedarın elinden kaptı ve yuttu. Hazinedar çok kızdı ve şaşırdı. Aksine filin bakıcısı çok rahattı: başlığın kendisine kalacağı ve gerek altın düğmeleri ve gerekse madalyayı filin pisliğinin içinden çıkaracağı konusunda hazinedarı temin etti. Bu hayvan diğer hayvanlardan daha munis. Eklemleri olmadığını ve bu yüzden yatamadığını duyardım ama, bu doğru değilmiş. Zira aksini gördüm. Büyük Sultan'ın kampında iken Büyükelçi Bey'e verilen küçük filin de eklemleri vardı. Bu fil, biz Halep'te iken orada öldü. İstanbul'daki fillerden büyük olanının yüksekliği 3 metre (10 palmes) ve kuyruğu sayılmaz ise, uzunluğu da 4,2 metre (14 palmes) dir. Hortumu 2,7 m (9 palmes) uzunluktadır. Bacaklarındaki ilk eklem yeri, yerden 35 cm (1 pied) yüksekliktedir ve karın ile ikinci eklem arasındaki mesafe 85 cm (2,5 pieds) dir* (Chesneau, 1887a)."

İlerleyen dönemlerde filler, ülkeler arası diplomatik hediye olarak gönderilmeye başlanmıştır. 1621 yılında 2. Osman'a 4 adet, 1741 yılında ise 1. Mahmud'a 10 adet fil hediye edilmiştir. Bu filler günümüzde ayakta kalan iki fil damında bakılmıştır. Fil damlarından ilki Bakırköy'de[28] bulunan Bizans dönemi yapısıdır. Bir diğeri ise, 1800'lü yıllarda inşa edilen Üsküdar[29] fil damıdır.

[28] "*Osmaniye Veliefendi'de bulunan Sarnıç, tarih boyunca Bizans'ın su ihtiyacını gidermiş ve Osmanlı döneminde fildamı olarak hizmet vermiştir. 1996 yılından itibaren 12 bin kişilik konser alanı olarak, The Blues Brothers ve Dream Theater gibi dünyaca ünlü gruplara ev sahipliği yaptığı gibi; Haluk Levent, Tarkan, Teoman ve İbrahim Tatlıses başta olmak üzere birçok yerli sanatçıyı da konuk etmiştir* (Bambaşka Bakırköy Gazetesi, 2009)."

[29] Üsküdar Kuleli Caddesi'nde olmakla beraber günümüzde kafe olarak hizmet vermektedir.

Görsel 36: Bakırköy Fildamı (Anonim, 1960)

Osmanlı Devleti ve toplumu nezdinde hediye çok önemli bir kavramdır. 1736 yılında bir fil, çıktığı uzun yolculukla, devletlerarası hediyeleşmenin ve bürokrasinin ne denli uzamlı olduğuna dair gerçek bir olayı tarihe yazdırmıştır.

1736 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile Afşar Hanedanlığı arasında imzalanan barış antlaşmasının ardından Nadir Şah, 1. Mahmud'a hediyeleriyle birlikte bir elçi göndermiştir. Bu elçinin asıl görevi, bir fil ile birlikte Anadolu'yu boydan boya geçerek, hanedanlığın hediyelerini İstanbul'a ulaştırmaktır.

Uzun ve meşakkatli bir yolculuğa çıkan Nadir Şah'ın elçisi Abdülkerim Bey, 1737 yılının Temmuz ayının ortalarında İstanbul'a varmıştır. İstanbul'da kaldığı süre içerisinde Osmanlı idaresi tarafından finanse edilen Abdülkerim Bey'in mahiyetindeki fil sürücüsü Muhammed Ali, kendilerine ödenen finansman ile fili güçlükle besleyip bakmaktadır. Bu durum muvacehesinde file zorlukla bakabilmekte olduğunu belirten bir dilekçe ile Şubat/Mart 1738 yılında Osmanlı idaresine başvurmuştur. Bu dilekçede, kendisinin Şah'ın hediyelerini taşıyan fil ile birlikte geldiğini ve filin sürücüsü olduğunu, filin günlük masrafının 510 akçe olduğunu ve bu akçenin İstanbul gümrüğü tarafından kendisine ödenmesi gerektiğini belirtmiştir. Aylık toplamda 15300 akçe tutan bu meblağ, dönemi için ciddi bir miktardır; fakat filin İstanbul'daki soğuk havada sıcak bir ortamda barınması elzemdir. Bu durumdan dolayı fil sürücüsü Muhammed Ali'nin dilekçesinin kabul görmesi ve Osmanlı idaresinden bu desteği alması, deyim yerindeyse hem fil hem de kendisi için ölüm kalım meselesidir.

Standart bir üslupla yazılan bu dilekçe, ilk başında sıradan bir talep dilekçesi olarak algılanabilmektedir. Fakat detaylı incelendiği zaman sol tarafındaki bir not, Osmanlı Devleti'nde bürokratik işlemlerin ne denli etkin ve önemsenerek yapıldığının göstergesidir.

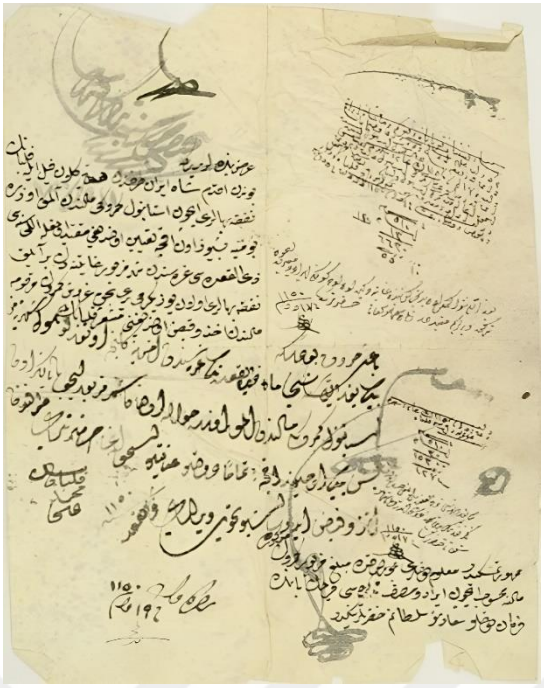

Görsel 37: Fil Sürücüsü Muhammed Ali'nin Dilekçesi (C.ML 392/16038, 17 Za 1150, 1738)

Dilekçe üzerinde gerçekleşen sürecin aşamaları her memur tarafından yazılı olarak belirtilmiştir. İlk olarak Zilkade 17'de bir defterdarlık kâtibi, fil ile fil sürücüsünün 17-30 Şevval arasında 55 kuruş ve 10 para harçlık aldığını gösteren hesaplamaları yapmıştır. Bu hesaplamalara göre fil sürücüsünün iddiasının gerçek olduğu anlaşılmıştır. Bu gerçeklik üzerine, bürokratik zincirin bir üst halkası olan kâtip tarafından durum onaylanmış ve fil sürücüsüne ödeme yapılması gerektiği tavsiye edilmiştir. Bu bürokrasi zincirinin sonunda, İstanbul gümrük emini İshak Ağa'ya haber gönderilerek, fil sürücüsü Muhammed Ali'ye harçlığının ödenmesi emri verilmiştir. Bu emir, Muhammed Ali'nin dilekçesine yazılarak iletilmiştir. Nihayet Muhammed Ali, kendisini ve fili bir ay daha doyurup barındırabilmiştir.

Bahse konu fil, Osmanlı idaresi tarafından kabul edilip teslim alındıktan sonra Arslanhane'ye yerleştirilmiştir. 1740 yılına gelindiğinde, Osmanlı Devleti ile İki Sicilya Krallığı arasında 7 Nisan'da sulh ve ticaret anlaşması imzalanmıştır. Osmanlı idaresi, bu anlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra Hacı Hüseyin Efendi'yi elçi olarak 1741 yılında Napoli'ye göndermiştir. İki Sicilya Krallığı ile ilişkilerini sağlamlaştırmak isteyen Osmanlı yöneticileri, bu meyanda Nadir Şah tarafından Osmanlı'ya hediye edilen fili, İki Sicilya Kralı Carlos'a hediye etmeyi uygun görmüştür. Nitekim, devletlerarası diplomatik ilişkilerde gönderilen hediyeler, ihtişam ve kıymetleri bakımından devletlerin gücünü yansıttığından dolayı oldukça önem verilen bir konudur.

Görsel 38: Hediye Edilen Fil (Pellegrino Ronchi, 1745)

Osmanlı Devleti filin İstanbul'dan Draç'a kadar olan yolculuğunu üstlenmiş, Draç'tan Napoli'ye olan ulaşımını ise İki Sicilya Krallığı üstlenmiştir. Bu planlamaya göre, Arslanhane'de bulunan fil 19 Temmuz 1742 yılında yola çıkarılmıştır. Güzergâh üzerinde olan yerlerin yöneticilerine, file bir zarar gelmemesi adına emirler gönderilirken, filin ulaşımını sağlayan heyete de yardımcı olunması konusunda tembihler mevcuttur. Fil 47 günlük bir yolculuğun ardından Draç İskelesi'ne ulaşmıştır. Napoli'den gönderilen bir gemi de fili almak üzere bu iskelede hazır beklemektedir. Gemiye yüklenen fil, 1 Kasım 1742 yılında Napoli'ye ulaşmıştır. Bu hediyeden oldukça memnun kalan Kral Carlos, filin resmini yaptırarak babası İspanya Kralı olan 5. Philip'e göndermiştir. İtalyan botanikçi Francesco Serao'nun hakkında kitap bile yazdığı bu ünlü fil, 1756 yılında ölmüştür.

3.1.3.9. Maymunlar

Arslanhane'de ilk örnekleri görülen maymunlar, Kuzey Afrika'nın fethiyle birlikte İstanbul'da giderek sayısı artan hayvanlardandır. Maymunlar, denizciler için önemli bir hayvandır, zira geminin direğine hızlıca tırmanıp inerek, uzakta olan bir durumu gemicilere haber verme özelliğine sahiplerdir.

Görsel 39: Eğlence Amacıyla Kullanılan Maymunlar (Melling, 1819)

Görsel 40: Zincirlenmiş İki Maymun (Brueghel, 1562)

Reşat Ekrem Koçu, İstanbul'da maymunların nasıl popüler olup sonrasında nasıl yok olduklarını şöyle anlatır: "*Devir 3. Murad devri, Osmanlı'nın en şaşaalı yılları. Yavuz zamanında başlayan Kuzey Afrika'daki fetihlerle beraber daha önce İstanbul'da pek rastlanmayan maymunların sayısı hızla artıyor. Maymunlar gemilerde gözcülük yapıyor, direklere kolayca tırmanıyor, keskin gözleriyle kara ya da başka bir gemi gördüklerinde aşağıya haber veriyor. Şehirde çok sayıda maymun dükkânı da var, çoğu Azapkapı ve Galata'da. O dönem İstanbulluların maymun sevgisi gemicilerle sınırlı kalmıyor, zenginler, sıradan insanlar da maymun beslemeye başlıyor. 3. Murad'ın favori din adamı Molla Abdülkerim Efendi adında bir zat. Son derece tutucu bir Müslüman, gayrimüslimlerden hiç hazzetmiyor. Daha sonra sultan onu Rumeli Kazaskeri yapacak. Molla, gayrimüslimlere o dönem aşağılayıcı sayılan kırmızı ve siyah giyinme zorunluluğu getirecek, bir gecede Yahudi mezarlığına korsan cami dikecek. Tüm hikâye bu dini bütün mollanın Fatih Camii'nde verdiği bir Cuma vaazıyla başlıyor, molla, ateşli bir konuşmayla ''kadınların bu maymunları fena işlerde kullandığını'' anlatıyor. Cuma çıkışı kızgın kalabalık önde bizim molla, Azapkapı ve Galata'daki maymun satıcılarını basıyor. Tarihçiler o günü ''İstanbul'da dalında maymun sallanmayan tek bir ağaç kalmadı'' diye anlatır. Molla, yakalanan maymunları kendi elleriyle asıyor, iri maymunlar için ayrı idam sehpası hazırlıyor. İstanbul'un maymunlarının hikayesi maalesef bu şekilde sona eriyor, yapılan katliama tanık olan halk o günden sonra mollaya ''maymunkeş'' lakabını takıyor. Tarihçiler, Maymunkeş Abdülkerim Efendi'nin vefatında birçok hayvansever İstanbullunun kutlamalar yaptığından bahseder* (Koçu, 2004, s. 13)." Devletin denizlerde kurduğu egemenlikte küçük ama önemli bir rolü bulunan maymunlar, uğradıkları bu toplu katliamla birlikte İstanbul'un kültürel hayatından da çıkmıştır.

3.1.3.10. Timsahlar

Dönemin İstanbul'unda timsah da oldukça ilgi gören hayvanlardan olmuştur. 2. Selim'in de merakını oldukça cezbetmesinden dolayı, "*17. yüzyılda Mısır beylerbeyinden payitahta timsah göndermesi istenilmiştir. Gönderilecek olan timsahın öncelikle canlı olarak gönderilmesi talep edilmiştir.*[30]*Ancak bunun imkânı yok ise timsahın ölü olarak gönderilmesi emredilmiştir* (Altı, 2020, s. 129)."

Görsel 41: Yavuz Sultan Selim'in Nil Kıyısındaki Timsah Avı (Lokman, Hünername, H.1523)

Bu talebin arka planında fenomen bir timsah algısı yatmaktadır. Zira Memlük seferi sebebiyle Mısır'a giden Yavuz Sultan Selim, Nil Nehri kıyısında timsah avlamış, İstanbul'a geri döndüğünde bu olay dilden dile yayılıp halkın da yönetimin de büyük bir merak nesnesi olmuştur.

Yüzyıllar sonra ise, sarayın baş mimarı İbrahim Efendi tarafından timsah şeklinde tasarlanmış bir deniz taşıtı olan "*Tahtelbahir*"; Sultan 3. Ahmed'in şehzadelerinin sünnet düğünü vesilesiyle Haliç'te yaklaşık bir saat boyunca dolaşarak, hem İstanbul halkını hem de sünnete katılanları şaşkına uğratmıştır (Koçu, 1966, s. 4398-4399).

[30] İlk ferman (16 Mart 1574): "Mısır Beylerbeyisine hüküm ki; Hâlâ mahrûsa-i Mısır da diri timsah sayd ettirilüb gönderilmesin emr idüb buyurdum ki; vusul bulduk da eğer diri timsah gelmeğe imkân var ise birkaç diri timsahı sayd ettirüb mümkün olduğu üzre hüsn-ü tedârikle irsâlete sa'y ve ihtimâm eyleyesin şöyle ki; dirisi göndermeğe imkân yoksa ölüsün gönderesin."
İkinci ferman (17 Ağustos 1574): "Timsahlar dahî tedârik olunub gönderilmek üzere olduğun bildirdiğin ecilden buyurdum ki; vardık da emri sâbıkam mucebince irsalî lazım olanları vakti ve mevsimi ile südde-i saâdetime gönderesin."

Görsel 42: Tahtelbahir Tahayyülü (Kemal Gürcan Bal, 2023)

12 Temmuz 1898 tarihinde, Sultan 2. Abdülhamid döneminde ise "*Timsah*" adı verilen vapur tersane kızağından indirilmiştir.

Görsel 43: Timsah Vapuru'nun Sayda Açıklarında Resm-i Selamı (Aközer, 1905)

Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde görev yapan vapur, Cumhuriyet döneminde de kullanılmıştır. Timsah Vapuru vasıtasıyla 5 Ocak 1924 yılında Selanik Limanından Tekfurdağı (Tekirdağ) Limanına 372 muhacir nakledilmiştir (Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmu'ası, 1924).

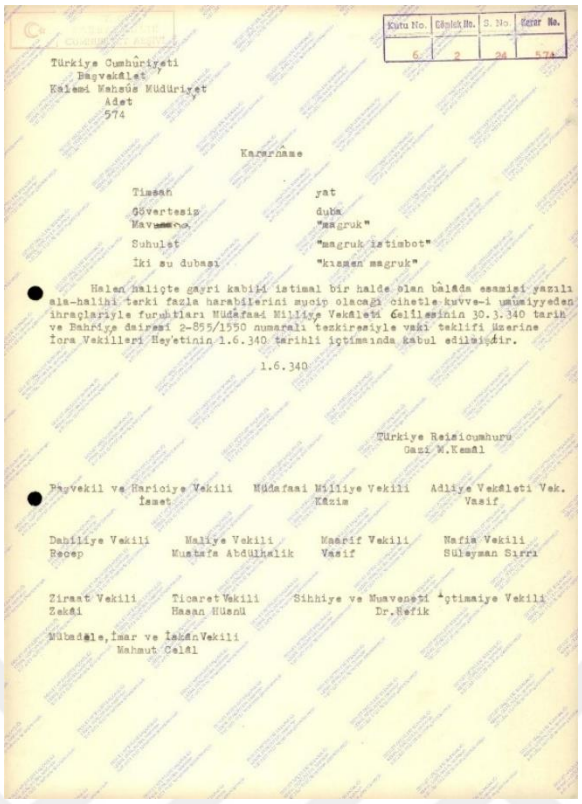

Kutu No.	Gömlek No.	S. No.	Karar No.
6	2	24	574

Türkiye Cumhûriyeti
Başvekâlet
Kalemi Mahsûs Müdüriyet
Adet
574

Kararnâme

Timsah	yat
Gövertesiz	duba
Mavumaro	"magruk"
Suhulet	"magruk istimbot"
İki su dubası	"kısmen magruk"

Halen haliçte gayri kabili istimal bir halde olan bâlâda esamisi yazılı ala-halihi terki fazla harabilerini mucip olacağı cihetle kuvve-i umûmiyyeden ihraçlariyle furuhtları Müdâfaai Milliye Vekâleti Celîlesinin 30.3.340 tarih ve Bahriye dairesi 2-855/1550 numaralı tezkiresiyle vakî teklifi üzerine İcra Vekilleri Hey'etinin 1.6.340 tarihli içtimaında kabul edilmiştir.

1.6.340

Türkiye Reisicumhuru
Gazi M.Kemâl

Başvekil ve Hariciye Vekili İsmet — Müdafaai Milliye Vekili Kâzim — Adliye Vekâleti Vek. Vasif

Dahiliye Vekili Recep — Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik — Maarif Vekili Vasif — Nafia Vekili Süleyman Sırrı

Ziraat Vekili Zekâi — Ticaret Vekili Hasan Hüsnü — Sihhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili Dr.Refik

Mübadele, İmar ve İskân Vekili Mahmut Celâl

Görsel 44: 1 Ağustos 1924 Tarihli Kararname (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, 1924)

Timsah Vapuru, 1 Ağustos 1924 tarihli kararname ile envanterden düşülmesi için tekrar gündeme gelse de, bunun yerine tekrardan muhacir nakli görevlerinde kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti döneminde timsah bu kez Meclis-i Mebusan gündemine girmiştir. Az bilinen bu olay, 3 Ocak 1910 yılında Meclis-i Mebusan tutanaklarına geçen bir öneriyle ortaya çıkmıştır: "*Riyaseti Celileye. Bilâ tâviz ve maaş, kadro haricine çıkarılarak fevkalade perişan olduğundan bahs ile temini maişetine medar olmak üzere ve hâsılatının nısfını donanma ianesine vermek şartiyle Topkapı Sarayında Vekilharç Dairesinin soğan ambarında bir tabut derununda mahfuz bulunan acîb'üşşekil bir balık mumyasının ücretle teşhirine müsaade olunması, Enderun Hademeliğinden muhreç Beşiktaş'ta vapur iskelesinde Şevki Efendinin kahvesinde sakin Süleyman Zahit imzasıyla verilen merbut arzuhalde istida olunmuştu. Encümenimizce haricen icra edilen tahkikata nazaran orada böyle bir mumya ile beraber yine acîb'üş-şekil bir yılan mumyasının mevcut bulunduğu anlaşılmış ve nevadirden idüğü haber verilen bu iki şeyin şimdiye kadar keşf ve tahkikiyle müzehaneye alınmıyarak soğan ambarlarında süründürülmesi şayanı teessüf olmakla beraber, bunların bir ücreti cüz'iyye mukabilinde yegân yegân teşhiri halinde donanma ianesi için mühimce bir meblağ hasıl olması memul bulunmuş idüğünden Hey'eti Umumiyyece bir karara raptını teklif eyleriz* (TBMM, 1920, s. 419)."

Mebuslar arasında tartışılan bu konu özetle bir mumyanın varlığıdır. Fakat bu mumya çok ilginçtir; zira mumya Topkapı Sarayı'ndaki soğan ambarında bir tabutta saklanmakta ve insan gövdesi ile yarım bir timsah bedeninden oluşmaktadır. "*Acîb'üş-şekil bir balık mumyası*" olarak tabir edilen mumyanın halen Topkapı Sarayı Müzesi envanterine kayıtlı olduğu bilinirken, bahse konu mumya 6 Temmuz 2018'de fotoğraflanmıştır (Diker & Ulaş, 2019, s. 187-210).

Görsel 45: Acîb'üş-Şekil Bir Balık Mumyası (Hürriyet Daily News, 2018)

3.1.3.11. Zürafalar

Aslan ve fil gibi zürafa da uluslararası ilişkiler kapsamında hediye unsuru olarak kullanılan hayvanlardandır. "*1531 yılında Kanuni Sultan Süleyman'a, Kutsal Roma İmparatoru 1. Ferdinand'ın elçisi olarak gelen Habsburg elçilik heyeti, İstanbul'da bir zürafa görmüştür* (Necipoğlu, 1991a)." Busbecq ise İstanbul'da bulunduğu yıllarda, İstanbul'daki bir zürafanın öldüğünü kaydeder (Busbecq, 1939c, s. 57). Kendisi bu zürafanın gömüldüğü yeri açtırarak, zürafanın iskeletini incelediğini anılarında aktarmaktadır.

İstanbul'da zürafa varlığı hakkında bir diğer veri de, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın 2. Mahmud'a hediye ettiği zürafadır. Bu zürafanın İstanbul'a gelişi ve sonrası gelişen olaylar mizahi açıdan çok kıymetlidir. Hikmet Feridun Es, Hayat Tarih dergisinde yayımladığı[31] "*İstanbul'a Bir Zürafa Geldi*" başlıklı yazısında bu olayı şöyle aktarır: "*Seyredenler arasında sarayın en renkli simalarından musahib-i şehriyarî Küpeli Abdi Bey de vardı. Geçen sefer zürafanın gelişinde Küpeli Abdi Bey'in bu vahşi hayvandan ödü patlamıştı. Nihayet Hünkâr 'Küpeli Abdi Bey'in tevahhuş ettiği vahşi hayvandan zürafa*

[31] (1967 Şubat sayısı)

nam mübarek endamın hafifçe huzur-ı hümâyun'a gelmesine' irade buyurunca olan oldu. Küpeli Abdi Bey titremeye âğaz eyleyerek:

– Aman Padişahım, bu hayvan pek durmaz… Yaramazdır!

gibi sözler söyledi ise de kimse kendisine kulak asmayıp, üstelik musahip ağalar birlik olup, başlarına da Habeş Ağa'yı getirip:

– Zürafa müteyemmen ve mübarek bir hayvan olup onu eliyle tutarak bir kere gezdiren Müslüman yeryüzünde hiçbir zarar ve ziyan görmez… dediler.

Habeş Ahmet Ağa, yanındaki bütün muhasiplere, tabiî bu arada Küpeli Abdi Bey'e de:

– Haydi… Müslüman olan gelsin, zürafayı şöyle bir gezdirelim… Kim bu hayvanı gezdirirse cennete gidecektir… dedi.

Padişah da onlara tasvip eden bakışlarla bakarak:

– Memuldür… buyurdular.

Bunun üzerine Küpeli Abdi Bey, Padişaha dönerek yırtınıp yakınmaya başladı:

– Aman Sultanım… Aziz başın için inanma efendim!… Kulunuz her hatvesine bir Hac sevabı yazılsa dahi yine gönül rızasıyla gezdirmeye cesaret edemem. Yanına bile sokulamam… Baksanıza Efendim, lakırdısıyla bile benzim soldu… (Küpeli Abdi Bey) Hünkâr huzurunda yırtına dursun, müsahipler çoktan zürafayı meydana getirmişlerdi bile… Nihayet ağalar hep birden Küpeli Abdi Bey'i kaptıkları gibi zürafanın üzerine bindirdiler. Vakıa zürafa zararsız bir hayvandır ama sırtına bindirilen telaşlı adamın avaz avaz bağırıp çırpınması biçareyi de ürkütmüştü, birden bire huysuzlandı, hıza geldi ve İshakiye Köşkü'ne doğru bütün süratiyle koşmaya başladı. Abdi Bey çığlıklar savuruyordu. Her türlü teşrifat kaidesini unutmuş, hayvanın üzerinde Hünkâr'a seslenmekte idi.

– Ahiret hakkını helâl eyle efendimiz!… İlk menzilimiz ecel beşiğidir! İşte bindim gidiyorum. Elveda!…

Padişah dahil herkes gülmekten kırılıyordu. Nihayet zürafaya tahsis edilen Arap seyis koşup hayvanı zaptetti, Küpeli Abdi Bey üstünde olduğu halde Padişahın önüne getirdi ve burada yine alayla Küpeli'yi zürafanın üzerinden aldılar.

Hünkâr son derece eğlenmişti. Bu macerada çok korkan Küpeli Abdi Bey'e büyük bir ihsanda bulundu. Bu ihsan o kadar esaslı idi ki, Abdi Bey'in sonradan: – Zürafanın mübarek bir hayvan olduğu, onun yüzünden gördüğümüz keremden belli!.. dediği rivayet edilir (Batur, 2017)."

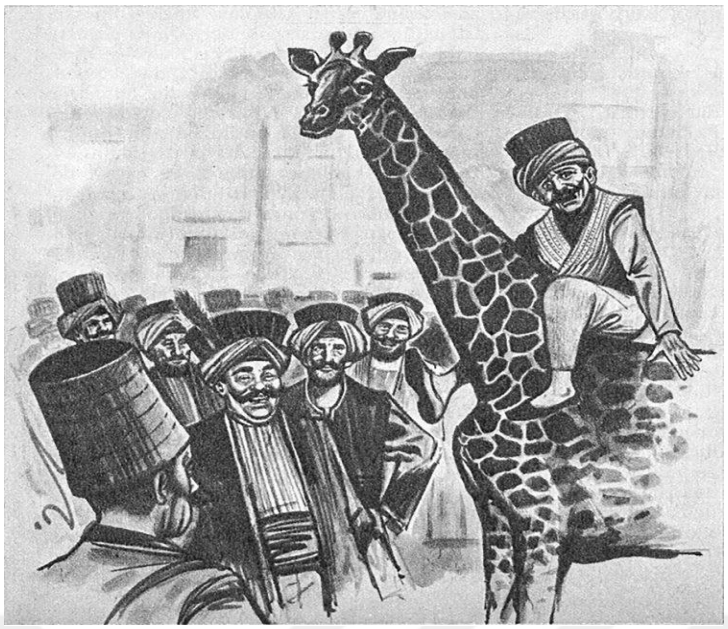

Görsel 46: Zürafa Namında Hayvan-ı Mübarek (Batur, 2017)

3.1.3.12. Arslanhane / Ménagerie ve Saray Hayvanları

Osmanlı İmparatorluğunun başkenti olması nedeniyle İstanbul, bir çok hayvan cinsinin görüldüğü bir kent olmuştur. Devletin sınırlarının geniş olması, bu sınırlar içerisinde farklı coğrafyaları barındırması, çevre ülkelerle olan diplomatik temasları ve hayvanlara yönelik merak; İstanbul'un hayvan çeşitliliği yönünden çok şenlikli zamanlar geçirmesine yol açmıştır. Farklı devletlerden yahut coğrafyalardan hediye olarak gönderilen yahut özel olarak temin edilen aslanlar, Arslanhane'de düzenli olarak bakılmıştır. Arslanhane'lerde yalnızca aslanlar bulunmamıştır. Aslanın yanında ayı, gergedan, kaplan, kurt, maymun, zürafa ve sırtlan gibi yabani hayvanlar ve bunların yanında birçok yırtıcı hayvan da Arslanhane'de bakılmıştır.

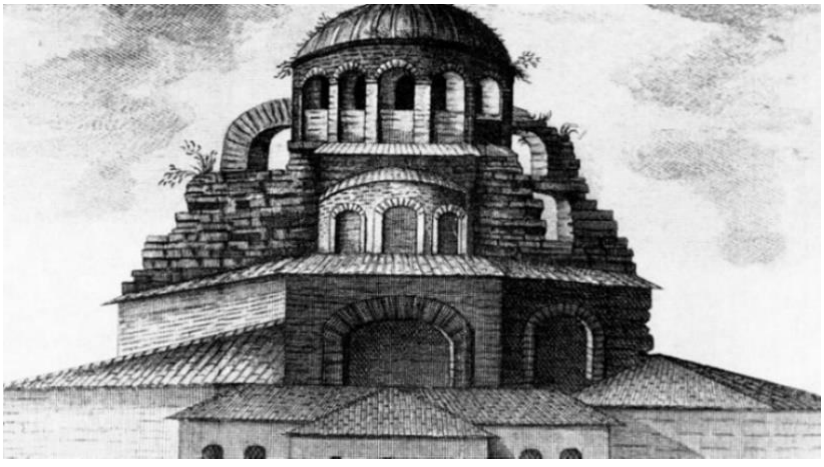

Görsel 47: Arslanhane Olarak Kullanılan Kiliseden Görünüş (Wiener-Müller, 18. yy.)

Fatih Sultan Mehmed döneminde aslan ve fillerin, hipodromun çevresinde bulunan kiliselerde bakıldığı seyyah Angiolello tarafından yazılmıştır (Necipoğlu, 1991b, s. 202-204). İlerleyen dönemlerde ise hakkında sıklıkla bahsedilen Arslanhane, Semavi Eyice'nin Ğugas İnciciyan'dan aktarımına göre, Khalkes Şapeli'ne kurulmuştur (Eyice, 1993).

Arslanhane'deki hayvanların çeşit ve sayısı zaman geçtikçe artmıştır. Padişah'ın özel istekleri neticesinde şekillenen Arslanhane, halk için de önemli bir kurumdur. Zira buradaki hayvanlar düğünlerde, bayramlarda, eğlencelerin tertip edildiği günlerde ve kutlamalarda halkın önüne çıkarılmış; böylelikle hem halkın eğlencesine katkıda bulunulmuş, hem de halkın yabancı olduğu bu hayvanlara olan merakı giderilmiştir (Sunar, 2018, s. 38). Yalnızca canlı hayvanları sergilemekle kalmayan Arslanhane kurumu, ölen hayvanları da doldurarak yahut mumyalayıp halkın merakına sunmuştur.

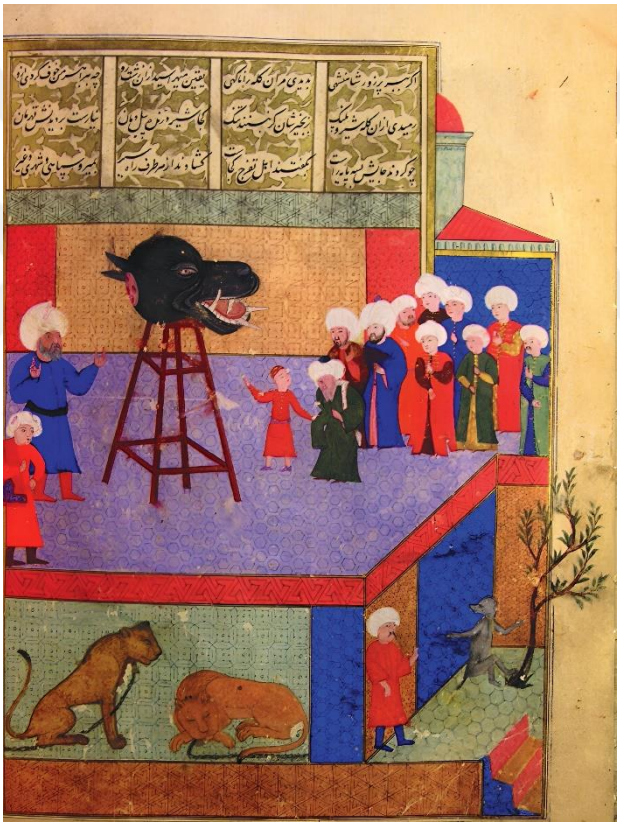

Görsel 48: Su Aygırı Kafasının Halka Gösterilmesi (Lokman, 1581)

"Arslanhane her ne kadar bir devlet kurumu olarak ihdas edilse de halka da açıktır. Vatandaşlar verdikleri bahşişle Arslanhane'yi gezerek hayvanlara olan merakını giderebilmişlerdir. Bahşişi alan arslancılar, meşale görevi gören ellerindeki büyük çıralarla ziyaretçilere içeriyi dolaştırmış ve vatandaşların hayvanları görmelerine refakat etmişlerdir (Kömürciyan, 1988)."

Avrupa'daki hayvanat bahçelerinin kurulmasından önce, canlı yabani ve egzotik hayvan koleksiyonlarının bulunduğu alanlara ménagerie[32] adı verilmiştir. Bu yerler aynı zamanda hayvanların eğitildiği alanlar olduğundan dolayı, bazı sözlüklerde anlamı "*hayvan terbiyehanesi*" olarak geçmiştir. Dönemin İstanbul'undaki en sarih ménagerie örneği ise Arslanhane'dir. Arslanhane dışında, Osmanlı hükümdarlarının yaşadığı Topkapı Sarayı'nda da yabani hayvanların olduğu bilinir. Osmanlı bahçe kültürü ve mimarisinde yabani hayvanların kullanımı bilinmekle birlikte bu konuda yeterince çalışma yoktur.

Dönemsel olarak ele alındığında, 15. ve 16. yüzyıllarda İstanbul'u ziyaret eden seyyahlar ve elçilik heyetleri, Topkapı Sarayı ve Hipodrom çevresinde çeşitli yabani hayvanlar görmüşlerdir. Sarayın ikinci avlusu, dönemin elçileri ve heyetlerini karşılama alanı olarak bilinmektedir. Bu meyanda, elçilere ve heyetlere gösterişli kabul törenleri düzenlenmektedir (Necipoğlu, 1991c, s. 202-204). Venedikli Giovan Maria Angiolello, 15. yüzyılın sonlarına doğru yaptığı İstanbul ziyaretinde, sarayın bahçesinde çeşitli kuşlar ve av hayvanlarını, hipodrom yakınındaki ise bazı yapılarda aslan ve filleri gördüğünü kaydeder (Necipoğlu, 1991d, s. 202-204). Elçi Johann Hoberdanacz, sarayın ikinci avlusunda iki adet fil gördüğünü ifade ederken, ilerleyen dönemde gelen Habsbourg elçilik heyeti, yine sarayın avlusunda zürafa ve fil gördüğünü kaydeder (Necipoğlu, 1991e, s. 202-204). Yine başka elçiler olan "*Nikolaus Jurischitsch ve Joseph von Lamberg, ikinci avluda altın zincirlerle bağlanmış ve şiddetle kükreyen on adet aslan ve iki adet kaplan gördüklerini kaydetmişlerdir* (Günergun, 2006, s. 3)." Bu dönemde ikinci avluda yaşadıklarını kayıt altına alan din adamı Jérôme Maurand, gördüğü hayvanları şöyle sıralamaktadır: geyik, karaca, devekuşu; saray dışında ise, aslan, firavun faresi, misk kedisi, kaplan, pars, leopar ve fil (Jérôme, 1544). Avrupalı gezgin Pierre Belon ise İstanbul seyahatinde gözlemlediği kurt, yaban eşeği, kirpi, oklu kirpi, ayı, vaşak, gelincik ve misk kedisini kayıt altına almıştır (Belon, 1555, s. 163). Bir başka seyyah olan Jean Chesneau, İstanbul'da aslan, vaşak, kurt, yabani kedi, pars, yaban eşeği, deve kuşu, deniz domuzu, deniz öküzü ve fil gördüğünü kaydetmiştir (Chesneau, 1887b). Alman gezgin Hans Dernschwamm, İstanbul'a geldiğinde gördüğü zürafadan oldukça etkilenmiş ve uzun uzun gözlemlerini tanımlamıştır. Bunun dışında gördüğü fil ve bakıcısıyla olan ilişkisini uzun uzun aktaran Dernschwamm; leopar, kaplan, vaşak, ayı ve başka bir çok vahşi hayvan gördüğünü aktarmıştır (Dernschwam, 1993, s. 78-79). Belçikalı diplomat Ogier Ghiselin Busbecq ise, vaşak, yaban kedisi, panter, leopar, aslan, fil gördüğünü ifade etmiş; o dönemde İstanbul'da olan zürafanın kendisinden hemen önce öldüğünü aktararak, zürafanın kemiklerini incelemek için gömüldüğü yeri açtırdığını

[32] 1782 yılına ait Fransızca bir ansiklopedide menajeri "lüks ve ilginçlik yeri" olarak tanımlanır.

aktarmıştır (Busbecq, 1939d, s. 57). "*Elçi Lorenzo Bernardo, sarayın dış bahçesinde geyik, keçi, yaban domuzu, ayı ve aslanların bulunduğunu; Arslanhane'de ise fil ve zürafanın bulunduğunu ifade etmiştir* (Necipoğlu, 1991f, s. 202-204)." 17. yüzyıla gelindiğinde ise Eremya Çelebi Kömürcüyan, Ayasofya'nın yakınlarında bulunan bir yapıda fil, tilki, kurt, çakal, ayı, aslan, timsah, pars ve kaplan gördüğünü ifade etmiştir (Kömürciyan, 1988). 1836 yılında İstanbul'da gözlemlerde bulunan seyyah Miss Pardoe, Beylerbeyi Sarayı'nda tavus kuşlarını ve kuğuları gözlemlediğini aktarmıştır (Atasoy, 2002, s. 316). Sultan Abdülhamid'in hayvanların bakımını yapması için özel olarak Paris'ten getirttiği Jombard ise incelemeleri neticesinde hazırladığı raporda, kanarya, mozambik kanaryası, saka kuşu, alaca serçe, kuğu, mısır kazı, çin ördeği, yelkovan kuşu, bağırtlak kuşu ve amerikan sülünlerinden bahsetmiştir (Günergun, 2006, s. 13). Bunların yanı sıra, Sultan Abdülhamid'in kızı Ayşe Osmanoğlu'nun anılarında ayı, devekuşu, maymun, zürafa, köpek, zebra, tavus kuşu, sülün, papağan, güvercin, ördek, kuğu ve turnalardan bahsedilmektedir (Osmanoğlu, 1986, s. 125-126). Şehircilik konusunda çalışmaları ile bilinen Osman Nuri Ergin ise, Ayşe Osmanoğlu'nun saydığı hayvan cinslerinin çoğunun sarayda bulunduğunu ifade etmiştir (Ergin, 1998, s. 23).

Görsel 49: Sultan Abdülhamid'in Kedisi Ağa Efendi (Anonim, 1900)

3.1.3.13. Seyyahların Gözünden İstanbul'da Sokak Hayvanları

Muhtelif sebeplerle İstanbul'u ziyaret eden seyyahlar, İstanbul'un kent yaşamı hakkında çeşitli bilgileri kaydetmişlerdir. Bu bilgilerin arasında sokağın önemli bir unsuru olan sokak hayvanları ve kentte yaşayan diğer hayvanlar da mevcuttur. Seyyahların ve ziyaretçilerin bu anıları, dönemin İstanbul'unda hayvanlara yönelik davranışların nasıl ve ne şekilde olduğu hakkında aydınlatıcı birer belgedir. Seyyahların gözlemleri, dönemsel değişim ve dönüşümün rahatlıkla algılanabilmesi açısından tarihsel olarak sıralanarak aktarılacaktır:

1552-1555, Pedro de Urdemalas: *"…bütün ev halkını tek bir kişi kalmadan doyuracak kadar pişen yemeklerden, köpeklere, kedilere ve havada uçan kuşlara da bir şeyler kalmalıdır. Bunlarda artmaması, hem büyük günah, hem de uğursuzluk sayılır* (Carım, 1996, s. 161)."

1555-1562, Ogier Ghiselin Busbecq**:** "*Köpekler sahipsizdir. Mahallelerde başıboş dolaşırlar, sokaklarda buldukları yiyeceklerle yaşarlar. Ancak bir evin civarında yavrulamış bir köpek görürlerse ona yiyecek bir şeyler vermeyi sevap addederler. Kendi hemcinslerine karşı yapacakları bir yardımı bir hayvana yaptıklarını söyleyerek onların dikkatini çektiğim zaman bana, Cenabı Hakkın insanlara akıl verdiğini, ancak onların bu aklı iyi kullanmadıklarından başlarına felaket geldiğini bu sebeple merhamete layık olmadıklarını söylüyorlar. Öte yandan hayvanların bazı içgüdüleri ve önsezilerinden başka bir şeyleri yoktur. Bunları takip ederek yaşarlar. Bundan dolayı insanların şefkat ve himayesine muhtaç ve müstahaktırlar. İşte Türkler bu düşünce ile hayvanlara eziyet edilmesine ve onların bir tarafını keserek eğlenilmesine çok kızarlar* (Busbecg, 1974, s. 106-107)."

1573, Stephan Gerlach**:** "*Bazı adamlar (mancacılar) kentin sokaklarında dolaşarak demir bir şişe geçirdikleri kızarmış et parçalarını satarlar ve bunların peşinden bir sürü kedi köpek gelir. Kent halkı bu etlerden satın alıp hayvanları besler. Bazı kimseler de bir akçe veya birkaç mangır karşılığında et ya da iç organları satın alırlar ve damlarında gezen kedilerin, sokak köpeklerinin önüne atarlar, hatta havadaki kuşları bile beslerler. Bunları hep "Allah rızası için" yaparlar. Bu davranışın bir ibadet yerine geçtiğine ve sevap sayıldığına inanırlar* (Gerlach, 2007a, s. 40)."

1574-1595, Domenico Herosolimitano: "*Şehirde birçok yerde büyük meydanlarda ve özellikle Sultan Bayezid Camii yanındaki meydanda, tek işi ahşap şişte hayvan ciğeri kavurmak olan birçok insan vardır. Çok sayıda ve itibarlı insanlar bu yarı pişmiş ciğer şişlerinden almak için toplanırlar ve doğal içgüdüleriyle orada toplanan kediler yesin diye onlara verirler* (Herosolimitano, 2001a, s. 43)…"

1587-1589 Reinhold Lubenau**:** "*Biz de sık sık bu kızarmış etlerden satın alıp tenha bir yerde köpeklerin önüne atardık. Köpeklerin etleri kapmak için kavgaya tutuşmalarını, birbirlerini ısırmalarını seyredip eğlenirdik. Ama Türkler bu davranışımızı fark edince bizi dövmeye kalktılar. Bu konuda çok dikkatli olmak gerekir, çünkü Türkler bir köpeği dövmezler, onu itip kakmazlar, olsa olsa onun yoluna çıkmaktan sakınırlar. Alman Evi'nde vakit geçirmek için icat ettiğimiz bir eğlence vardı. Şehirde çok fazla martı olup bunlar sürüler halinde uçarlardı* (Lubenau, 2012a, s. 35)." "*Bir gün gebe bir köpeğin bir yere yattığını gördüm. Oradan atıyla geçen bir adam atından indi ve kuru ot toplayarak köpeğin altına serdi. Türkler der ki, insanlar konuşarak ihtiyaçlarını söyleyebilirler ama hayvanlar bunu yapamadığından*

âcizdirler (Lubenau, 2012b, s. 35)*.” “Türkler, kestikleri koyunların bağırsaklarını bu kuşlara verirlerdi. Bizim konutumuzun avlusunda da her gün koyun kesilirdi. Türklerin bizi görmemesi için kapıyı kapatır bağırsakları ufak parçalara bölerek havaya fırlatırdık. Martılar bunları kapmak için geldiklerinde biz keskin veya kör oklarımızla onları vururduk. Kimi sakatlanır, kimisinin kanadı kırılır, kimisi de ölürdü. Bazen bağırsağın iki ucundan yakalayan martılar kavga eder ve biz eğlenirdik. Sonra da Türkler görmesin diye kuşları gömerdik. Türkler kuşların özgür uçmaları gerektiğine inanırlardı* (Lubenau, 2012c, s. 36).”

1597, Baron Wenceslaw Wratislaw: “*İstanbul'da büyük duvarlarla çevrili muazzam bahçeler vardır. Bu bahçe duvarlarının üstlerinde ve günün belirli saatlerinde birçok kedinin, kendilerine sadaka verecek insanları bekledikleri görülür. Çünkü Türkler arasında işkembe, ciğer ve et parçalarını kaynatarak bunları gerdeller içinde kenti dolaşarak, kedi ve köpek mancası diye bağıra bağıra satmak âdettir. Bu gibi satıcıların arkasından daima elli altmış hatta daha fazla köpeğin koşuştukları ve kendilerine yiyecek verilmesi için satıcıların yüzüne baktıkları görülür. Türkler bu ayak satıcılarından aldıkları çeşitli yiyecekleri köpekler arasından elden geldiğince eşitlikle dağıtırlar ve bu arada duvarlar üstünde bekleşen kedilerin de paylarını vermeyi unutmazlar. Çünkü dinsel buyrukların dışında kalan bazı boş şeylere Tanrı buyruğu gibi değer veren bu insanlar, böyle yapmakla yani kedi, köpek, balık, kuş ve Tanrı'nın başka canlı ve konuşamayan yaratıklarına yiyecek sadakası vermekle yüce Tanrı'nın gözüne gireceklerine inanırlar. Bu inançlarının sonucu olsa gerek, yakalanmış kuşları öldürmeyi büyük günah sayarlar ve bunları bir çeşit kurtuluş akçesi verir gibi satın alarak azat etmekle yüce Tanrı'nın hoşnutluğunu kazanmış olurlar. Balıklar için de sulara ekmek parçaları atarlar. Türklerin, İstanbul'un bazı bölgelerinde ve belirli saatlerinde çoğunlukla görülen kedi ve köpeklere ekmek, et ve benzeri yiyecekler verme âdeti büyük sevap kazanma isteklerinden ileri gelmektedir* (Wratislaw, 1996b, s. 75).”

1655-1656, Jean de Thévenot**:** *“…evlerinde hiç köpek barındırmazlar, onları sokaklara salarlar. Köpekler de çeşitli semtlerde ikamet ederler, kendi mahallerine o kadar aşinadırlar ki onun dışına hiçbir zaman çıkmazlar. Ve eğer kendi sokaklarından bir diğerine gidecek olsalar, gittikleri sokağın köpekleri onları istilâcı addedip öldürür. Çünkü bütün sokaklarda çok sayıda köpek vardır ki yabancı köpeklerin kendi bölgelerine girmesine asla izin vermeyeceklerdir* (Thévenot, 1978, s. 127).”

1716, Mary Wortley Montagu: “*Gerçeği söylemek gerekirse leylekler Türk hükümetinin en mutlu uyruğudur. Ayrıcalıklarının öylesine bilincindedirler ki sokaklarda korkmadan yürürler ve yuvalarını evlerin alçak kısımlarına yaparlar. Evleri leylekler tarafından seçilmiş olanlar çok sevinir. Halkın Türk kesimi o yıl yangın ya da veba tehlikesiyle karşılaşmayacağına inanırlar* (Montagu, 2004, s. 60-61).”

1755, Baron de Tott: "*Hiç bir şey yapmadan refaha kavuşmak isteyen bir Türk'ün yapacağı şey, her gün evden çıktıktan sonra, tercihan bir tütüncü dükkânına gidip oturmaktır. Orada yedi kalite tütünlerden denemek bahanesiyle bir kaç çubuk içer, bu yetmiyormuş gibi, adamın kaygısız vakarını seyreden insanların hayranlığını ve yanında el pençe divan duran hizmetkârların saygısını kazanır. Bu durum sürüp giderken kapının önünden geçen ilk ciğerci durur, adamı herkesi etrafına toplanış olmasını hayranlıkla izler, Efendi'yi neşelendirmek üzere bir kaç söz söyler ve ondan mallarını gösterme iznini koparır. Yoldan geçenler dururlar, yiyecek kokusu alan kediler bir anda ciğercinin etrafına toplanırlar, elbisesine asılırlar. Ciğerci davetsiz konuklarına bir ziyafet vermekte acele eder, bu sahneden hoşnut kalan adamımız ise ciğerlerin parasını öder* (Tott, 1970, s. 79)."

1756-1781, Salomon Schweigger**:** "*Şehzade Mehmed Camii'nin önünde her gün ikindi zamanı 30 ya da 40 aç ve perişan kedi toplanır. Türkler buraya gelerek onlara et ve küçük şişlere geçirilmiş kızarmış ciğer parçacıkları atarlar. Bu, çok önemli bir sadaka yerine geçer. Bir deri bir kemik kalmış köpekler de sadakadan paylarını alırlar. Bazı kişiler kafesteki bir kuşu satın alıp onu serbest bırakmak, yani bir tutsağı özgürlüğüne kavuşturmakla sevap kazanmayı umut ederler. Böylece Tanrı'ya hizmet ettiklerini sanırlarsa da, aslında sadece insanların koydukları bazı kuralları yerine getirirler* (Schweigger, 2004, s. 192-193)."

1786, Elizabeth Craven**:** "*sokağın ortasına yatan köpekler atlarla gezen Türklerin kendilerini çiğnememek için etraflarından dolaşmalarına o kadar alışmışlar ki uşaklarımız sık sık arabalarımızı durdurarak köpekleri kovuyorlar* (Craven, 1939, s. 17)."

1788, Federico Gravina: "*Köpeklere bile sadaka veriyorlar, üstelik onlar için bir hastane olduğu bile söyleniyor. İstanbul'da günün belli bir saatinde sokaklarda dolaşan köpeklere cami kapısında yiyecek verildiğini gördük, buna alışık oldukları için köpekler o saatte sürü halinde geliyorlar* (Gravina, 2008, s. 118)."

1790, Guillaume Antoine Oliver**:** "*İstanbul'da köpekler bizdekinden çok daha fazladır. Üstelik sahipsiz, başıboş oldukları için açlığa ve susuzluğa daha ziyade maruzdurlar. Müslümanlar murdar saydıkları köpekleri evlerine de sokmadıkları için bu mahlûklar soğuk ve sıcağın tahribatına daha çok maruzdurlar. Müslümanlar köpekleri murdar saymalarına, onlara el sürmek veya evlerine almakt*an *kat'i surette kaçınmalarına rağmen çoğalmalarına engel olmayı hiç düşünmezler* (Oliver, 1977a, s. 115)." "*...bu mahlûkların pislikleri, derilerin tabaklanmasında ve boyanmasında çok faydalıdır, hatta denildiğine göre bunu hiçbir kimyevî madde ile ikâme etmek asla mümkün değildir. Köpeklerin bir diğer*

faydası da sokağa atılan çöplerin, süprüntülerin temizlenmesine yardımcı olmalarıdır (Oliver, 1977b, s. 115)." *"Türklerin bu mahlûklara karşı bütün şefkatleri, yiyemedikleri ekmek artıklarını ve bir de kasaplarda kesilen koyunların ciğer, bağırsak, kelle gibi yenemeyen kısımların verilmesine inhisar eder. Sokaklarda uzun bir sırık üzerine dizilmiş ciğer, yürek, vesaire gibi sakatatı taşıyan adamların dolaştığı görülür. Mahallenin köpeklerini sevindirmek isteyen zenginler bunları çok ucuza satın alıp köpeklere verirler. Köpeklerin dişilerinin ve yavrularının barınmaları için evlerinin kapısında küçük kulübeler yaptıranlar, içini samanla döşeyenler, her gün ekmek ve et verenler de yok değildir. O kadar ki bazılarının öldüklerinde belirli sayıda köpeğin beslenmesi için para vasiyet ettikleri de olur* (Oliver, 1977c, s. 115-116)."

1821, Robert Walsh**:** "*Bir gün bizim sarayda (İngiliz elçiliği) İngiliz spanyel cinsi köpeğin bakabileceğinden fazla yavrusu olmuştu, bunların yarısı bir sepete konularak kapıdaki yeniçeriye verilmiş ve Boğaz'a atması söylenmişti. Yeniçeri sepeti eline alınca önce ona armağan edildiğini sanıp çok sevinmişti, ama sonra ne yapması gerektiği söylenince öfkesine hâkim olamadı, ona bunu teklif eden İngiliz hizmetkârı, duygularına ve ilkelerine hakarette bulunduğu gerekçesiyle yatağanını çekerek tehdit etti. Ancak onlarla istediğini yapmakta serbest olduğu söylenince öfkesi yatışmış, yüzü gülmüştü. Sonra onları okşayarak eve götürmüş, anaları olmadığı için onları kendi beslemiş ve yiyeceklerinin peşinde gidecek kadar büyüyünce mahallenin öbür köpekleri arasına salmıştı* (Walsh, 2021, s. 63)."

1833, Alphonse de Lamartine**:** "*Türkler bütün varlıklarla barış içinde yaşıyorlar; kediler, köpekler, kuşlar ve ağaçlara, Tanrı'nın yarattığı her şeye saygı duyuyorlar* (Lamartine, 1960, s. 307-308)."

1842, Gérard de Nerval**:** "*Sabırsızlandıklarını dile getirmeye çalışan birkaç yüz köpek, çimenlerin üzerinde bekleşiyorlardı. Biraz sonra, omuzlarının üzerine dayadıkları uzun bir sırık ile ikişer ikişer büyük karavanalar taşıyan topçu erlerinin ortaya çıktıklarını gördüm. Köpekler sevinçlerinden havlamaya başladılar. Karavanaların yere konulması ile birlikte, hayvanlar yiyeceklerin üstüne saldırdılar. Bu sırada askerler ellerindeki sırıklarla birbirlerine giren köpekleri ayırmaya çalışıyorlardı. Ben bu alışılmamış manzarayı seyrederken yanımdan geçen bir İtalyan bana, «bu gördüğünüz şey köpeklerin akşam yemeğidir. İstanbul'da köpekler mutlu hayvanlardır» dedi. İyice inanıyorum ki, köpeklere verilen şey, askerlerin yemek artıklarından başka bir şey değildi. İstanbul'da, herkesin gelip geçtiği yolların üzerine dökülen yiyecek maddelerini köpekler yemek suretiyle şehrin temizlenmesine yardımcı oluyorlar* (Nerval, 2002a, s. 14-15)." "*İstanbul'un, hürriyetin gerçekten bulunduğu yer olduğuna inanınız… Birazdan bunu daha iyi anlayacaksınız. Yeter ki, köpeklere saygı gösterilsin. Hem bu zaten bir ihtiyatlı olma meselesidir. Burada güneş battıktan sonra herkes sokakta*

fener yakarak gider. Aksi takdirde köpekler karanlıktaki adama saldırırlar. İstanbul'da, bütün bir gece boyunca, sokaklardaki insanlar Londra'dakiler kadar hürdür. Paris'te bile insanlar bu derece hür değillerdir (Nerval, 2002b, s. 21)."

İstanbul'u gözlemleyip çıkarımlarda bulunan birçok ziyaretçinin odak noktası köpekler olmuştur. Fakat bu kişiler, köpeklere ve diğer hayvanlara yönelik ihtimamlı ve şefkatli tutumu derinlemesine tahlil edememişlerdir. Ekrem Işın bu durumu şöyle değerlendirir: "*Avrupa şehir kültürüyle beslenmiş pozitivizmin İstanbul köpeklerine bakış açısı daha çok belediyecilik noktasında yoğunlaşır. Batılı gözlemci, modern belediye örgütünün henüz kurulmadığı İstanbul'da sokak temizliğinin köpeklere yaptırıldığını sanmaktadır. Örneğin Prusyalı asker Helmuth von Moltke için bu köpekler İstanbul'un belediye memurlarıydı. Dolayısıyla halkın sokağa döktüğü yemek artıklarını öğüterek şehir temizliğini sağlamakla yükümlüydüler. Moltke'nin ileri sürdüğü ve daha önce de pek çok Avrupalı'nın görüş birliğine vardıkları bu pratik çözüm düşüncesi, 1835'in koşullarında kısmen doğruluk payı taşıyabilirdi; fakat bu düşünce niçin yemek artıklarının papara yapılarak köpeklere bir ziyafet gibi sunulduğu sorusuna cevap bulmaktan acizdi. Nitekim köpeklerin beslenmesini pratik açıdan işlevselleştirmeye çalışan bu yorum, bir canlı türüne verilen önemin ardındaki kültür birikimini hesaba katmamış, en azından görünenle yetinerek eski bir klişeyi tekrarlamıştı. Gerçekte ise İstanbul'un sokak çöplüğü bu kadar kalabalık bir hayvan kolonisini besleyebilecek kapasitede değildi; çünkü sokağa yemek fazlası dökmenin dini açıdan günah olduğu herkesçe biliniyordu. Köpeklerin besin kaynağı yalnızca artıklardı ve bunlar da çoğunlukla papara ve çorba şekline dönüştürülerek çöp kavramının dışına çıkartılıyordu. Besin artıklarından meydana gelen çöplük daha çok pazar yerleri ya da rıhtımlar gibi ticari alanlara özgüydü. Bu kamusal alanların temizliği ise devlete aitti* (Işın, 1995d)."

3.1.3.14. Mancacılık

İtalyanca mangia "*yiyecek, yemek*" sözcüğünden dönüşerek dilimize yerleşen manca (Nişanyan Sözlük, 2022c), halk dilinde kedi ve köpeklere yiyecek olarak verilen sakatat parçalarının genel tanımıdır. Manca sözcüğünün Türkçe'ye geçiş sebebinin, İtalyan ve Türk gemiciler arasındaki iletişimde kullanılan gemici dilinin olduğu sanılmaktadır. Zira manca sözcüğünden, "*gemici yemeği*" olarak bahsedilmektedir (Kahane & Tietze, 1958). Bunun dışında 16. yüzyılda gemici diliyle yazılmış olan Agehi Kasidesi ve Tahmislerinde, "*etmek istersen eger bâğ-i cinânda manca, Amel-ü zühd komanyasını vâfir yüklen*" bendine rastlanılmaktadır (Tietze, 1951). Osmanlı Devleti'nden, Cumhuriyetin 1970'li yıllara kadar kedi ve köpek gibi hayvanları ücret karşılığı besleyenlere mancacılar, yüzyıllarca

İstanbul'da seyyar satıcı olarak bu işle meşgul olup hayatlarını idame ettirirken, sokak hayvanlarının da düzenli olarak beslenmesine vesile olmuşlardır.

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde "*Sakadat Aşçıları Esnafı"ndan bahsetmektedir*. İstanbul'da kayıt altına aldığı esnaf grubunun dükkân ve esnaf sayısı şöyledir: *"Geleneksel Yemek, Başçı (Kelle) Aşçıları Esnafı (Dükkân cümle 95, neferât 500), Koyun Celepleri Esnafı (neferat 2.000), Sığır Pastırmacıları Celepleri Esnafı (Neferât 600) Pastırma Tacirleri Esnafı (Dükkân 100, neferât 400) Veterân Yani Kirişçiler Esnafı (İşyeri 80, neferât 500), Kiriş Tacirleri Esnafı (Dükkân 55, neferât 100), Tutkalcılar Esnafı (İşyeri 70, neferât 300), Koyun Ciğercileri Esnafı (Dükkân (...), neferât 300), Arnavut Çevren Esnafı (Dükkân (...), neferât 400). İşkembeciler Esnafı/Mahrumlar Yemeği (Dükkân 300, neferât 800), Sirkecibaşı Esnafı, Fâsıklar Yemeği Turşucular Esnafı (Dükkân 70, neferât 1600), Kuru sarmısakçılar Esnafı (Dükkân 80, neferât 102), Soğancılar Esnafı* (Dükkân 70, neferât 300)." (Erduran Z. , 2006, s. 76) Bahse konu esnaf gruplarında, yerleşik esnaf olmadıkların dolayı mancacılardan bahsedilmemekle birlikte, mancacıların sattıkları sakatat ürünlerini bu esnaflardan temin ettiği bilinmektedir.

Görsel 50: Mancacı (Altunbaş, 2023)

1573 yılında İstanbul'u ziyaret eden Stephan Gerlach, gözlemlerinde mancacıları şöyle tarif etmiştir: "*Bazı adamlar (mancacılar) kentin sokaklarında dolaşarak demir bir şişe geçirdikleri kızarmış et parçalarını satarlar ve bunların peşinden bir sürü kedi köpek gelir. Kent halkı bu etlerden satın alıp hayvanları besler. Bazı kimseler de bir akçe veya birkaç mangır karşılığında et ya da iç organları satın alırlar ve damlarında gezen kedilerin, sokak köpeklerinin önüne atarlar, hatta havadaki kuşları bile beslerler. Bunları hep "Allah rızası için" yaparlar. Bu davranışın bir ibadet yerine geçtiğine ve sevap sayıldığına inanırla*r (Gerlach, 2007b, s. 40)."

Görsel 51: Kedileri Besleyen Bir Ciğerci (Guer, 1746)

1574-1595 yılları arasında Sultan 3. Murad'ın doktorluğunu yapan Domenico Herosolimitano, toplumun sokak hayvanlarını besleme pratiğini şu gözlemleriyle aktarır: "*Şehirde birçok yerde büyük meydanlarda ve özellikle Sultan Bayezid Camii yanındaki meydanda, tek işi ahşap şişte hayvan ciğeri kavurmak olan birçok insan vardır. Çok sayıda ve itibarlı insanlar bu yarı pişmiş ciğer şişlerinden almak için toplanırlar ve doğal içgüdüleriyle orada toplanan kediler yesin diye onlara verirler* (Herosolimitano, 2001b, s. 43)."

Görsel 52: Mancacı (Vanmour, 18. yy)

1597 yılında İstanbul'da bulunan Baron Wenceslaw Wratislaw yaptığı gözlemlerde mancacıların ticari pratiklerini şöyle aktarır: "*İstanbul'da büyük duvarlarla çevrili muazzam bahçeler vardır. Bu bahçe*

duvarlarının üstlerinde ve günün belirli saatlerinde birçok kedinin, kendilerine sadaka verecek insanları bekledikleri görülür. Çünkü Türkler arasında işkembe, ciğer ve et parçalarını kaynatarak bunları gerdeller içinde kenti dolaşarak, kedi ve köpek mancası diye bağıra bağıra satmak âdettir. Bu gibi satıcıların arkasından daima elli altmış hatta daha fazla köpeğin koşuştukları ve kendilerine yiyecek verilmesi için satıcıların yüzüne baktıkları görülür. Türkler bu ayak satıcılarından aldıkları çeşitli yiyecekleri köpekler arasından elden geldiğince eşitlikle dağıtırlar ve bu arada duvarlar üstünde bekleşen kedilerin de paylarını vermeyi unutmazlar (Wratislaw, 1996b, s. 75)."

Görsel 53: Kedileri Besleyen Bir Mancacı (Anonim, 18. yy)

1755 yılında Baron de Tott, bir mancacının ticaret anını şöyle aktarır: "*Hiç bir şey yapmadan refaha kavuşmak isteyen bir Türk'ün yapacağı şey, her gün evden çıktıktan sonra, tercihan bir tütüncü dükkânına gidip oturmaktır. Orada yedi kalite tütünlerden denemek bahanesiyle bir kaç çubuk içer, bu yetmiyormuş gibi, adamın kaygısız vakarını seyreden insanların hayranlığını ve yanında el pençe divan duran hizmetkârların saygısını kazanır. Bu durum sürerken kapının önünden geçen ilk ciğerci durur, adamı ve herkesi etrafına toplamış olmasını hayranlıkla izler, Efendi'yi neşelendirmek için bir kaç söz söyler ve ondan mallarını gösterme iznini koparır. Yoldan geçenler durur, yiyecek kokusu alan kediler bir anda ciğercinin etrafına toplanır ve elbisesine asılır. Ciğerci davetsiz konuklarına bir ziyafet vermekte acele eder, bu sahneden hoşnut kalan adam ise ciğerlerin parasını öder* (Tott, 1970, s. 79)*."*

1756-1781 yılları arasında İstanbul'da bulunan Salomon Schweigger, İstanbul kent kültüründe sadaka vermek isteyenlerin, mancacılar vasıtasıyla hayvanları nasıl beslettiğini şu gözlemleriyle aktarır: "*Şehzade Mehmed Camii'nin önünde her gün ikindi zamanı 30 ya da 40 aç ve perişan kedi toplanır. Türkler buraya gelerek onlara et ve küçük şişlere geçirilmiş kızarmış ciğer parçacıkları atarlar. Bu, çok önemli bir sadaka yerine geçer. Bir deri bir kemik kalmış köpekler de sadakadan paylarını alırlar* (Schweigger, 2004, s. 192-193)."

1790 yılında İstanbul'da olan Guillaume Antoine Oliver kent sakinlerinin sokak hayvanlarına yönelik tutumun nasıl olduğunu aktarırken mancacılık sisteminden de bahseder: "*Türklerin bu mahlûklara karşı bütün şefkatleri, yiyemedikleri ekmek artıklarını ve bir de kasaplarda kesilen koyunların ciğer, bağırsak, kelle gibi yenemeyen kısımların verilmesine inhisar eder. Sokaklarda uzun bir sırık üzerine dizilmiş ciğer, yürek, vesaire gibi sakatatı taşıyan adamların dolaştığı görülür. Mahallenin köpeklerini sevindirmek isteyen zenginler bunları çok ucuza satın alıp köpeklere verirler. Köpeklerin dişilerinin ve yavrularının barınmaları için evlerinin kapısında küçük kulübeler yaptıranlar, içini samanla döşeyenler, her gün ekmek ve et verenler de yok değildir. O kadar ki bazılarının öldüklerinde belirli sayıda köpeğin beslenmesi için para vasiyet ettikleri de olur* (Oliver, 1977d, s. 115)."

3.1.4. İşgal Dönemi

Osmanlı Devleti dönemiyle Cumhuriyet dönemi arasında yaşanan İşgal Dönemi, İstanbul'un hayvanları için oldukça zor geçen bir dönem olmuştur. Bu dönem genellikle İstanbul kent tarihi anlatımlarında yer almamaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda, işgal dönemi İstanbul'unda hayvanlar açısından sorunlu ve vahşi bir dönem yaşandığı gözlemlenmiştir. Bu durum, özellikle Davutpaşa kışlasındaki Fransız askerlerinin insanlık dışı hareketleriyle vuku bulmuştur. Kışla çevresinden geçen halka ve hayvanlara rasgele ateş açan Fransız askerlerinin bu tutumları halkı bıkıp usandırmıştır.[33]

Görsel 54: İngiliz İşgal Askerleri Galata Kulesi'nde (Brunell, 1920)

Ayrıca sokak hayvanlarını atış talimlerinde kullanan işgal askerleri, İstanbul halkından bu tutumları nedeniyle oldukça eleştiri görmüşlerdir. Bu dönemde müttefikler tarafından kurulan Müttefiklerarası Veteriner Kontrol Komisyonu ise, İstanbul'da bulunan müttefik ordularına ait binek hayvanları ile kesim

[33] "*Davut Paşa kışlasında ikamet eden Fransız askerlerinin sebepsiz yere açtıkları ateş sonucu Filib oğlu Lazeri'nin bir beygirini ve Hıristo oğlu Mihal'in bir öküzünü sebepsiz yere öldürmüşlerdir.* (22 Mart 1335 (1919) tarihli fezleke, DH.EUM.AYŞ, 7/13.)."

için getirilen hayvanların sıhhi yönden denetim altında tutulmaları için kurulmuş fakat İstanbul kent hayatındaki hayvanlar konusunda hiçbir varlık göstermemiştir.

Yine bu dönemde sokak hayvanları, geçmişte olduğu ve gelecekte olacağı gibi, şiddetle ihtimam arasında yaşamışlardır. Öyle ki, bu denli yoğun sosyal çöküntülerin yaşandığı işgal döneminde, 25 Kasım 1919'da Tasvir-i Efkâr gazetesinde, İstanbul'daki sokak köpeklerinin belediye tarafından itlaf edileceğine dair bir kararın alındığı haberi çıkmıştır. İstanbul fiilen işgal altında olmasına rağmen halk bu konuya büyük bir tepki göstermiştir. Vatandaşlar şeyhülislama başvurmuş ve bu duruma engel olunmasını sözlü ve yazılı olarak talep etmişlerdir. Bu taleplerden bir tanesi oldukça dikkat çekicidir: "*Meşrutiyetin ilanının ilk yıllarında (1909-1910) da bir şehremini köpekleri İtlaf ettirmişti. O zaman bu itlaf için araya taraya güya iki-üç sebep bulmuşlardı. Sokak ortasında çiftleştiklerinden dolayı sosyal ahlâkı bozarlar, hastalık yayar kudururlarmış. Ahlakı bozacak o kadar çok şey oldu ki bu konuda köpeklere fırsat kalmadı. Geçen seferki itlaftan kurtulan köpeklerin sayısı 40-50'yi bulmaz. Onlarda kıyıda köşede yaşıyor. Kimseye bir zararları yok. Bunlardan ne isterler, anlamıyorum. Öteden beri denenmiş bir şeydir ki ne zaman bu hayvanlara dokunulsa arkasından bir bela gelir. Merhamet edenlere Rahman merhamet eder. 'Yeryüzündekilere merhamet ediniz, semadakiler de size merhamet eder' sözü aklıma geliyor, tüylerim ürperiyor. Hayvanların zehirlenerek, ötede beride düşüp saatlerce can çekişmesini, sonunda bezgin ve kederli bir şekilde can vermesini gören bir mümin buna nasıl tahammül eder? Buna sebep olana nasıl lanet okumaz? Bu millette hiç ruh, maneviyat kalmadı mı? Hepsi öldü mü? Dinsizlere ve dinsizliğe neden bu kadar fırsat veriliyor?* (Albayrak S. , 1997)" Bu talebin neticesinde şeyhülislam sadrazama talebi şu şekilde iletir: "*İstanbul'daki köpeklerin şehremaneti (Belediye) tarafından itlafına karar verildiğinin gazetelerde yer alması üzerine makamımıza İstanbul'dan ve taşradan bu uygulamanın hakkaniyete ve merhamete aykırı olduğunu belirten birçok başvuru olmaktadır. Halkın kanuna aykırı olmayan gelenekleri ve maneviyatın da dikkate alınması hakkaniyetli idarenin gereklerindendir. İslam dini de Allah'ın yarattığı bütün mahlûklara zulüm ve eziyeti yasakladığı için yapılması gereken konusunda hüküm sizindir.* (Albayrak S. , 1997b)"

Bu dönemde yönetim ve belediyecilik işlerinin aksaklık göstermesinden ve işgal yönetiminin tutumlarından dolayı özellikle kuduz hastalığında büyük artışlar meydana gelmiştir. İlerleyen dönemlerde bu durum büyük bir hayvan itlafına neden olmuştur. İstanbul'da ayda ortalama 40 kuduz vakası görülürken, 1922 yılına gelindiğinde görülen kuduz vakası ayda 90 civarlarına çıkmıştır. Bu dönem aralığında kuduz hastalığı sebebiyle ölen kişi sayısı sadece 1 kişidir fakat dönemin gazeteleri ve halk arasında yayılan endişe adeta toplu bir histeriye neden olmuştur. Bir horozun sahibini gagalaması

ve yapılan tetikler sonucu horozun kuduz olduğu anlaşılması; yalnızca köpekler için değil kediler, horozlar, tavşanlar, kuşlar ve diğer hayvanlar için de sert önlemlerin alınmasına zemin hazırlamıştır. Bahse konu dönemde kuduzla mücadeleye verilen önem oldukça üst düzeyde olmuştur. Öyle ki, bu durum şehremanetini harekete geçirmiş ve 8 Haziran 1922 tarihinde tüm belediyelere bir emir gönderilmiştir. Bu emre binaen, her belediye, kendi sınırları içerisindeki sokak köpeklerini 24 saat içerisinde itlaf edecek, 24 saat sonunda o belediye sınırları içerisinde bir köpek dahi görüldüğü bildirilirse; bu durumda o beledi alan ile ilgilenen müdür sorumlu tutulacaktır. Bu emir öylesine etkilidir ki, yalnızca 11 Haziran 1922 yılında 1650 adet köpek itlaf edilmiş; toplamda ise 4000 civarı köpek itlaf edilmiştir. Kuduz hastalığına yakalanan ve bu hastalıktan ölenlerin sayısına bakıldığı zaman ise, "*İstanbul'da 1886–1922 yılları arasındaki 37 yıllık dönemde kuduza yakalanan 22.360 kişiden 240'ı hayatını kaybetmiştir* (Temel, 2008, s. 126)."

3.1.5. Cumhuriyet Dönemi

3.1.5.1. 1923-1950: Yerel Basında İstanbul'da Hayvanlar: Gazeteler

Cumhuriyet dönemi İstanbul'unda, imparatorluk dönemi ve işgal dönemi itlaflarına rağmen sokak hayvanları varlığını korumuştur. Fakat salgın hastalık korkuları endişesiyle özellikle beledi bir faaliyet olarak sokak hayvanları uzun yıllar sistematik olarak itlaf edilmişlerdir. Bu itlaf hareketine İstanbul merkezli Himaye-i Hayvanat Cemiyeti'de destek olmuştur. Derneğin sokak hayvanlarının itlafı meselesinde yerel yöneticiler ile işbirliği içerisinde olması başta şaşkınlık yaratsa da, bu durumun dönemin şartları içerisinde haklı sebepleri mevcuttur. Bu sebeplerden ilki, bahse konu dönemde, dünyada hayvan hakları anlayışının ve pratiklerinin günümüzden oldukça farklı olmasıdır. Bir diğer sebep ise o dönemde sokak hayvanlarının kısırlaştırma imkanlarının günümüzdeki kadar gelişkin olmayışı ve aşılama mekanizmasının yetersizliğidir. Dönemin düşüncesine göre şekillenmiş olsa da, hayvanların itlaf edilmesi ve yaşam hakkının elinden alınması kabul edilemez bir durumdur.

Erken Cumhuriyet döneminden günümüze, İstanbul'daki sokak hayvanları şiddet ve ihtimam arasında gidip gelen bir süreçle imtihan olurken, salgın hastalıkların (*özellikle kuduz*) ürettiği toplumsal travmaya rağmen toplum, hayvanlara ihtimam ve sevgiyle yaklaşmıştır. Sokak hayvanlarıyla iç içe yaşamaya devam eden toplum, bu kültürü günümüze kadar ulaştırmayı başarmıştır. Dönemin matbuatının bu konu ile ilgili tutumu ise, dönemin değer yargılarını ve konuya yönelik görüşlerini anlamak adına önemli bir veridir. Bu meyanda, İstanbul'a yoğun göçlerin başladığı 1950'li yıllara kadar İstanbul matbuatının sokak hayvanlarına yönelik tutumunu inceleyip irdelemek, dönemin İstanbul'unda sokak hayvanlarına

yönelik tutumların ve algıların nasıl olduğuna dair önemli ipuçları vermektedir. Çalışmanın bu bölümü, Dönemsel olarak 1923-1950 yılları arasında İstanbul'daki hayvanlara yönelik çıkan gazete küpürleri ile dönemin İstanbul'unu okumayı amaçlamaktadır.

Köpeklerle Mücadele

Mart Ayında 463 Köpek İtlâf Edildi

Geçenlerde kuduz mücadelesi hakkında bir yazı yazmıştık. Neşriyatımızı nazarı dikkate alan belediye, bize şu izahnameyi göndermiştir;

" Civar köylere yakın olması itibarile Şişli ve muhitinde köpeklere tesadüf edilmektedir.

Mart 932 zarfında köpek tarafından ısırıldığından dolayı yalnız iki kişi müracaat etmiştir.

Derhal müşahede altına alınan bu köpeklerin kuduz olmadıkları tebeyyün etmiş ve mezkûr ay içinde 271 adedi Himayei Hayvanat Cemiyetine

Görsel 55: 27 Nisan 1932 tarihli Son Posta Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi)

27 Nisan 1932 tarihli Son Posta Gazetesinin küpüründe, kuduz endişesi nedeniyle mart ayında 463 köpeğin itlaf edildiği belirtilirken, bu işlevin Himaye-i Hayvanat Cemiyeti vasıtasıyla yapıldığı gözlenmektedir.

7 ŞUBAT 1935

Şehrimizde kuduz neden çoğalıyor?

Sebeb; Hayvan EsirgemeKurumunun fazla merhametli oluşundan mı?

Görsel 56: 10 Şubat 1935 Tarihli Haber Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi)

10 Şubat 1935 Tarihli Haber Gazetesinin küpüründe ve devamındaki gazete makalesinde, Himaye-i Hayvanat Cemiyeti'nin, hayvan itlafı konusunda merhametli olması tepkisel olarak ele alınmıştır. Zira bu dönemde kuduz endişesi, 1800'lü yılların sonundan beridir erken Cumhuriyet döneminde toplumun ve yönetimin en büyük histerilerinden biri olmuştur.

HABER — Akşam Postası

"Hayvanları himaye„ edenlerle başbaşa bir saat

"Uyuz katırı mı almıya geldiniz? Yoksa sarı köpek için mi geldiniz?„

Efendim, bizim bir kedimiz vardır; Ponpon isminde... Büyük valideden yadigârdır. Merhumeden kalan sayılı miras kırıntıları arasında Ponpon da vardı. Onun için kendisini severiz. Hem sevilmiyecek mahlûk ta değildir. İri, yeşil, parlak gözleri, yumuşak, uzun, beyaz tüyleri, kısa, yumucuk ayakları; keskin bıyıkları, pembe renkli ağzı, burnile çok sevimli bir hayvandır. Terbiyelidir, oyuncudur, arsız değildir. Hattâ insan gibi tuvaletin yolunu bile bilir. Fakat, gelgelelim, Ponponun büyük bir kusuru vardır. Çok doğurur. Senede iki mevsim, siz deyin dört, ben diyeyim beş.. Fabrika gibi.. Üç ay geçince karın gene gebeş... Üç, dört, beş yavru daha. Şimdiye kadar:

— Güzeldir, cinstir, avcıdır!

Diye konuya komşuya dağıttık, hısma, akrabaya verdik. Tanıdıklar içinde kedisiz ev kalmadı. Fakat Ponpon durur mu? Geçen gün gene üç tanecik sıralayıverdi. Şimdi apartımanın bir odasında maaile mihman.. Artık çileden çıktık. Atmak istedik atamadık, satmak istedik satamadık. oraya baş vurdum, Buraya baş vurdum. Nihayet tanıdığım bir Alman mühendisi imdadıma ye-

Himayei Hayvanat Cemiyetine misafir olan köpekler, günlerini neşeli ve müsterih geçirmektedirler

Himayei Hayvanat Cemiyetinin baytarı, hırkafası kırılan

Görsel 57: 23 Nisan 1935 Tarihli Haber Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi)

23 Nisan 1935 Tarihli Haber Gazetesinin küpüründe ise Himaye-i Hayvanat Cemiyeti'nde yapılan bir mülakata yer verilmiştir. Bu mülakatta hayvanseverlerin ve hayvan sahibi olanların Cemiyete yönelik tutumları ve düşüncelerine yer verilirken, mülakatı düzenleyen kişinin hayvanseverliği küçümser tavrı gözlemlenmektedir.

Köpek kuyruğu

Belediye kuyruk başına 10 kuruş veriyor

Görsel 58: 4 Ekim 1935 Tarihli Akşam Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi)

4 Ekim 1935 Tarihli Akşam Gazetesinin küpüründe, Belediyenin köpek kuyruğu başına 10 kuruş ödediği belirtilirken, ilerleyen dönemlerde bu uygulama yerine canlı hayvanın getirilmesi şartı koşulmuştur.

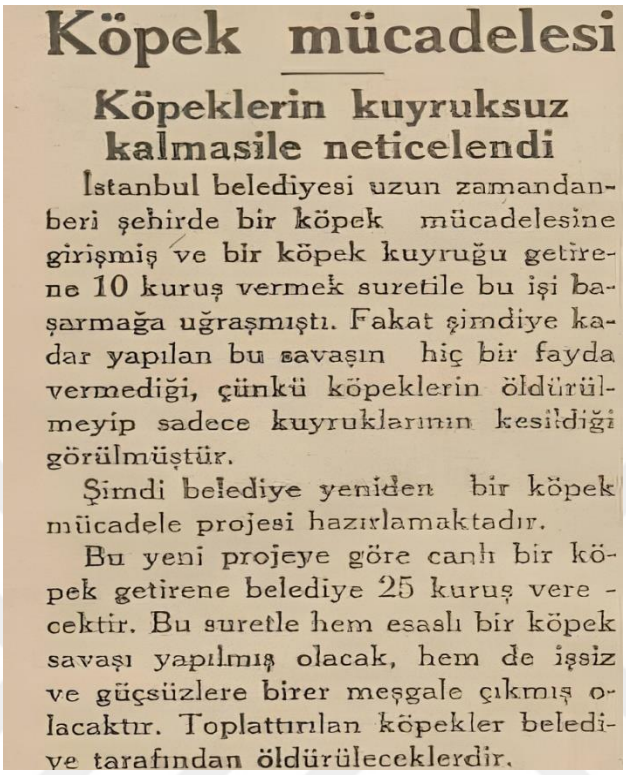

Köpek mücadelesi

Köpeklerin kuyruksuz kalmasile neticelendi

İstanbul belediyesi uzun zamandanberi şehirde bir köpek mücadelesine girişmiş ve bir köpek kuyruğu getirene 10 kuruş vermek suretile bu işi başarmağa uğraşmıştı. Fakat şimdiye kadar yapılan bu savaşın hiç bir fayda vermediği, çünkü köpeklerin öldürülmeyip sadece kuyruklarının kesildiği görülmüştür.

Şimdi belediye yeniden bir köpek mücadele projesi hazırlamaktadır.

Bu yeni projeye göre canlı bir köpek getirene belediye 25 kuruş verecektir. Bu suretle hem esaslı bir köpek savaşı yapılmış olacak, hem de işsiz ve güçsüzlere birer meşgale çıkmış olacaktır. Toplattırılan köpekler belediye tarafından öldürüleceklerdir.

Görsel 59: 13 Eylül 1936 Tarihli Son Posta Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi)

13 Eylül 1936 tarihli Son Posta Gazetesinin küpüründe ise, köpek kuyruğu yönteminin başarısızlığı anlatılmaktadır. Köpekleri öldürmeyip yalnızca kuyruklarını keserek belediyeye teslim eden kişilerin, projeyi ilginç bir biçimde başarısızlığa uğrattığı görülmektedir. Burada anlaşılması gereken olgu, toplumun hayvanların itlafına bir şekilde karşı durduğu gerçeğidir. Belediye ise bu durumu bir "*savaş*" olarak nitelendirmektedir.

Kuduzla mücadele

Her canlı köpek için 20 kuruş verilecek

Görsel 60: 13 Eylül 1936 Tarihli Tan Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi)

13 Eylül 1936 Tarihli Tan Gazetesindeki bu küpür dikkat çekicidir. Zira sokak hayvanlarıyla mücadelede toplumu da bu zemine çekmek isteyen belediye, kuyruk meselesinde yaşadığı başarısızlık sebebiyle her "canlı" köpek getirene 20 kuruş vermektedir.

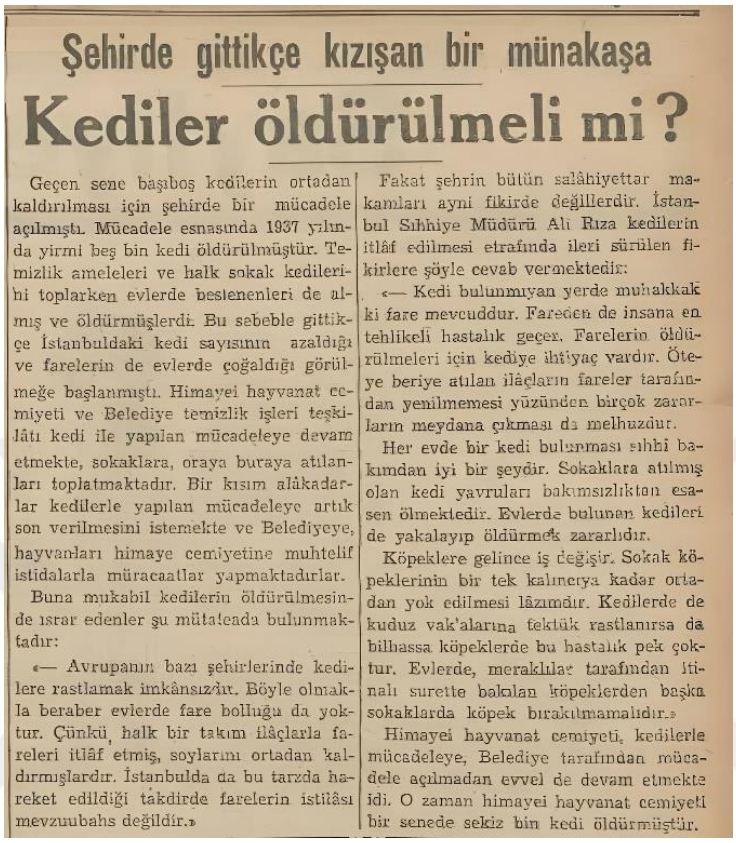

Şehirde gittikçe kızışan bir münakaşa

Kediler öldürülmeli mi?

Geçen sene başıboş kedilerin ortadan kaldırılması için şehirde bir mücadele açılmıştı. Mücadele esnasında 1937 yılında yirmi beş bin kedi öldürülmüştür. Temizlik ameleleri ve halk sokak kedilerini toplarken evlerde beslenenleri de almış ve öldürmüşlerdi. Bu sebeble gittikçe İstanbuldaki kedi sayısının azaldığı ve farelerin de evlerde çoğaldığı görülmeğe başlanmıştı. Himayei hayvanat cemiyeti ve Belediye temizlik işleri teşkilâtı kedi ile yapılan mücadeleye devam etmekte, sokaklara, oraya buraya atılanları toplatmaktadır. Bir kısım alâkadarlar kedilerle yapılan mücadeleye artık son verilmesini istemekte ve Belediyeye, hayvanları himaye cemiyetine muhtelif istidalarla müracaatlar yapmaktadırlar.

Buna mukabil kedilerin öldürülmesinde ısrar edenler şu mütalaada bulunmaktadır:

«— Avrupanın bazı şehirlerinde kedilere rastlamak imkânsızdır. Böyle olmakla beraber evlerde fare bolluğu da yoktur. Çünkü, halk bir takım ilâçlarla fareleri itlâf etmiş, soylarını ortadan kaldırmışlardır. İstanbulda da bu tarzda hareket edildiği takdirde farelerin istilâsı mevzuubahs değildir.»

Fakat şehrin bütün salâhiyettar makamları ayni fikirde değillerdir. İstanbul Sıhhiye Müdürü Ali Rıza kedilerin itlâf edilmesi etrafında ileri sürülen fikirlere şöyle cevab vermektedir:

«— Kedi bulunmıyan yerde muhakkak ki fare mevcuddur. Farelerden de insana en tehlikeli hastalık geçer. Farelerin öldürülmeleri için kediye ihtiyaç vardır. Öteye beriye atılan ilâçların fareler tarafından yenilmemesi yüzünden birçok zararların meydana çıkması da melhuzdur.

Her evde bir kedi bulunması sıhhi bakımdan iyi bir şeydir. Sokaklara atılmış olan kedi yavruları bakımsızlıktan esasen ölmektedir. Evlerde bulunan kedileri de yakalayıp öldürmek zararlıdır.

Köpeklere gelince iş değişir. Sokak köpeklerinin bir tek kalmıyа kadar ortadan yok edilmesi lâzımdır. Kedilerde de kuduz vak'alarına tektük rastlanırsa da bilhassa köpeklerde bu hastalık pek çoktur. Evlerde, meraklılar tarafından itinalı surette bakılan köpeklerden başka sokaklarda köpek bırakılmamalıdır.»

Himayei hayvanat cemiyeti, kedilerle mücadeleye, Belediye tarafından mücadele açılmadan evvel de devam etmekte idi. O zaman himayei hayvanat cemiyeti bir senede sekiz bin kedi öldürmüştür.

Görsel 61: 3 Temmuz 1937 Tarihli Son Posta Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi)

3 Temmuz 1937 tarihli Son Posta Gazetesindeki bu mülakat, kedilerin de itlaf edilip edilmemesine yönelik bir tartışma başlatmıştır. Bir önceki yıl başlatılan mücadele neticesinde 25 bin kedinin itlaf edildiğinin bilgisini veren haber, kedilerin varlığının azalmasından ötürü kentte farelerin artış gösterdiğine değinerek; kedilerin itlaf edilmesini isteyenlerle, itlafa karşı olanlar arasındaki fikir çatışmasını ele almıştır. Kedilerin itlaf edilmesini isteyen görüşler Avrupa'yı örnek vererek durumu savunmuş, kedilerin itlaf edilmemesini isteyen görüşler ise farelerin çoğalacağından bahisle bu duruma karşı çıkmışlardır.

Dört gün içinde 2000 sahipsiz kedi öldürüldü

Mücadele devam ediyor, dün toplanan kediler 348i buldu, belediyeye her onbeş günde bir rapor verileck

Dün öldürülen kedilerden bir kaçı

İstanbulda ne zaman kediye, köpeğe karşı bir mücadele açılsa zayıf kalpler hemen rikkate gelir, sokakta aç bıraktığımız kedi ve köpek hemen bir kıymet alır:

— Yazık zavallılara, denir ve hemen unutulur ki toplanmasına teşebbüs edilen kedi evimizde sevdiğimiz kedi değildir, tutulan köpek kapımızı bekliyen insan dostu değildir. Hasta olandır, hastalığı nakledendir. Gerçi onlara da yazıktır, fakat onların hayatlarının fedası ile insanların hayatları muhafaza edilecektir, gaye budur.

köpek değil kedi vasıtasile sirayet eden bir kuduz vak'ası karşısında kalınca belediyenin serseri ve hasta köpeklerle olduğu kadar serseri ve hasta kedilerle de mücadele etmesine lüzum görmüş, bu görüş tarzını gazetemizde de müdafaa etmişti.

Kedi ve köpeğe karşı açılan bu mücadele esnasında hasta kedi vasıtasile sirayet etmiş üç yeni kuduz vak'ası gösteriyor ki doktor bu noktai nazarında haklıdır ve belediye de hâdiselerin kendisini sevkettiği yol üzerinde yürümektedir.

Görsel 62: 24 Temmuz 1937 Tarihli Son Posta Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi)

24 Temmuz 1937 Tarihli Son Posta Gazetesi, bir önceki haberinden sonra kedilerle olan mücadeleyi belgeleyerek şunları eklemiştir: "*İstanbul'da ne zaman kediye, köpeğe karşı bir mücadele açılsa, zayıf kalpliler hemen rikkate gelir, sokakta aç bıraktığımız kedi ve köpek hemen bir kıymet alır.*" Haberin devamında ise bu mücadelenin kuduz hastalığıyla mücadele olduğundan bahsedilerek, insan hayatının başıboş hayvanlardan daha değerli olduğu ifade edilmektedir.

Hayvanları himaye için hazırlanan lâyiha

Himayei hayvanat cemiyeti azalar : Başka memleketlerde hayvanlar için darülâcezeler bile var. Elbet bizim de bir kanunumuz olacaktır,, diyorlar

Görsel 63: 16 Haziran 1939 Tarihli Son Posta Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi)

16 Haziran 1939 Tarihli Son Posta Gazetesi, Himaye-i Hayvanat Cemiyeti ile yapmış olduğu mülakatta, hayvanlar hakkında bir Kanun oluşturulması gerektiği görüşünü küpürüne yansıtmıştır. Zaman geçtikçe hayvanlara yönelik yoğunlaşan itlaf politikasının, kuduz hastalığının da gerilemesiyle birlikte azaldığı ve bu tutumun yanlış olduğu bu dönemdeki gazetelerde oldukça sık dile getirilmeye başlanmıştır.

1939'da İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte, insanlar gibi hayvanlar için de İstanbul'da zor günler başlamıştır. Binlerce kedi ve köpek yiyecek bulamadığı için ölürken, ekmeğin karneyle dağıtıldığı savaşın ilk yıllarında, yük hayvanları için çocuk karnesi verilmiştir fakat 1942'de bu karne kesilince birçok yük hayvanı da ölmüştür.

Harpte köpeklerden nasıl istifade edilir?

Yunan medeni

Kısa bir talimle köpekler her türlü hizmete alıştırılıyor

Görsel 64: 17 Mart 1940 Tarihli Vakit Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi)

Bu dönemde, olası savaş tehlikesinde, savunma amacıyla ne gibi yöntemlerin kullanılması gerektiğine dair bir çok fikir ortaya atılırken; bu fikirlerden bir tanesi de köpeklerin eğitilip savaşta kullanılmasıdır. 17 Mart 1940 Tarihli Vakit Gazetesindeki bu küpür ve devamındaki makale, köpeklerin nasıl kullanılabileceğine dair bilgiler vermektedir.

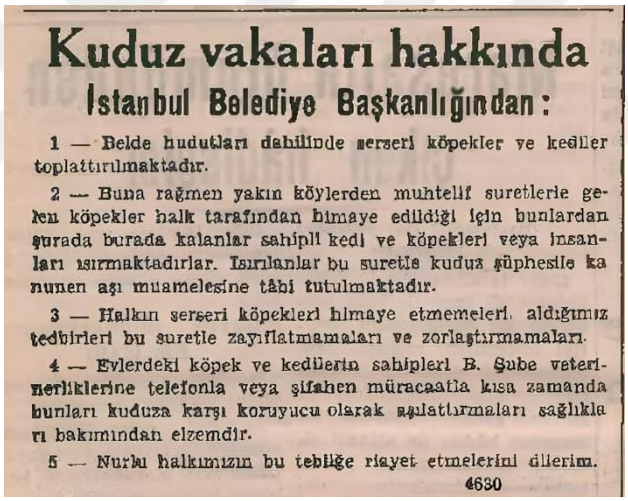

Kuduz vakaları hakkında

İstanbul Belediye Başkanlığından:

1 — Belde hudutları dahilinde serseri köpekler ve kediler toplattırılmaktadır.

2 — Buna rağmen yakın köylerden muhtelif suretlerle gelen köpekler halk tarafından himaye edildiği için bunlardan şurada burada kalanlar sahipli kedi ve köpekleri veya insanları ısırmaktadırlar. Isırılanlar bu suretle kuduz şüphesile kanunen aşı muamelesine tâbi tutulmaktadır.

3 — Halkın serseri köpekleri himaye etmemeleri, aldığımız tedbirleri bu suretle zayıflatmamaları ve zorlaştırmamaları.

4 — Evlerdeki köpek ve kedilerin sahipleri B. Şube veterinerliklerine telefonla veya şifahen müracaatla kısa zamanda bunları kuduza karşı koruyucu olarak aşılatırmaları sağlıkları bakımından elzemdir.

5 — Nurlu halkımızın bu tebliğe riayet etmelerini dilerim.

4630

Görsel 65: 16 Nisan 1950 Tarihli Son Posta Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi)

16 Nisan 1950 Tarihli Son Posta Gazetesinin küpüründe, İstanbul Belediyesinin çeşitli önlemler almasına rağmen, halkın hayvanları himaye etmesinden yakınılmaktadır. Belediyenin sebep olarak yine kuduz hastalığını göstermesi ve anlaşılacağı üzere halkın hayvanlara sahip çıkması; sokak hayvanlarının kent yaşamındaki rolüne kentlinin ve yerel yönetimlerin bakış açısını gösterir niteliktedir.

HAYVAN HAKLARI

Üç çocuk ve bir kedi

FRANSADA İnsan Hakları Beyannamesi çıktıktan sonra iki asra yakın bir zaman geçti; ilim, irfan ve bilhassa teknik çok ilerledi. Fakat ne yazık ki buna rağmen hâlâ insanlık hakkından bahsolunuyor, çünkü bu hak çok defa çiğnenmiştir ve zamanımızda da çiğnenmektedir.

tamamiyle yanmış. Biz herhalde kediyi tutan ve onu böyle zalimce yakan bu çocukların suçlu olduklarını görmekle sorumluluğu ana ve babalariyle öğretmenlerinde buluyoruz. Türk Milleti esas itibariyle hisli, rikkatli ve şefkatli bir millettir. Onun tarihinde çıkan bazı zalimlere mukabil milletin her tabakası kendisin-

Görsel 66: 13 Aralık 1950 Tarihli Yeni İstanbul Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi)

13 Aralık 1950 Tarihli Yeni İstanbul Gazetesinin küpüründe hayvan hakları konu edilirken, bu dönemlerde, önceki dönemlere nazaran hayvan refahı ve hayvan hukuku konuları daha fazla işlenmeye başlanmıştır. Gazetelerin bu yönde tutum gelişmesinin başlıca nedeni ise İstanbul'daki sokak hayvanlarının halk tarafından ne pahasına olursa olsun korunmasıdır. Zira dönemin diğer gazetelerine bakıldığında, hayvanların çektiği zulümler ve itlaf meselesi İstanbul halkının canını sıkan bir sorun olarak konu edinilmiş, çeşitli mülakatlar ve mektuplar ile gazetelere ulaşan kent sakinleri, belediyenin sokak hayvanlarına yönelik bu tutumunun yanlış olduğunu belirtmişlerdir.

Zeki Müren diyor ki: Herkesin kalbinde bir manolya (sevgili) yok mudur? Besteleoğim şarkılar ilhamını hep ondan almıştır. Zeki Müren'in kucağında gördüğünüz köpek, kedi ile beraber yaşamağa alışmıştır. Onu sırtına bindirerek gezintiye bile çıkarır!

«Genç ses sanatkârları arasında» başlıklı röportaj serimizin dördüncüsü de Zeki Müren'e yapılmıştır. Bugün 7 nci sahifemizde bulacaksınız.

Görsel 67: 29 Ocak 1950 Tarihli Akşam Gazetesi (Kemal Gürcan Bal Arşivi)

29 Ocak 1955 Tarihli Akşam Gazetesinde hayvanlara yönelik olumlu bir tutum geliştirildiği gözlemlenmektedir. Zeki Müren'in kedisini ve köpeğini konu edinen bu haberde, Müren'in verimliliğinde hayvanlarından ilham aldığı belirtilmiştir.

3.1.5.2. 1950-2023: İstanbul'daki Hayvanları Fotoğraflardan Görmek

Türkiye'de köylerden kentlere yoğun göçlerin olduğu 1950'li yıllarda yapılan nüfus sayımında, İstanbul'da yaşayanların sayısı 1.166.477 iken; 1960 yılında yoğun göçlerin etkisiyle bu sayı 1.882.092 olmuştur (Schick, 2010d, s. 24-30). Kentte yaşayanların sayısı bu denli artış gösterirken, buna paralel olarak sokak hayvanlarının sayısının artışı da kaçınılmaz olmuştur. 2023 yılına gelindiğinde ise İstanbul'un nüfusu 15.907.951 olmuştur (TÜİK, 2023). Bu dönem aralığında sayısız değişim ve dönüşüme uğramış olan İstanbul, hayvan ve insan ilişkisinin kent yaşamında oldukça canlı ve şenlikli yaşanmasına zemin olmuştur. Fotoğraf makinesinin kullanımının zamanla yaygınlaşması ve teknolojinin ilerlemesiyle birlikte; İstanbul'daki hayvanlarının kent kültürü ve yaşantısındaki yeri sıklıkla belgelenmeye başlamıştır. Bu durum, İstanbul kent hafızası için paha biçilmez bir görsel arşiv niteliğindedir. Çalışmanın bu bölümü, 1950-2023 yılları arasında çekilmiş fotoğraflardan bir seçki ile İstanbul'u ve hayvanların kent kültüründeki yerini hikayeleri ve olaylarıyla açıklamayı amaçlamaktadır.

Orkinos Milyarderi

Görsel 68: Orkinos Taşıyan Hamal (Anonim)

Boğaz'da Orkinos avı pratiği: "*En son 1950-1960 yılları arasında yapılan bir avcılık vardı. İnsanlar kıyıya Orkinos avını seyretmeye gelirdi. Neslin devamı için özel ve zahmetli bir teknik kullanılıyordu. Hatta yem balığı olarak şimdilerde çok kıymetli olmuş 'torik' kullanılıyordu. Misina yerine ucunda zoka bulunan biraz daha kalınca bir ipi olan el oltalarıyla avlanılıyordu. Torik'in karnı yarılarak zoka yerleştiriliyor ve dikiliyordu. Balıkçılar sandallarla Boğaz'a açılıyordu. Bu iki kişiden biri el oltasını diğeri bir zıpkın ve baltayı kontrol ediyordu. Orkinos 30 kilodan 200 kiloya kadar büyüyebilen bir balık olduğundan el oltasının balıkçıya dolanması durumunda oltanın ucundaki balık oltacıyı suya çekmesin diye baltacı ipi kesmek için hazır bulunuyordu. Balık zıpkınla vurulacak noktaya geldiğinde vurulup sandala alınıyordu* (Akyürek, 2022)."

35 yıllık balıkçıya yılbaşı ikramiyesi

Orkinos milyarderi

● İstavrit ve hamsi sürüleri peşinden Akdeniz ve Marmara'ya giren okyanus balığı orkinosların kilosu mevsimine göre 45-50 bin liraya satılıyor

İSTİHBARAT SERVİSİ

KUMKAPILI 35 yıllık balıkçı **Ahmet Fak**'a yılbaşı ikramiyesi erken vurdu. **Ahmet Fak**, Marmara'da bir seferde 57 orkinos yakaladı. Yaklaşık 15 ton ağırlığındaki balıklara bir Japon firması 1 milyar liraya alıcı oldu. Bir anda milyarder olan talihli balıkçı,

Devamı 8. sayfada

Şanslı balıkçı *35 yıllık balıkçı Ahmet Fak ile kardeşi Şenol Fak, yakaladıkları orkinoslar sayesinde yeni yıla milyarder olarak girecekler. 20 gün süren heyecanlı bir av sonucu yakalanan 15 ton orkinosu bir Japon firması yaklaşık bir milyar liraya kapattı.* ***(Fotoğraf: Hüseyin AKŞİT)***

Görsel 69: Orkinos Milyarderi (5 Şubat 1989)

25 Aralık 1987 tarihli bir haberde, Kumkapılı balıkçı Ahmet Fak, tek seferde tam 57 adet orkinos tutarak, o senenin yılbaşı ikramiyesi kadar gelir elde etmiştir. Japon firmasına yaklaşık 15 ton balığı 1 milyar liraya satan Fak, bu sayede zengin olmuştur.

Orkinos kırımı

ÖLÇÜSÜZ, mevsimsiz ve acımasız av nedeniyle balığa hasret hale getirdiğimiz denizlerimizde başlayan katliam, devam ediyor. Bir süre önce binlerce orkinos yavrusunu tutup, İstanbul Balık Hali'ne getiren balıkçılar, kâr uğruna yine binlerce yavru orkinosu katlettiler. Beş balıkçı teknesi ile Saros körfezi ve Çanakkale yakınlarında avlanan yavru orkinoslar, Japonya, Fransa ve Almanya'ya açık artırma usulü ile kilosu 80 bin liradan satılacak. Orkinos avcıları, ''balıkları biz tutmasaydık başka ülkenin balıkçıları tutacaktı'' diye kendilerini savunurlarken, birkaç ay sonra 300-500-750 kilo gelecek balıkların avlanmasının resmen katliam olduğu bildirildi. Denizcilik ve Su Ürünleri Meslek Lisesi Müdürü Yasin Gökçek, ''Karnı havyar dolu orkinoslar katlediliyor'' dedi. (Yalçın ÇİNAR)

Görsel 70: Orkinos Kırımı (21 Şubat 1989)

Orkinos sayesinde zengin olan Ahmet Fak gibi olmak isteyen diğer balıkçılar, ölçüsüz ve bilinçsiz avlanma ile kısa bir sürede Orkinos balığının İstanbul denizlerinde yok olmasına sebep olmuştur.

Deniz Müzesi, Fok Yaşar ve Pelikan Yaşar

Görsel 71: Pelikan Yaşar, Eminönü (Cushman, 1965)

Pelikan Yaşar, adını birlikte yaşadıkları Fok Yaşar'dan almıştır. Fok Yaşar, Deniz Müzesi'nin eski ünlü simasıdır. Fokların Marmara sularında yaşadığı bilgisi ilk başta ilginç bir durum olarak değerlendirilse de, İstanbul'da foklar özellikle Adalar, Boğaziçi ve Tuzla kıyılarındaki kayıkhanelerde üreyip, kış mevsimi geldiğinde yine Boğaz yalılarının kayıkhanelerinde barınmışlardır. Foklar Boğaz'da levrek Yavruyken yakalanıp eğitilen foklar, gösteri foklarına dönüştürülerek Eminönü ve Galata kıyılarında sahiplerine para kazandırmışlardır. Bu foklardan en ünlü olanı, Yaşar adlı foktur. Zamanla yerini pelikan Yaşar'a bırakan fok Yaşar'ın, bir vapurun pervanesine kapılarak veya bir sarhoş tarafından vurularak öldüğüne dair anlatılar mevcuttur. Fok Yaşar'ın adını devrettiği pelikan Yaşar ise kısa sürede Deniz Müzesi'nin popüler yüzü olarak uzun yıllar boyunca yaşamıştır.

Görsel 72: Pelikan Yaşar ve James Baldwin (Anonim, 1961)

Pelikan Yaşar, Deniz Müzesi'ne gelen ziyaretçileri her zaman üzerinde durduğu tahta fıçıda karşılar ve onları 25 kuruş karşılığında fotoğraf çektirmeden Deniz Müzesi'ne sokmazdı. 60'lı yıllara damgasını vurmuş bu pelikan, İstanbul'un kent kültüründe önemli bir yere sahiptir. Öyle ki, bir çok sinema filminde rol almış, hatta ünlü Amerikan yazar James Baldwin ile poz bile vermiştir.

Hacı Topal

Görsel 73: Eyüp Camii Dış Avlusunda Leylekler ve Sünnet Çocukları (Güler, 1961)

1961 yılında Eyüp Camii'nin dış avlusunda sünnet çocuklarının dikkatle izledikleri leyleklerin İstanbul'la olan geçmişi de oldukça eskidir. Leylekler, kuşların göç yolu üzerindeki dinlenme alanı olan İstanbul'un sakinleri için en özel konuma sahip olan kuştur. Eski dönemlerde leyleklerin geleceği zaman İstanbul halkı tarafından heyecan içinde beklenmiştir. Zira leylekler, Arabistan'dan geldikleri için kutsal sayılmışlardır. Leyleklerin gelişine "*amedan-ı laklakan*" adı verilirken, inanışa göre leyleği havada görmek seyahate çıkılacağına, leyleğin evin bacasına yuva yapması ise bereket getireceğine işarettir.

Görsel 74: Eyüp Sultan'ın Meşhur Topal Leyleği (Anonim, 1960'lı Yıllar)

Sümer Devleti'nde Başlayıp İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde Son Bulan Çile

Görsel 75: İstanbul'da Dansçı Bir Ayı (Macdonald, 1975)

Tarihçesi Sümer Devleti'ne kadar uzanan ayı oynatıcılığı, Himaye-i Hayvanat Derneğinin uzun çabaları sonucu 1929 yılında yasaklanmıştır. Bu yasağın ardından ayıcılar, 1950'lerde yeniden İstanbul sokaklarında görülmeye başlamıştır. 1960'lı yıllarda turizme katkısının olup olmayacağı gazetelerde tartışılan ayıcılar, bu tartışmaların sonucunda turizme zarar vereceği gerekçesiyle 1960'lı yılların ortasından itibaren (*yasak olmasına rağmen*) İstanbul'da tekrardan denetim altına alınmıştır. Yakalanan ayıcılar nezarete atılırken, ayılar da karakol bahçesinde bekletilmiştir. Ayıların bir ara Gülhane Hayvanat Bahçesi'nde barınması gündeme gelmiş fakat kapasite yetersizliğinden dolayı bu durumdan vazgeçilmiştir.

Görsel 76: Gırgıriye Filminin Setinden (1981)

70'li yıllarda Gırgıriye ve buna benzer filmler vasıtasıyla sinema perdelerinde görülen ayılar, 80'li yıllarda ise günlük siyasetin bir tartışma öznesi olmuştur. Ayı oynatıcılığı 90'lı yıllarda alınan sert tedbirler ve denetimler neticesinde azalarak biterken, 1994 yılında tamamen yasaklanmıştır. Böylece ayıların İstanbul sokaklarındaki çilesi de son bulmuştur.

Kentsoylu

Görsel 77: Söğüşçü ve Kedi (Burri, 1957)

1957 yılında, Şehzadebaşı Camii'nin avlu duvarının yanında, söğüş satıcısının kendisine bir parça et vermesini bekleyen bu kedi, eski İstanbul'un hemen hemen tam ortasında beklemektedir. Zira hemen yan taraftaki yeşil porfir sütun, önceki dönemlerde İstanbul'un merkezini belirten bir simgedir. Kedilerin İstanbul'un merkezine gerçek anlamda yerleşmesi ise 2020'li yıllarda gerçekleşecektir.

Görsel 78: Çöpçüler Kralı Filmi (Kemal Sunal ve Sokak Kedisi, 1978)

Kemal Sunal ve Şener Şen'in başrolde oynadığı 1978 yapımı Çöpçüler Kralı filmi, Cihangir Güneşli Sokak'ta çekilmiştir. Film dikkatli izlendiğinde göze çarpacak olgulardan birisi sokak kedilerdir. Filmde sokak kedileri mahalle sakinleri tarafından özenle korunup beslenirken, belediye amirinin Çöpçü Apti'ye zorla kedileri toplatması; o dönemde belediyelerin sokak hayvanlarına yönelik tutumuna ince bir eleştiri niteliğindedir.

Kediler asıl ünlerine ve konumlarına 2020'li yıllarda erişmişlerdir. Muhtemelen kenti insanlardan daha iyi tanıyan ve algılayan kediler, İstanbul'daki her sokakta, her mekânda ve her alanda varlıklarını sürdürürken; yaşadıkları kente eşi benzeri görülmemiş bir imaj katmışlardır. Günümüzde İstanbul, kedilerin kenti olarak dünyaca ünlenmiştir. Bu bilinirliğe ve ünlülüğe en büyük katkılardan birisini, hiç şüphesiz ki Ayasofya'nın müteveffa kedisi Gli'dir.

Görsel 79: Gli Ayasofya'da (Anonim)

2004 yılında Ayasofya'da doğan ve 2020 yılında ölen Gli, dünyanın en ünlü kedilerinden biridir. Dünyada fotoğrafı en fazla çekilen kedi unvanını elinde bulundurmuş olan Gli, 2009 yılında "*Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Başbakan olduğu dönemde, eski ABD Başkanı Barack Obama'nın Ayasofya ziyareti sırasına çekilen fotoğraf karesine girerek ünlenmiştir* (Habertürk, 2020)."

Görsel 80: Barrack Obama, Recep Tayyip Erdoğan ve Gli (Hagia Sophia, 2020)

Kedileriyle ünlü İstanbul'da kedilerin filmi de yapılmıştır. 2016'da çekilen ve yönetmenliğini Ceyda Torun'un üstlendiği "Kedi" filmi, İstanbul'un işlek caddelerinde doğal bir akış içerisinde kedilerin İstanbul sokaklarında ve İstanbul'da yaşayan bireylerle ilişki pratiklerini ele almaktadır.

Görsel 81: Kedi Filminin Afişi (IMDB, 2016)

Kedileri İstanbul'un sokaklarında, mekânlarında, yollarında, ağaçlarında; kısacası kentsel mekânın her alanında, adeta İstanbul'un sahipleriymiş gibi görmek mümkündür.

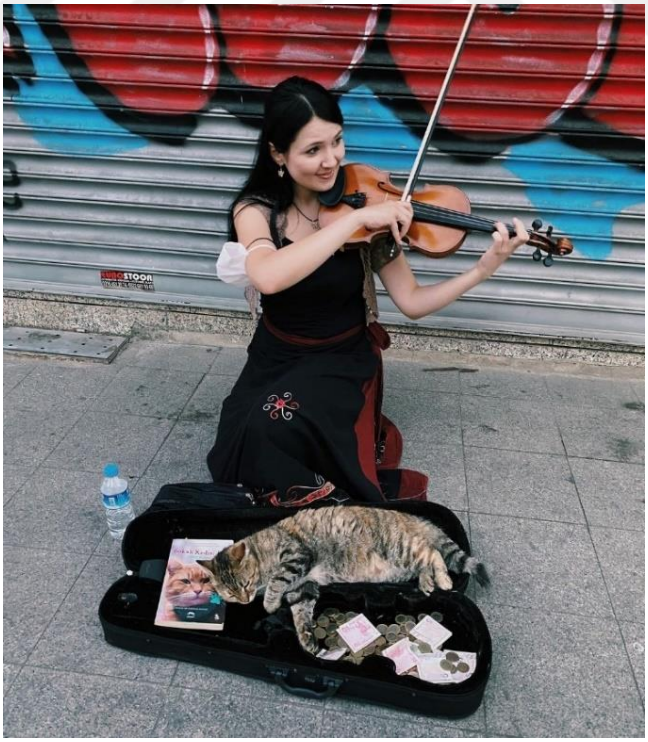

Görsel 82: Kadıköy'de Sokak Müzisyeni ve Kedi (Kemal Gürcan Bal Arşivi)

Görsel 83: Kadıköy'de Bir Kedi Maması Reyonu (Kemal Gürcan Bal Arşivi)

Çalışan Hayvanlar

Görsel 84: Sirkeci'de Bir Kış Gününde Atlı Araba ve Tramvay (Güler, 1956)

"*İnsan her eserini sever ama özel olanı mutlaka vardır. Sirkeci'de çektiğim bir fotoğraf var. Sirkeci'de bir tramvayın önünde at arabasını çeken arabacı fotoğrafımı çok severim. Tam anında çekilmiş bir fotoğraftır, denk gelmiş ve ben de uyanık davranmışımdır orada. Anlık bir olaydır. Bir saniye geç kalsam o fotoğraf olmazdı. Bir dakika, öylesine uzun bir süredir ki fotoğraf çeken için. Bunu ancak bu işle uğraşan bilir. Eski İstanbul fotoğrafları da önemlidir. Ben çekmeseydim olmayacaktı. Eski İstanbul'u çekmiş olmak İstanbul'un yok olmasının önüne geçti. Kendisi yok ama fotoğrafı var* (Güler, 2009)."

Görsel 85: 1960 Askeri Müdahalesi: Bir Tank ve Bir Eşek (Anonim, 1960)

Yakın geçmişe kadar İstanbul'un yükünü "*çalışan hayvanlar*" olarak tanımlanan binek ve yük hayvanları taşımıştır. Çalışan hayvanların İstanbul'un her türlü değişiminde ve dönüşümünde önemli bir rollünün olduğu bilinen bir gerçektir. Zamanla kent yaşamından uzaklaştırılan bu hayvanlar, son olarak Adalar'da faytonları çekmek amacıyla kullanılmaktaydı. İstanbul Büyükşehir Belediyenin aldığı kararla, Adalar'da fayton kullanımı yasaklanmıştır.

Görsel 86: Adalı Bir At (Türkali, 2020)

Tek Başına İyi, Toplu Halde Kötü

Köpekler, deyim yerindeyse İstanbul'un kahrını en çok çeken cefakâr hayvanlardır. Tarih boyunca sayısız itlaf ve tenkil hareketine maruz kalan köpekler, duyarlı kent sakinleri sayesinde yaşadıkları kötü zamanlara karşı direnerek, kent yaşamında her zaman var olmuşlar ve var olmaya devam etmektedirler.

Görsel 87: Sahil Yolunda Kış (Güler, 1962)

Köpeklerle İstanbul'daki belediyelerin çekişmeli bir geçmişi vardır. Bu çekişme günümüzde de sürmektedir. Mine Yıldırım'ın tabiriyle "*Şiddet ile ihtimam arasında gidip gelen İstanbul'un köpekleri, her yıl alıştığı, barındığı, serbestçe gezindiği, asgari düzeyde bakım ve ihtimam gördüğü kamusal alanlardan toplatılarak uzaklaştırılmaktadır* (Yıldırım, 2019)."

Sokak köpeklerinin zaman zaman tehlikeli olduğu bir gerçek olsa da, bu tehlike sorunu, sokak köpeklerinin refahının artırılması ve bu durumun sürdürülebilir bir plan neticesinde uygulanmasıyla ortadan kalkabilecek bir durumdur. Sokak köpeklerinin toplu halde yaşamasını ve tabir olarak "*çeteleşmesini*" sistematik olarak engellemek, düzenli olarak sağlık taramalarını yapmak ve beslemek ayrıca sıkı bir denetimle kısırlaştırmak; sokak köpekleriyle kent arasındaki gerilimi azaltırken, köpeklerin de refahını artıracaktır.

Tam bu noktada sokak köpeklerine yönelik modern tenkil hareketlerinden de bahsetmek gerekir. Günümüz İstanbul'unda, köpeklerin bireyler ve kurumlar tarafından kentin çeperlerine itilmesi ve köpeklerin kentten kitlesel olarak uzaklaştırması çok yaygın bir olgudur. Bu durumun sonucunda İstanbul'un bazı kırsal ve ormanlık bölgelerinde sayıları oldukça artan ve gönüllülerin desteğiyle hayata tutunmaya çalışan binlerce köpek mevcuttur.

İstanbul'un ünlü hayvanlarından bir diğeri de, dünyaya nam salmış Boji'dir. Boji, adeta bir" *flaneur"* gibi toplu taşımaları kullanarak ilçe ilçe gezmesiyle ünlenmiştir. Birçok uluslararası habere konu olan Boji'nin başına zaman zaman ilginç ve politik yönü de olan olaylar gelmiştir. Bir sokak köpeğinin toplu taşıma araçlarını kullanarak seyahat etmesi ise toplumda "*sokak hayvanlarının toplu taşıma araçlarına alınıp alınması*" tartışması başlatırken; tartışmalar süredursun, Boji'yi ünlü iş adamı Ali Koç sahiplenmiştir. Talihli Boji'nin Twitter hesabını 2023 yılında yaklaşık 110 bin kişi takip etmektedir.

Görsel 88: Boji Vapurda (Reuters, 2022)

Görsel 89: Boji Nostaljik Tramvayda (McGrath, 2021)

4. İSTANBUL'DA YAŞAYAN EVSİZ BİREYLERİN SOKAK HAYVANLARINA YÖNELİK ALGI VE DENEYİMLERİ: NİTEL BİR ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Genel Çerçevesi

Bu bölümde, saha araştırmaları sonucu elde edilen veriler ve bulgular, araştırma bağlamında ele alınan kavramsal çerçeve ile yorumlanmıştır. Bu araştırma ilk başta Bağcılar ve Kadıköy ilçelerinde yaşayan bireylerin, yaşadıkları ilçedeki sokak hayvanlarına yönelik tutumunun incelenmesi planlanmaktaydı. Fakat Kadıköy ilçesinde yapılan saha araştırması esnasında bir evsizle bireyle karşılaşılmış, bu evsiz bireyle yapılan derinlemesine mülakat neticesinde; evsiz bireylerin sokak hayvanlarına yönelik tutumlarının araştırılmasına yönelik yeni bir araştırma çerçevesi çizilmiştir.

4.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın saha araştırması, 12.04.2022 tarihinde Kadıköy ilçesindeki katılımcıyla başlamış, 06.05.2023 tarihinde Fatih ilçesindeki son katılımcıyla sonlandırılmıştır. Evsiz bireylerin bu ilçeleri neden seçtiği sorulduğunda, bahse konu ilçelerin kalabalık olduğunu, bu bağlamda diğer ilçelere nazaran daha güvende hissettiklerini, ihtiyaçlarını daha rahat giderebildiklerini ve sosyal hayata katılmasalar dahi sosyalleşmenin/insan sayısının çok olduğu yerleri tercih etmelerinin psikolojik açıdan da rahatlatıcı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Katılımcıların rahat ve samimi olabileceği bir ortamda olmasına özen gösterilen araştırmada, yarı yapılandırılmış mülakat soruları ile oluşturulmuş görüşme sorularını içeren form, katılımcıların hikayelerini dinlemeye yönelik açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Mülakatlar en az 15 dakika, en fazla 65 dakika arasında sürmüştür. Mülakatların yazarak kayıt altına alınması zor olacağından dolayı, ses kayıt cihazı vasıtasıyla cevaplar kayıt altına alınmıştır. Mülakatların bitmesine müteakip bu kayıtlar sadeleştirilerek ve arındırılarak deşifre edilmiştir; zira mülakat esnasında katılımcıların yoğun bir küfür ve argo kullanımı mevcuttur.

Araştırma kapsamında 56 kişiyle mülakat yapılmıştır. 56 kişiden 1'i görüşme sürecinde ortalıktan kaybolmuş ve kendisine bir daha ulaşılamamıştır. Geriye kalan 55 katılımcıdan 8'i mülakat süresince ve mülakat sonunda araştırmacıyı ve araştırmayı tehlikeye sokacak hal ve hareketler sergilediğinden dolayı örneklem grubuna dahil edilmemiştir. Diğer 47 katılımcının 17'si, çeşitli sebeplerden dolayı kendisini tam olarak ifade etmekten kaçınmış yahut mülakat sonrasında mümkün olmayan taleplerde bulunmuştur. Bu taleplerin karşılanamaması sonucunda, çoğundan mülakat verileri alınmasına rağmen; kişisel verilerin gizliliği kapsamında ve etik değerler çerçevesinde bu katılımcılar örneklem grubundan

çıkarılmış, katılımcılardan elde edilen veriler ise kendilerinin şahitliğinde ve huzurunda imha edilmiştir. Geriye kalan 30 katılımcının 16'sı Kadıköy ilçesinde, 14'ü Fatih ilçesinde yaşamaktadırlar. Araştırmadaki katılımcıların hepsi erkektir. Bunun nedeni, erkek evsizliğinin kadın evsizliğine göre daha fazla olması ve kadın evsizlere rastlanmamasıdır. Sınırlayıcı bir diğer durum da, görüşülen bireylerin sosyo-ekonomik ve sosyo-psikolojik durumlarıdır. Bu bağlamda görüşülen bireylerin evsiz, toplumdan izole, içe kapanık ve güven sorunu yaşadığı gözden kaçırılmamalıdır. Katılımcıların bir kısmı görüşme esnasında ve sonunda kimi zaman endişelenmiş ve tekinsiz tutumlar sergilemiştir. Bu meyanda oldukça hassas davranılan katılımcılarla karşılıklı güven sorununun üstesinden gelinmiş, araştırmaya konu olan verilerin güvenilirliği de sıklıkla sınanarak mülakatlar tamamlanmıştır.

K:Kadıköy F: Fatih	YAŞ	CİNSİYET	MEDENİ DURUM	EĞİTİM DURUMU	EVSİZLİK SEBEBİ	EVSİZLİK SÜRESİ	YAŞANILAN ALAN/MEKÂN
K1	42	ERKEK	DUL	ORTAÖĞRETİM	AİLESİZLİK	4 YIL	PARKLAR VE YEŞİL ALANLAR
K2	56	ERKEK	EVLİ	OKURYAZAR	EKONOMİK	12 YIL	PARKLAR VE YEŞİL ALANLAR
K3	44	ERKEK	BOŞANMIŞ	İLKÖĞRETİM	EKONOMİK	5 YIL	DEPO VE İNŞAATLAR
K4	62	ERKEK	BOŞANMIŞ	OKURYAZAR	EKONOMİK	13 YIL	SOKAK VE CADDELER
K5	37	ERKEK	BEKAR	ORTAÖĞRETİM	AİLESİZLİK	16 YIL	TERMİNAL VE DURAKLAR
K6	49	ERKEK	BOŞANMIŞ	İLKÖĞRETİM	EKONOMİK	14 YIL	TERMİNAL VE DURAKLAR
K7	26	ERKEK	BEKAR	İLKÖĞRETİM	AİLESİZLİK	16 YIL	METRUK BİNALAR
K8	27	ERKEK	BEKAR	ORTAÖĞRETİM	AİLESİZLİK	8 YIL	PARKLAR VE YEŞİL ALANLAR
K9	42	ERKEK	BEKAR	ORTAÖĞRETİM	AİLESİZLİK	4 YIL	PARKLAR VE YEŞİL ALANLAR
K10	66	ERKEK	BOŞANMIŞ	OKURYAZAR DEĞİL	EKONOMİK	26 YIL	PARKLAR VE YEŞİL ALANLAR
K11	28	ERKEK	BEKAR	ORTAÖĞRETİM	AİLESİZLİK	4 YIL	PARKLAR VE YEŞİL ALANLAR
K12	46	ERKEK	BEKAR	ORTAÖĞRETİM	AİLESİZLİK	6 YIL	PARKLAR VE YEŞİL ALANLAR
K13	54	ERKEK	BOŞANMIŞ	İLKÖĞRETİM	EKONOMİK	14 YIL	PARKLAR VE YEŞİL ALANLAR
K14	55	ERKEK	BOŞANMIŞ	İLKÖĞRETİM	EKONOMİK	12 YIL	TERMİNAL VE DURAKLAR
K15	61	ERKEK	DUL	OKURYAZAR	EKONOMİK	25 YIL	TERMİNAL VE DURAKLAR
K16	42	ERKEK	BEKAR	İLKÖĞRETİM	EKONOMİK	5 YIL	TERMİNAL VE DURAKLAR
F1	48	ERKEK	BEKAR	ORTAÖĞRETİM	EKONOMİK	9 YIL	PARKLAR VE YEŞİL ALANLAR
F2	30	ERKEK	BEKAR	İLKÖĞRETİM	AİLESİZLİK	15 YIL	PARKLAR VE YEŞİL ALANLAR
F3	44	ERKEK	BEKAR	OKURYAZAR	EKONOMİK	4 YIL	PARKLAR VE YEŞİL ALANLAR
F4	56	ERKEK	DUL	İLKÖĞRETİM	AİLESİZLİK	8 YIL	TERMİNAL VE DURAKLAR
F5	32	ERKEK	BEKAR	İLKÖĞRETİM	EKONOMİK	14 YIL	TERMİNAL VE DURAKLAR
F6	64	ERKEK	BOŞANMIŞ	ORTAÖĞRETİM	SAĞLIK	14 YIL	TERMİNAL VE DURAKLAR
F7	28	ERKEK	BEKAR	OKURYAZAR	AİLESİZLİK	13 YIL	TERMİNAL VE DURAKLAR
F8	59	ERKEK	BOŞANMIŞ	ORTAÖĞRETİM	EKONOMİK	17 YIL	PARKLAR VE YEŞİL ALANLAR
F9	27	ERKEK	BEKAR	LİSANS	AİLESİZLİK	4 YIL	PARKLAR VE YEŞİL ALANLAR
F10	44	ERKEK	BOŞANMIŞ	ORTAÖĞRETİM	EKONOMİK	6 YIL	KÖPRÜ ALTI
F11	48	ERKEK	BEKAR	İLKÖĞRETİM	AİLESİZLİK	7 YIL	KÖPRÜ ALTI
F12	56	ERKEK	BEKAR	İLKÖĞRETİM	EKONOMİK	5 YIL	TERMİNAL VE DURAKLAR
F13	33	ERKEK	BEKAR	ORTAÖĞRETİM	AİLESİZLİK	4 YIL	KÖPRÜ ALTI
F14	38	ERKEK	BEKAR	İLKÖĞRETİM	AİLESİZLİK	15 YIL	KÖPRÜ ALTI

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Bilgileri

4.3. Katılımcıların Demografik Bilgileri

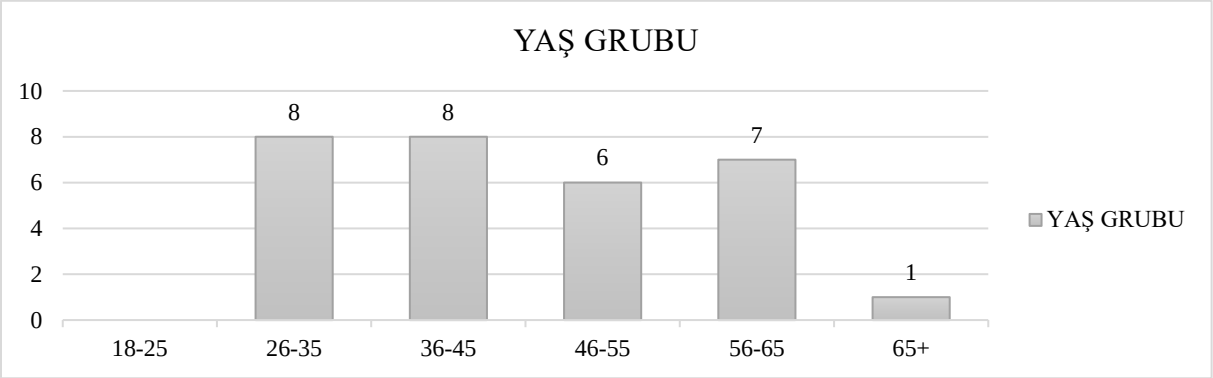

Tablo 2: Katılımcıların Yaş Grubu

Katılımcıların %27'si (8 kişi) 26-35 yaş aralığında, %27'si (8 kişi) 36-45 yaş aralığında, %20'si (6 kişi) 46-55 yaş aralığında, %23'ü (7 kişi) 56-65 yaş aralığında ve %3'ü (1 kişi) 65 yaş üstündedir.

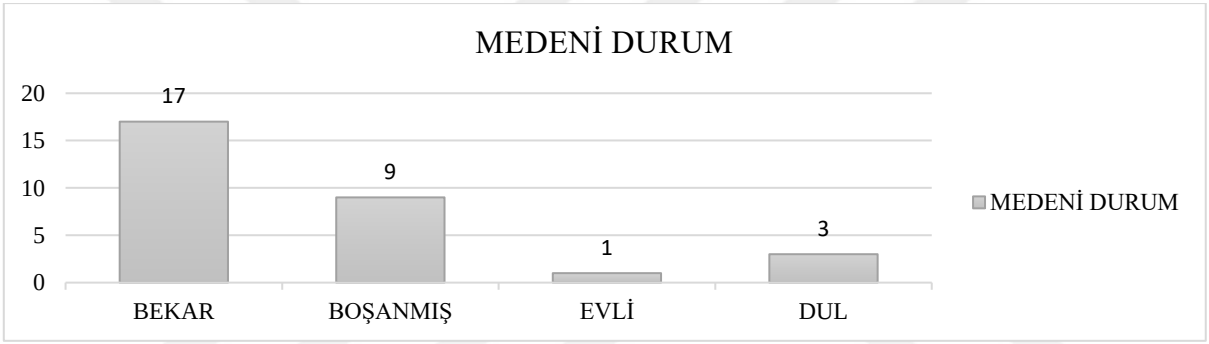

Tablo 3: Katılımcıların Medeni Durumu

Katılımcıların %57'si (17 kişi) bekar, %30'u (9 kişi) boşanmış, % 10'u (3 kişi) dul ve %3'ü (1 kişi) evlidir.

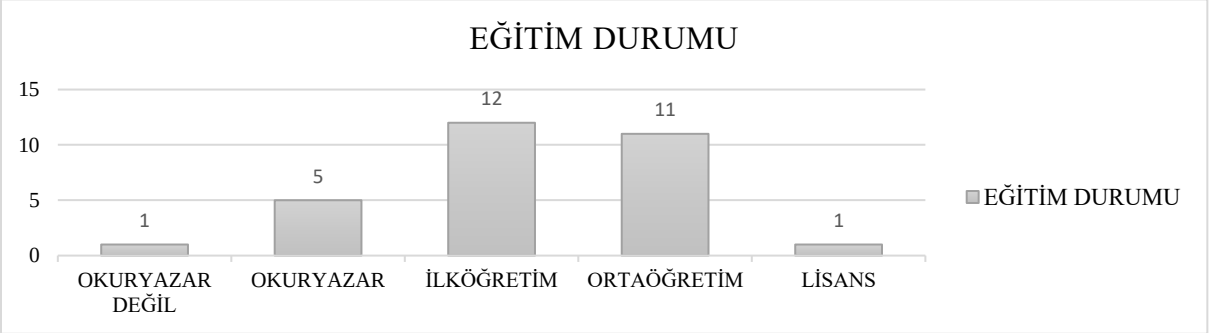

Tablo 4: Katılımcıların Eğitim Durumu

Katılımcıların %3'ü (1 kişi) okuryazar değil, %17'si (5 kişi) okuryazar, %40'ı (12 kişi) ilköğretim, %37'si (11 kişi) ortaöğretim ve %3'ü (1 kişi) lisans düzeyindedir.

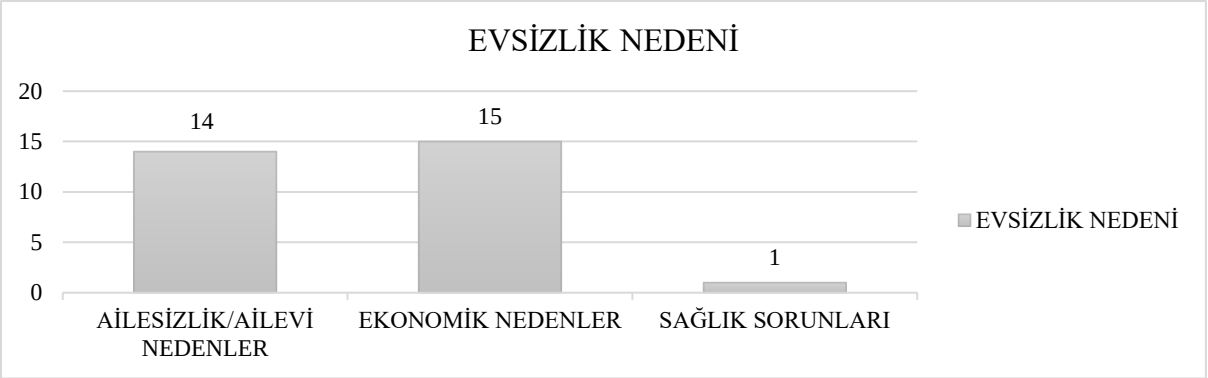

Tablo 5: Katılımcıların Evsizlik Nedeni

Katılımcıların %47'si (14 kişi) ailesizlik veya ailevi nedenlerden, %50'si (15 kişi) ekonomik nedenlerden ve %3'ü (1 kişi) sağlık sorunları nedeniyle sokakta yaşamaktadır.

Tablo 6: Katılımcıların Evsizlik Süresi

Katılımcıların %30'u (9 kişi) 1-5 yıldır, %20'si (6 kişi) 6-10 yıldır, %30'u (9 kişi) 11-15 yıldır, %14'ü (4 kişi) 16-20 yıldır ve %7'si (2 kişi) 20 yıldan fazladır sokakta yaşamaktadır.

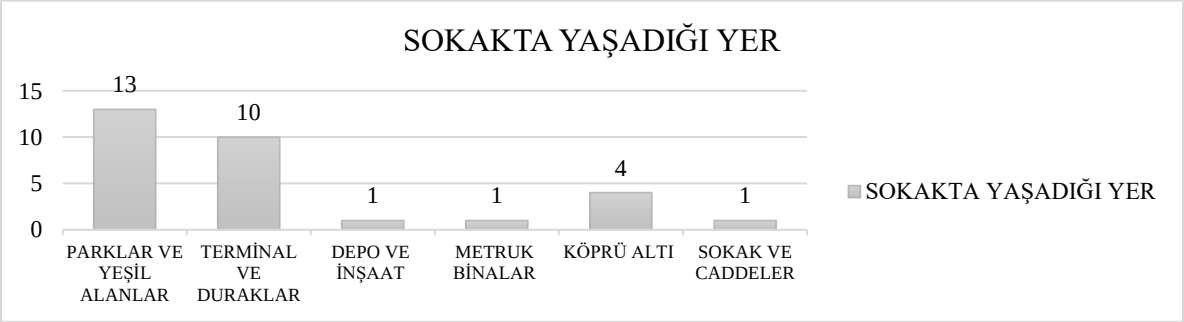

Tablo 7: Katılımcıların Sokakta Yaşadığı Yer

Katılımcıların %44'ü (13 kişi) parklar ve yeşil alanlarda, %33'ü (10 kişi) terminal ve duraklarda, %3'ü (1 kişi) depo ve inşaatlarda, %3'ü (1 kişi) metruk binalarda, %13'ü (4 kişi) köprü altlarında ve %3'ü (1 kişi) sokak ve caddelerde yaşamını sürdürmektedir.

Mülakatlar kapsamında katılımcılara demografik bilgilerinin sorulmasından sonra, evsiz kalma sebebi ve kendisini ne zaman evsiz hissettiği sorulmuştur. Bu sorunun akabinde katılımcıya sokakta yaşama deneyimleri ve pratikleri sorulmuş, geniş kapsamlı ve derinlemesine cevaplar alınmıştır. Katılımcının konuya olan odaklılığı ve ilgisi bu sorularla artmış ve hedef sorulara geçiş yapılmıştır. Hedef sorulardan ilki, sokakta yaşadığı süre çerçevesinde sokak hayvanlarına yönelik algılarını ve tutumlarını içermektedir. Bu soruyu cevaplayan katılımcıya, diğer odak soruya geçmeden önce asgari ücretli ve düzenli bir işte çalışmayı isteyip istemediği sorulmuş ve akabinde Mancacı 2.0 projesi detaylarıyla anlatılmıştır. Katılımcı bu projeyi detaylarıyla kavradıktan sonra, proje kapsamında düzenli bir iş sahibi olmak isteyip istemediği sorulmuş ve katılımcının proje hakkındaki görüş ve tutumları da detaylarıyla kayıt altına alınmıştır.

4.4. Katılımcıların Sokak Hayvanlarına Yönelik Algı ve Deneyimleri

Katılımcılar, sokak yaşamındaki pratiklerinde ve sokaktaki günlük yaşantısında, sokak hayvanlarının yalnızlık duygusunu gidermesi açısından önemli bir unsur olduğunu vurgulamışlardır:

"*Sokakta yaşayan köpekler olsun kediler olsun beni tanıyorlar. Yani yaşadığım bölgedekiler tanıyorlar. Benim hayvanlarla pek aram yoktu normalde. Kediydi köpekti sevmezdim pek. Bir gün bir köpek yanıma gelip duruyor, pati veriyor, dilini çıkarmış bana bakıyor, kovdum kovdum gitmedi hayvan. Anladım ya susamış ya acıkmış diye, bir kek parçası attım hemen yedi bir lokmada. Üzüldüm hayvana çünkü mama falan döküyorlar kenarlara köşelere, bazıları yiyemiyor ya da yemiyor o mamayı nedense. Neyse bu köpek gel zaman git zaman yanımda olmaya başladı hep. Gece yatıyorum beni bekliyor. Gündüzleri geziyor yanıma geliyor. Bu aralar piyasada yok ama gelir bugün yarın yine. Kedilere gelince onlar bambaşka hayvanlar zaten. Gece olmuştur böyle. El ayak çekilmiştir. Tam yastığı yorganı kurmuşumdur. Çıt ses yok ama bir his var böyle bacağımda, baktım gelmiş yatmış bile yanıma ya da üstüme. Gelip yatarlar benimle bazen sonra giderler hiçbir şey olmamış gibi. Yemek su falan da istemiyorlar. Yatıyorlar bazen benimle sonra işlerine bakıyorlar. Bazıları sokak hayvanlarını tehlikeli buluyor da ben bulmuyorum. Hayvana kötülük edersen o da sana karşı kendini savunur yani. Köpeklere kedilere tekme atanları görüyorum hemen müdahale ediyorum duruma. Yazık günah, o da bizim gibi sokakta yaşamaya çalışıyor…* (K1, 42)

"*Ben kedileri çok severim. Çok hisli hayvanlar en başta. Bize yoldaş arkadaş oluyorlar her zaman bu hayvanlar. Köpekler de öyle, kimse bize yaklaşmazken kediler köpekler geliyor yanımıza. Elimden geldiğince kedilerle köpeklerle vakit geçiririm ben senelerdir. Hem bulunduğum durumu unutturuyorlar*

hem de vakit geçiyor, sevaba giriyoruz bir şekilde. Bazen esnaftan kediye köpeğe yemek alıp dağıtıyorum. Peşimden ayrılmıyorlar, insan mutlu oluyor." (K4, 62)

"*Ben sokağa düştüğüm gün yalnızlığı derinliklerimde hissettim. Düşünsenize hiçbir yerdesiniz ve her yerdesiniz. Hiç kimsesiniz ve herkessiniz. Sokakta bir figüran gibisiniz ama aynı zamanda sokağın gece gündüz başrolüsünüz. Ben bu süreçte sokak kedileriyle, sokak köpekleriyle ve kuşlarla vakit geçirmeyi her zaman severim. İnsan sokakta sığınacak yer arıyor. Sığınacak yeri bulsanız bile kafanızda sığınacak bir yer aramanız gerekiyor. Ailem yok, arkadaşım dostum yok, kimsem yok; bundan dolayı hayvanlara yöneliyorum. Dilsiz mahluklar, zarar verenleri anlamıyorum zaten. Hayvanların dostluğunu kazanmak başlı başına yüce bir duygu. Ben, beslediğim için beni hatırlayıp peşimde gezen kargayı da bilirim, kediyi de, köpeği de. Vefa duygusu hayvanlarda çok gelişkin zaten. Bu arada bir hayvanım yok. Bir insanın bir hayvanının olması bana garip geliyor. Hayvanın kendi hayatı vardır insanın kendi hayatı vardır. Bu hayatlar bir yerlerde bir şekilde kesişirler ve bir yerlerde ayrılırlar. Bir hayvanı sahiplenip onun özgürlüğünü kısıtlamak istemem açıkçası.*" (K8, 27)

"*Onlar bizim canımız ciğerimiz. Kimseye dokundurmam ben mesela, yanımdayken hayvanı kovalayacakmış vuracakmış dövecekmiş ben de onu yapanı döverim vallahi. Ağzı var dili yok hayvancağızlar, kimseye zararları yok. Ama insanlar anlamıyor işte. Ben mesela kışın burada olduğumda bu köpekler gelir yanıma yöreme uzanır. Birlikte ısınırız, birlikte yeriz, insan acıyor yemeğini de paylaşıyor yani.*" (F4, 44)

"*Sokak hayvanları başlı başına harika canlılar. Müzik yaparken gelirler yanıma otururlar, hatta para kesemin yanına otururlar, o zaman ilgi daha da çok artıyor mesela. Çok hareketli bir yaşamım olduğundan dolayı bir hayvana bakabilmem mümkün değil, yerleşik olsam bakardım bir köpek bir de kedi. Müziğimi yaptıktan sonra onları unutmuyorum, arada mama almadan gitmem hiçbirine.*" (F3, 27)

Sokaktan hayvan sahiplenen katılımcılar ise bu durumu çeşitli nedenlere bağlamışlardır:

"*Benim köpeklerim vardı 5-6 sene boyunca, hala var gördüğün gibi bak. Bunu küçükken aldım yanıma çok akıllıdır. Anasını araba ezdi otoparkın orada, ben de bunu aldım yanıma. Kıştı zaten vallahi koynumdan çıkarmıyordum. Yedirip içirip gezdirip koynuma sokuyordum. Şimdi eşek kadar oldu hala gece koynumda yatmak istiyor da ben rahat edemiyorum. Bu hayvanlar bir kere çok hisliler. Tehlike nereden gelir, neresi rahat, neresi eser, neresi sıcak olur iyi biliyorlar. Gerçi ben banklarda yatıyorum ama bazen yazın çimenlerde de yatıyorum. Bu nereye çökerse oraya yerleşiyorum iyi oluyor. Bana bir arkadaş yoldaş bu. Dırdırı yok derdi yok. Veterinere bile götürdüm geçen sene ben bunu, sağ olsun*

adam para almadı bakımını yaptı etti. Bir ara belediyeciler kulağını küpelemek istediler ama benim hayvanım bu sokak köpeği değil diye küpeletmedim, bir şey demedi onlar da güldü geçtiler sağ olsunlar. Ben bizimkine mama yedirmem, kuru mama köpekleri hasta ediyor, şişiyorlar hareket edemiyorlar. Esnaftan artık yemek toplarım bazen, bazen de kendi yediklerimden paylaşırım öyle geçinip gidiyoruz." (K2, 56)

"*Ben 2 tane köpeğimle yaşıyorum senelerdir. Birisi yaşlandı baya pek gezemiyor benimle ama hep kaldığım yerden de ayrılmaz. Köpek yalnızlığını gideriyor insanın. Bizim gibilerin ne konuşacak insanı var ne başka bir şey, o da bir can. Dediğini de anlıyor hissediyor, açsan hissediyor, hastaysan hissediyor çok ilginç bir durum bu. Bizim yaşlı köpek benim geceleri kaldığım yere başkasını kesinlikle yaklaştırmaz mesela. Diğer köpeğim de hiç yanımdan ayrılmaz. Bir bütün olduk ikisiyle de*." (K5, 37)

"*Sokakta tek başına yaşamak imkânsız gibi bir şey. İnsan moral olarak olsun psikolojik olarak olsun tek olamıyor. Ben başkalarıyla takılmıyorum pek. Köpeğim var işte görüyorsun. Cins köpek bu atmışlar mı sokağa yoksa kaçmış mı anlamadım. Aldım yanıma tasması bile üzerindeydi. Soran eden olmayınca benimsedik birbirimizi. Bakımını da yaparım çok iyi, yazın moda sahilde fotoğrafını falan çekmek isteyen çok oluyor. Seviyorum köpeğimi, o da beni çok seviyor ve bana çok sadıktır. Bu hayata katlanmamda yardımcı oluyor mu dersen oluyor ama ikimizin bir evde yaşaması daha güzel olurdu*." (K5, 37)

"*Benim iki tane köpeğim var şu an. Onlar benim her şeyim gibi. Biri dişi diğeri erkek, biri oğlum diğeri kızım gibidir. Beraber geziyoruz hep, dişi olan bir ara kayboldu ama bulduk onu da 2-3 gün sonra, meğer yaralanmış kaybolduğu vakit diğer köpekler tarafından. Bakımını tedavisini yaptırdık yaşamaya devam ediyoruz. Onlar benim her şeyim gibi. Evsiz adamın kimi kimsesi olmaz derler de bizim de kimimiz kimsemiz bunlar işte*." (K12, 30)

"*Yani gördüğün gibi bir tane köpeğim var. 1.5 senedir birlikteyiz arkadaşla. İlk zamanlar yemek yerken yanıma geliyordu sonra kalıcı arkadaş olduk beraber geziyoruz beraber yaşıyoruz ama çadırın içine almıyorum çok havasız oluyor. O benim en yakın arkadaşım ve dostum, onun sayesinde kendimi yalnız hissetmiyorum bir de beni hareket ettiriyor hep, gezmeyi seviyor. Hareket edince açılıyorum ben de öyle belirli bir yerde durmuyoruz uyumak haricinde*." (K13, 44)

"*Sokaktaki hayvanlar da hayatta kalmanın peşindeler. Onlar da ben de sokağın içindeyiz yedi yirmi dört. Bir ara bulldog köpeğim vardı iskelenin oralarda dolaşırken bulmuştum. 4-5 sene yaşadı o köpek sonra öldü yarasından mikrop kapıp. Ben onun dövmesini bile yaptırdım koluma. İyi hayvandı, insanı*

güvende ve rahatta hissettiriyordu." (K15, 32)

Sokak hayvanlarıyla günlük hayat pratiklerinde birlikte yaşamak durumunda olan bazı katılımcılar ise bu durumu çeşitli şekillerde değerlendirmişlerdir:

"*Ben bir ara çekçekçilik yapıyordum. O zaman köpeğim vardı peşimden ayrılmazdı. Sokak hayvanları denilen kedi olsun köpek olsun hepsi kendi halinde hayvanlar ama sayıları çok fazla. Köpekler baya tehlikeli oluyor bazen. Çete halinde gezdikleri zaman korkacaksın. Tek tek olurlarsa bir zararları olmuyor. İşte benim köpek bana baya sadıktı, yanımdan ayrılmıyordu zaten hiç. İşi bırakınca köpeği de bıraktım orada çünkü ben kendime zor bakarken ona nasıl bakarım diye düşündüm. Al görüyorsun bak yatıyor orada yarım saattir köpekler. Bunlar şanslı çünkü Kadıköy'de. Başka ilçece ilde olsa açlıktan bir deri bir kemik kalırlar. Gerçi mama yemekten oluyor diyorlar bu durumu ama tam olarak bilmiyorum. Köpekler tehlikeli olmasa sorun yok hepsi sokağın efendileri gibi zaten. Kimse onlara karışmadığı sürece onlar da kimseye karışmaz çete olmadıkları zaman. Hayvanları severim ben, bizim gibi insanlara yalnızlıklarını unutturuyorlar en azından*." (K3, 44)

"*Bir keresinde gece yarısı, sinyale çıkmıştım. Alacağımı aldım insanlardan işte yemek almaya gideceğim, yemin ederim 10 tane köpek durduk yere paramparça ediyordu beni. Birisi saldırınca diğerleri de saldırdı zor kurtardım canımı. Ama yine de kediye olsun köpeğe olsun olumsuz bir tavrım yoktur. Onlar kendi halinde ben kendi halimde. Yemek falan yerken hemen yanıma geliyorlar da hangi birini besleyeceğim. Ben aç kalırım yoksa*." (K7,26)

"*25-26 yıldır sokaktayım, en az 10 tane köpeğim olmuştur. Köpek çok faydalı bir hayvan. Yanında olunca bir başka oluyor durumun ve konumun. Tehlikelerden de koruyor, hissediyor havlıyor. Mesela uyuyakaldın ama yağmur başladı, hemen seni dürtüyor ediyor uyandırıyor. Hisli de hayvanlar köpekler, seni tanıyınca ne hissettiğini de anlayabiliyorlar. Şimdi yaşım geçti, kendime bile zor baktığımdan dolayı bir köpeğim yok. Ama sağlık durumum iyi olsa eskisi gibi bir köpeğim olurdu*." (K10, 66)

"*Sokak hayvanlarıyla pek aram yok. Köpeklerden hala korkuyorum çünkü çocukluktan kalma bir korkudan dolayı. Ama kedileri severim, narin hayvanlar*." (K11, 48)

"*Sokaktaki hayvanları severim ama mesafeli dururum. Köpeklerin özellikle ne yapacağı belli olmaz. Kedilere gelince yemek varsa elinde peşinden ayrılmazlar. Hayvanlar Allah'ın yarattığı canlılar, onlara iyi davranmayan insanlara da iyi davranamaz. İmkânım el verdiğince ufak tefek yemek veriyorum bazen ama sadece kedilere. Köpekleri doyuracak güç yok bende*." (K14, 56)

"*Yani sokak hayvanları mazlumlar. Ama Kadıköy'de çoğalmaya başladı özellikle köpekler. Gerçi çoğu*

zararsız ama bazıları saldırgan olabiliyor. Bana da bir iki kere saldırmıştı, onun için pek yaklaşmıyorum köpeklere. Özellikle gece çete gibi dolaşıyorlar tehlikeli oluyorlar." (K16, 64)

"*Benim geceleri kaldığım 3 mekân var bir tanesi garın oralarda. Kedi dolu orası, çok güzel hayvanlar. Akşam oraya gideceksem yemek artığı olsun başka şeyler olsun alır götürürüm karnı doyar gariplerin. Beni tanırlar hemen yanıma gelirler 5-10 tanesi birden miyavlayıp. Bir ara köpeğim vardı da buralarda zor biraz. Başkalarına hırlıyor, diğer köpeklerle kapışıyor, huzursuzluk yaratıyor diye saldım başımdan. Ama hayvanları severim. İnsana iyi hissettiriyorlar sonuçta.*" (F1, 48)

4.5. Katılımcıların Mancacı 2.0 Projesine Yönelik Değerlendirmeleri

Katılımcıların sokak hayvanlarına yönelik algı ve tutumlarının ölçülmesine müteakip, sokaktan kurtulmak için girişimde bulunup bulunmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların %87'si (26 kişi) sokaktan kurtulmak için çeşitli girişimlerde bulunduğunu fakat bunu başaramadığını ifade etmiştir. Bu sonuç bağlamında katılımcıya asgari ücretle istihdam edilmek isteyip istemedikleri sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların %90'ı (27 kişi) asgari ücretli ve düzenli bir işte istihdam edilmek istediğini ifade etmişlerdir.

Bu bağlamda, çalışma kapsamında oluşturulan Mancacı 2.0 projesi katılımcıya detaylarıyla anlatılmıştır. Katılımcılardan bu proje hakkında fikirleri sorulmuş ve bu proje kapsamında istihdam edilmek isteyip istemediği sorusu yöneltilmiştir:

"*Valla anlattığın proje çok güzel de uygulanır mı onun şüphesi oluştu bende. Ben böyle bir iş olsa seve seve girerim. Zaten bu tarzda uygulamaların olması lazım belediyelerin veya devletin. Sokak köpekleri olsun ya da insanların sokaktaki hayvanlara olsun şiddeti çok fazla. Bu proje hayata geçse hem böyle mahalle mahalle sokak sokak olsa hayvanlara da bakan birisi olur, hayvanlarda bir sorun olursa gerekli yerlere görevli olarak bilgi verir. Bir sorun olunca müdahale eder. Evsize de kalacak yer çalışacak iş çıkmış olur, iyi olur. Ben kesinlikle çalışmak isterim.*" (K1, 42)

"*İstihdam edilmek isterim. Yatacak yerimiz kalacak yerimiz olsun seve seve yaparız bu işi. Ama hastalığım ne derecede izin verir onu çözemiyorum. Gerçi daimî bir iş olsa tedavimi de olurum sağlığım da yerine gelir. Böyle bir proje sokaktaki evsizliği bile bitirir iyi uygulansa, ama madde bağımlısı olan var göçmeni var kaçağı var onlar nasıl olur bilemem*." (K3, 44)

"*Belediye ya da devlet böyle proje yapsa büyük sevaba girer. Hem sokaktaki hayvanlara hem evsizlere bir kapı olur bu proje. Kalacak yeri olsun, düzenli küçük bir bahçesi olsun dediğiniz gibi, hem rahat bir*

yaşama alanı olur hem de köpeklerin kedilerin kuşların düzenli bakımı beslenmesi yapılır. Böyle bir proje sayesinde işe girmek çok isterim. Hayatım değişir." (K6, 49)

"*Böyle bir projenin olması başlı başına olumlu bir durum. Türkiye sosyal devlet ülkesi ve bunu tam uygulamıyor çeşitli sebeplerle. Göstermelik siyaset sebebiyle bir çok öteki insan ötekiliğinin içinde hapsolmuş durumda. Bu tür imkanlar olsa, ötekiler ötekiliğinden sıyrılır. Örneğin ben evsizliğimden sıyrılırım, düzenli bir gelirim ve işim olur. Bununla ev tutarım yahut proje bana kalacak yer verir orada yaşarım. İşimi de çok iyi yaparım, hayvanlara olan tutumun zaten söylediğim gibi. Böyle bir proje vasıtasıyla istihdam edilmek isterim kesinlikle.*" (K8, 27)

"*Böyle bir proje olsa çalışmak isterim. Hem hayvanlara faydam dokunur hem de kendime çeki düzen veririm. Hayata katılırım. Yaşamak bizim de hakkımız, biz de insanca yaşayıp çalışmak isteriz*." (K12, 30)

"*Gerçekten güzel bir iş olur. Mahallelerde bizi kabul ederler mi bilmem ama biz de para kazanınca kendimize çeki düzen veririz o yaşama uyum sağlarız gibi geliyor bana. Hem hayvanlarla ilgilenip vakit geçirmek insana mutluluk verir. Zamanın nasıl geçtiğini anlamaz insan. Böyle bir işim olsa dört elle sarılırım*." (F1, 48)

"*Yani böyle bir iş olsa ben seve seve çalışmak isterim. Hem kalacak bir yerim olur hem ilgilenecek hayvanlarım olur hem de bir maaşım sigortam olur, giderim tedavilerimi de olurum rahatça. Belediyeyi bu tarz projelerde teşvik etmek gerekiyor, böyle projeler sokakta yaşayanlara da bir fayda sağlar*." (F2, 59)

"*Yani böyle bir yerde çalışmak insanı her açıdan insan yerine koyar. Şu halimizi görüyorsunuz, böyle yaşa yaşa nereye kadar. Hem bir yerimiz olur, hem bir faydamız olur. Parasında pulunda gözüm yok yeter ki düzenli kalacağım bir yer ve yapacağım bir iş olsun. Bu da severek yapabileceğim bir iş.*" (F3, 44)

"*Uygulansa çok iyi proje olur bundan, keşke böyle bir imkân olsa da çalışsam. Bana mesela bir bölgenin kontrolünü verseler, oradaki her hayvanın yemeğini suyunu veririm, bakımını yaparım, hayvanlar hasta mı oldu hemen belediyenin veterinerine haber veririm. Hayvanlarla belediye arasında bir köprü olurum. Bu hayvanlar insana alışınca saldırganlığı da geçiyor hem. Onlara da faydası olur bana da*." (F10, 44)

"*Çok güzel bir proje bu, hem evsizlere hem sokak hayvanlarına bir ekmek kapısı olabilecek bir proje. Böyle bir projede çalışmak isterim, hem düzenli bir hayatım olur hem de meşgul olacağım bir iş olur. İşin ucunda hayvanlar da olunca zaten hem sevaptır hem de keyifli olur diye düşünüyorum.*" (F12, 56)

Projeye yönelik olumsuz yahut nötr bakan görüşler bildiren katılımcılar ise, sağlık sorunlarından, projenin sürdürülebilir olamayacağından ve böyle bir işe ihtiyacı olmadığından bahsetmektedir:

"*Dediğim gibi bize iş veren olmaz ki girip çalışalım. Zaten yaşım geçti, bilek gücüyle çalışamam edemem gibi geliyor. Ama bir yerde oturarak bir iş yapabilirim. Bu proje hem hayvanlar için hem sokakta yaşayanlara iş ve ev bulma konusunda yardımcı olur ama yaparlar mı böyle bir proje ona da emin değilim*." (K4, 62)

"*Yani bu proje iyi bir proje, sokakta bir sürü yaşayan insan var. Ben gencim mesela her türlü yolumu bulurum ama yaşlı sokakta yaşayanlar da var. Onlara uygun olur bu proje, hem başını sokacak bir yerleri olur hem de hayvanlara bakarlar*." (K7, 26)

"*Dediğim gibi yaşım çok ileri olduğundan dolayı çalışmam mümkün değil ama bu tarz projeler güzel projeler, hem hayvanlara faydası olur hem de evsiz barksız insanlara bir ev bir iş bir maaş olur.* (K10, 66)"

"*Gençlere uygun bir iş bu aslında. Güzel bir düşünce. Kendimi düşünüyorum yapabilir miyim diye, yapabilirim gibi gözükmüyor. Yaşımız çok, sağlık sorunlarımız var. Ama gençlere uygun bir iş, diğer evsiz arkadaşlara kardeşlere fayda sağlar bu proje."* (K16, 64)

"*Bu fikir güzel fakat sürekliliğinin olması lazım. Göz boyamak için ya da seçim zamanı oy toplamak için yapılırsa bir işe yaramaz, üstelik evsiz insanlara faydasından çok zararı olur, sokak hayvanlarına da öyle. Ama düzenli bir şekilde uygulanır ve devamlılığı sağlanırsa bu proje iyi bir proje olarak hayata geçebilir. Ben müziğimle hayatımı kazandığımdan dolayı böyle bir işte çalışmak istemem fakat çalışmak isteyen çok evsiz olur*." (F3, 27)

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Evsizliğe yönelik geniş kapsamlı bir veri seti bulunmamakla birlikte, Şefkat-Der'in 2021 yılında yayınladığı rapora göre, Türkiye'de yaklaşık 70 bin evsiz birey bulunmaktadır (Erdem, 2020). Bu verinin haricinde, İstanbul'daki genel evsizlik sayısını tam olarak yansıtmasa da, "*2021 yılında İstanbul Valisi Yardımcısı Abdurrahman İnan, 2021 yılında 2 bin 100 evsizin misafir olarak otellere yerleştirildiğini* (Has, 2022)*."* ifade etmiştir. Bu bağlamda Türkiye'de ve özellikle İstanbul'da evsizlere yönelik bir veri setinin oluşturulmasının elzem olduğu gözlemlenmiştir.

Evsizlik, İstanbul'un güncel ve kentsel sorunlardan biridir. İstanbul'daki evsizlik sorununu ele alan literatür incelendiğinde, yapılan çalışmaların genellikle evsiz bireylerin psikolojik durumlarına yahut sosyal yaşantılarına değindiği gözlemlenmiş; bu çalışmalarda genellikle evsizliğin nedenleri ve sonuçları, evsizlikle ilgili istatistiki veriler, evsizlik algısına yönelik çalışmalar ve evsizlere yönelik idari hizmetlerin ele alındığı gözlemlenmiştir.

Sokak hayvanlarının -özellikle sokak köpeklerinin- popülasyonunun kontrolsüzce artışı da tıpkı evsizlik gibi İstanbul'un güncel ve kentsel bir sorunu olarak değerlendirilmektedir. İstanbul'da sokak hayvanlarını ele alan literatür incelendiğinde, yapılan saha çalışmaları oldukça az olmakla birlikte, genellikle kent hayatı ve sokak hayvanları, sokak hayvanlarının kentte yaşayan bireylerle etkileşimi ve sokak hayvanlarıyla kentte birlikte yaşama temasının ele alındığı gözlemlenmektedir.

Mülakatlar kapsamında edinilen bulgularda, evsiz bireylerin kent yaşamındaki yalnızlık ve tek başınalık sorununu bir ölçüde sokak hayvanları vasıtasıyla aştığı bulgusuna ulaşılmıştır. Katılımcıların sokak hayvanlarını sahiplenmelerinin temel nedeni, katılımcı tarafından sahiplenen hayvanların bir aile üyesi olarak algılanması yahut yalnızlığın paylaşıldığı dost olarak görülmesidir. Bu nedensellik ilişkisinin, evsiz bireylerin kendilerini bir gruba ait hissetme ve sosyal bir paylaşım ihtiyacından dolayı ortaya çıktığı düşünülmektedir. Zira insanların toplumda kendilerini bir gruba ait hissetme ihtiyacını gidermesinde hayvanların rolü oldukça önemlidir (Beverland, Farrelly, & Lim, , 2008, s. 490-496). Bu bağlamda katılımcılar topluma entegrasyon sağlayamadığından dolayı, sokak hayvanlarıyla gündelik yaşamını sıklıkla paylaşmakta ve sokak hayvanlarıyla sosyalleşme imkânı bulmaktadır. Tüm bu bulgular ışığında katılımcılar, ailesizlik ve sosyal dışlanma bağlamında yalnızlığa ve tek başınalığa itilmesinden dolayı, sokak hayvanları vasıtasıyla yalnızlık aşma ve yaşanılan çevreyle sosyalleşme imkânı bulabilmektedirler. "*Evsiz bireyler ailede bulamadıkları veya aile içi sorunlardan dolayı elde edemedikleri düzeni ve istikrarı sokakta yeniden, hayatlarını inşa etme sürecinde bulmaya*

çalışmaktadır. Bu süreçte evsiz bireyler bilinçli kimlik gelişimlerini yeniden oluşturmaktadır. Toplumun ve sistemin ötekilerine yönelik geliştirdiği veya evsiz bireyin kendisini toplumda gördüğü yere göre şekillendirdiği algı şeması, evsiz bireyin dışlanmasında etkili rol oynamaktadır. Bu durum evsiz bireylerin topluma yabancılaşmasına sebep olmaktadır (Kıranç, 2020, s. 98-150)." Bu bağlamda sokak hayvanlarının psikolojik olarak evsiz bireyi iyileştirici ve sosyalleştirici etkilerinin olduğunu ifade etmek mümkündür. Zira literatürde *"insan ve hayvanlar arasındaki bağın bireylerin iyi oluşuna, olumlu yönde katkı sağladığına dair birçok çalışma yer almaktadır. Hayvanların bireyin depresif yakınmalarında ve stres seviyelerindeki azalmada önemli bir katkısı olduğu bulguları muhtelif kaynaklarda belirtilmiştir* (Şan, 2020, s. 40)*."* Ayrıca *"Hayvan sahibi olma, ruhsal yakınmaların azalmasını sağlayarak yaşam kalitesini artırmaktadır. Krause-Parello insanlar için hayvan desteği ile ilgili yaptığı çalışmada hayvanların hem fiziksel hem de ruhsal sağlığa pozitif yönde ciddi katkıları olduğunu raporlamıştır. İnsan desteği ve hayvan desteğinin depresif duyguduruma sağladığı yararı kıyasladığı araştırmanın sonuçlarına göre; insan desteği ile depresif duygudurum arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken hayvanların depresif duygudurum ve yalnızlıkla başa çıkmada önemli bir rol oynadığı görülmüştür* (Parello-Krause, 2012, s. 194-203)." Bunun yanında kentleşme olgusunun bir sonucu olarak doğadan ve doğal yaşamdan kopan insan, bu kopuş neticesinde oluşan boşluğu hayvan sahiplenerek gidermektedir (Franklin, 1999). Zira evsiz bireyler sokakta yaşamasına rağmen, doğal yaşamın genellikle olumsuz yönlerini deneyimlerken, kent yaşamının olumlu yönlerini deneyimlemekte sorunlar ve engeller yaşamaktadırlar. Bunun yanı sıra tarih boyunca farklı boyutlarda gelişen hayvan-insan ilişkisi, hayvanların evcilleştirilmesiyle birlikte insanların sosyalleşme olgusuna aracılık eden bir faktör olmuştur. (Serpell, 2010, s. 17-32).

Çalışma kapsamında elde edilen bir diğer bulgu, evsiz bireylerin özellikle sokak köpeklerini bir bekçi ve koruma unsuru olarak algıladığıdır. Bununla birlikte evsiz bireylerin bir kısmı da sürü halinde dolaşan sokak köpeklerini bir tehdit ve tehlike unsuru olarak algılamışlardır. Sokak köpeklerinin kısırlaştırıldığında saldırganlığının azaldığına dair yaygın kanının aksine, "*sürüler halinde gezen başıboş köpeklerin kısırlaştırıldıktan sonra cinsel davranışlarında azalma olduğu ancak agresyon davranışlarında değişiklik olmadığı belirlenmiştir* (Arkun, Tırpan, & Akçay, 2015, s. 22)." Bu bağlamda sokak köpeklerinin kısırlaştırılmasının popülasyonunu kontrol altına aldığı fakat saldırganlığını azaltmadığından bahisle, sokak köpeklerinin toplu olarak hareket etmesinin engellenmesini sağlayan yöntemlerin uygulanmasının gerekliliği düşünülmektedir.

Katılımcıların istihdam sorununa yönelik algıları ise evsizlik sorunuyla bağlantılıdır. Konu ile ilgili literatürde, evsizlik olgusunun istihdamla doğrudan bir ilişkisi bulunduğu sıklıkla ifade edilmektedir (Chamberlain, 2011, s. 29-48) (Morell, Goering, & Katherine , 2000, s. 581-604). Bu bağlamda evsizliğin İstanbul'da istihdam yoluyla azaltılması adına çeşitli projelerin geliştirilmesi gereklidir. Çalışma kapsamında geliştirilen proje önerisinin, evsiz bireylerin istihdamını artırabileceği gibi, sokak hayvanlarının refahını da artırıcı bir misyona sahip olabileceği düşünülmektedir.

İstihdam sorununun bir diğer sebebi olan yaşlılık ve sağlık sorunları da katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Aktif çalışma hayatında çalışanın sağlığı, yaşı ve iş davranışı arasında ilişkiler bulunmaktadır. Camkurt bu durumu şöyle açıklar: "*Çalışanın yaşı ile iş davranışı arasında, önemli derecede bir ilişki vardır. İnsan 20-30 yaşlarında kas gücü bakımından en yüksek düzeye ulaşmakta, bu yaşlardan sonra gücünde azalma başlamaktadır. Bu anlamda çalışanların en verimli oldukları kabul edilen yaş 20-30 yaşları arasıdır. Bu yaşlardan sonra gerekli efor, dikkat, hız ve reflekslerinde azalma olmaktadır. Ayrıca yaşlılıkta fiziksel kapasitedeki değişikliklerle birlikte düşünme, algılama, tepki verme, öğrenme, sorunlara çözüm bulma gibi konularda da olumsuz değişiklikler ortaya çıkmaktadır* (Camkurt, 2013, s. 74)." Katılımcıların projede istihdam edilmesine engel teşkil edeceğini düşündüğü sağlık sorunları ve yaşlılıkları, İstanbul'da yaşayan evsiz bireylerin en önemli sorunlarından biridir. Bu bağlamda evsizliğin yaşlılıkla ve sağlık sorunlarıyla da ilişkisinin bulunması, sosyal hizmetler alanında araştırmaya değer bir konu başlığıdır.

Katılımcıların evsizlik sorununu hafifletmeye ve evsizleri topluma yeniden kazandırmaya katkı sağlayacağı düşünülen Mancacı 2.0 projesine yönelik tutumlarının genellikle olumlu olduğu gözlemlenmiştir, Evsiz bireylerin bu yöndeki proje ve uygulamalar vasıtasıyla evsizlikten kurtulabileceği ve istihdam edilebileceğine dair düşüncelerini ifade eden katılımcılar, bahse konu proje veya buna benzer çalışmalar vasıtasıyla, sokak hayvanlarının kent yaşamındaki refahının da artacağını ifade etmişlerdir.

Temel olarak sokak köpekleri üzerinden oluşan/oluşturulan sokak hayvanları sorunu, Türkiye'de ve İstanbul'da uzun süredir kentsel bir sorun olarak nitelendirilip tartışılmaktadır. Bu konuda toplumun bir kesimi sokak köpeklerinden yola çıkarak, bütüncül bir yaklaşımla sokak hayvanlarının tehlikeli olduğundan bahisle onların kent yaşamından uzaklaştırılması fikrini savunurken; diğer bir kesim ise sokak hayvanlarının kent yaşamının bir parçası olduğunu savunmaktadır. Sokak köpeklerinin kent yaşamında neden olduğu ölümler ve yaralanmalardan, yayılan hastalıklardan ve kentsel mekânda sayısı artış gösteren sokak köpeklerinden türeyen olumsuz haber sunumları, sokak köpeklerine karşı olan

inisiyatifler,[34] uygulamalar[35] ve açıklamalar; sokak hayvanlarının tümüne yönelik toptancı bir şiddeti ortaya çıkarmaktadır. Bir diğer yandan gerek sivil toplum kuruluşları gerekse toplumun önde gelen bazı figürleri de sokak hayvanlarının refahının yükseltilmesine ve özgürce yaşamasına yönelik kampanyalar ve uygulamalar oluşturmaktadırlar. Bu iki tartışma alanının ötesinde, merkezi yönetim ve yerel yönetimler de sokak hayvanlarına yönelik kimi zaman şiddet kimi zaman da ihtimam örüntüleriyle yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Bu bağlamda sokak hayvanlarının sıkıştığı bu çok boyutlu alanda, sokak hayvanlarıyla aynı mekânı daimî olarak paylaşan evsiz bireyler de, toplumun ikiye bölünmüşlüğünü kendi deneyimleriyle aktarmıştır. Bununla birlikte evsiz bireyler ifadelerinde; merkezi ve yerel yönetimlerin hem evsizlik hem de sokak hayvanlarına yönelik sorunlarda yetersiz olduğunu aktarmışlardır. Her iki alanda da, "*merkezi ve yerel yönetimlerin günü kurtardığı ve sürdürülebilir bir eylem planını oluşturmadığı*" görüşü hakimdir. Bu duruma ek olarak, sivil toplum örgütlerinin ve bireysel girişimlerde bulunan kişilerin, evsiz bireylere ve sokak hayvanlarına yönelik yaptığı çalışmaların daha etkin ve verimli olduğu gerçeği çalışma kapsamında katılımcılar tarafından sıklıkla ifade edilmiştir.

Yerel yönetimlerin kentsel sorunlara yönelik uygulama kısıtlılıkları, sivil toplum kuruluşlarının bu sorunları hafifletmesi ve çözümlemesi cihetinden sorumluluklarını artırmaktadır. İstanbul'da evsizlik sorunu ile mücadele eden sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra, sokak hayvanlarının refahını artırmayı amaçlayan sivil toplum kuruluşları da mevcuttur. Bu kuruluşlar, bir yandan olabildiğince verimli ve etkin bir biçimde kentsel sorunlarla mücadele ederken, diğer yandan fiziki ve maddi imkansızlıklarla mücadele etmektedirler. Bu bağlamda merkezi yönetimin ve yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarıyla eşzamanlı hareket ederek bu kuruluşlara imkanlar sağlaması, kentsel sorunların daha etkin bir şekilde hafifletilmesine ve çözüme kavuşmasına olanak sağlayacaktır. Fiziki ve maddi imkanlar başta olmak üzere gönüllü kazandırma çalışmaları ve buna benzer etkinlikler vasıtasıyla sivil toplum kuruluşlarının ihyası, bu kuruluşların etki alanını ve gücünü artırırken, kentsel sorunların çözümüne yönelik potansiyel de artmış olacaktır.

[34] Başıboş Köpek Sorunu Plarformu, Güvenli Sokaklar Derneği, Köpek Haberleri, Çözüm İtlaf vd.
[35] Havrita (21 Ağustos 2021 tarihinde erişim engeli getirilmiştir.)

Kent kültürümüzde ve toplumumuzda var olan ihtimam, dezavantajlı kesimlerin sorunlarına çözüm üretebilmek ve bu çözümlerin hayata kazandırılması açısından önemli bir manevi güçtür. Bu bağlamda duyarlı bir kamuoyuna sahip olan toplumumuz, merkezi, yerel ve sivil toplum örgütlülüğü ile birlikte var olan kentsel sorunlara çeşitli çözümler üretmiştir. Tarihimizden gelen vakıf kültürü, bu konuda toplumumuzun gönüllülük esasıyla ürettiği çözümlerin kurumsallaşmış ve kökleşmiş geçmişini en iyi şekilde yansıtmaktadır[36].

Kentin çeşitli alanlarında ihtiyaç sahiplerinin rahatlıkla yararlanabilmesi için sadaka taşları yaptıran[37], yaptığı mimari eserlerin rüzgâr almayan kısımlarına kuş evleri ekleyen[38], hayvanların refahına yönelik bilinen en eski kanunla binek hayvanlarına haddinden fazla yük taşıtmayı yasaklayan[39], mirasını sokak hayvanlarının beslenmesi ve bakımı için ilgili kurumlara bağışlayan bu kadim kültür, günümüzde de dezavantajlı grupların sorunlarını hafifletmek adına çeşitli çözümler üretmektedir.

Kentlerin nüfusunun artmasıyla birlikte, kentte yaşayan dezavantajlı kesimlerin ve sokak hayvanlarının refahı meselesi, kentsel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunlar bazı kentlerde sert tedbirlerle bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Özellikle mimari alanda evsiz ve sokak hayvanı karşıtı tasarımlar, dünyanın gelişmiş bir çok kentinde gözlemlenebilmektedir. Bu mimari tasarım stratejisine, "*dışlayıcı mimari*" adı verilmiştir. Bu mimari strateji, mimari tasarımların ayrıştırıcı, sınır koyucu ve yönlendirici alanlarına odaklanmaktadır. Özellikle evsiz bireylere ve sokak hayvanlarına yönelik uygulanan bu mimari strateji, etik dışı olmakla birlikte sosyolojik boyutuyla da oldukça endişe vericidir. Uygulayıcılarının tedbir amacı olarak bu yöntemlere başvurduğunu ileri sürdüğü dışlayıcı mimari strateji, kamusal alanın veya kamuyla bağlantısı olan özel bir alanın dışlayıcı bir biçimde bezetilip, kullanımından arındırılması amacını taşımaktadır.

---

36 Vakıflar tarihimizde spesifik sorunlara çözüm üretmeye çalışan çeşitli vakıflar mevcuttur. Bunlardan bazıları: "*Sokak Hayvanlarına Ekmek Verme Vakfı, Hastalara Evinde Bakma Vakfı, Kadın Sığınma Evi Vakfı, Sıcak Pide Dağıtma Vakfı, Yaz Günlerinde Soğuk Su Dağıtma Vakfı, Sıcakta Sebillere Kar Koyma Vakfı, Yol Güvenliğini Sağlama Vakfı, Helalleşme Vakfı, Hıristiyan Esirleri Kurtarma Vakfı, Tohum Saklama Vakfı, Yoksul Mahkûmlara Harçlık Verme Vakfı, Güvercin Hane Yaptırma Vakfı, Leylekleri Koruma Vakfı, Dara Düşenlerin Vergisini Ödeme Vakfı, İflas Eden Tüccarlara Yardım Vakfı, İlmi Kitapları Bağışlama Vakfı, Şehit ve Sahabe Türbelerini Tamir Etme Vakfı, Şehir Estetiğini Koruma Vakfı* (Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2012)."

[37] Bir zamanlar İstanbul'da sayısı 140'ı bulan sadaka taşlarının günümüzdeki sayısı 12 adettir.

[38] Kuşların rahatlıkla yuva yapmasını ve çevreden korunmasını sağlayan kuş evleri, dönemin ihtimam duygusunu estetik bir şekilde mimariye yansıtmıştır.

[39] Sultan 2. Bayezid döneminde, Mevlâna Yaraluca Muhyiddin tarafından 1502-1507 tarihleri arasında hazırlanan Kanunnamenin 58. maddesinde binek ve yük hayvanları hakkında düzenlemeler mevcuttur.

Görsel 90: Marsilya'da Oturmayı ve Uyumayı Engelleyen Cıvatalar (Cosmos, 2011)

Görsel 91: Londra'da Uyumayı ve Konforu Engelleyen Camden Bank (Walter, 2015)

Görsel 92: Bristol'de Kuşların Tünemesini Engelleyen İğneler (Wren, 2017)

Görsel 93: Dışlayıcı Mimari ile Tasarlanmış Bir Köprü Altı (Guangzhou, 2012)

Ülkemizde ve İstanbul'da dışlayıcı mimarinin uygulandığına nadiren şahit olunmaktadır. Kuşların konmaması için uygulanan dikenler, çimenlerde toplu halde oturulmaması için ekilen dikenli ve odunsu bitkiler ve yoğun alanlarda toplu olarak vakit geçirmeyi engelleyen dev saksılar dışında bu mimari strateji, İstanbul'un kentsel alanlarda ve kent mobilyalarında uygulanmamaktadır. Bununla birlikte dışlayıcı mimari strateji bir yana, kent mimarimizde üretilen iyi uygulama örneklerini de sıklıkla gözlemlemek mümkündür.

Yaşamını kentsel mekânlarda sürdüren evsiz bireyler ve sokak hayvanları için İstanbul'daki kentsel alanların tasarımı ve kullanışlılığı bahsedilen kötü örneklere nazaran oldukça iyi olsa da, kentsel bir sorun olan evsizlik ve sokak hayvanlarının refahı, çeşitli uygulamalar ve projelerle hafifletilebilecek ve çözüme kavuşturulabilecek birer sorundur.

Bu sorunlara çözüm üretebileceği düşüncesiyle, çalışma kapsamında elde edilen bulguların da yardımıyla; hem evsizlik sorunun hafifletilmesine hem de sokak hayvanlarının refahını artırılmasına katkı sağlayabilecek bir proje önerisinde bulunmuştur. Mancacı 2.0 olarak adlandırılan bu projenin detayları, mülakatların gerçekleştiği Fatih Belediyesi, Kadıköy belediyesi ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile iletişim geçilerek, bahsedilen kentsel sorunların çözümüne katkı sunabileceği düşüncesiyle ilgili idari birimlerle detaylı bir şekilde paylaşılmıştır.

Mancacı 2.0 projesinin, İstanbul'un güncel ve kentsel sorunu olarak değerlendirilen evsizliğe ve sokak hayvanlarının neden olduğu sorunlara; merkezi yönetimin, yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının desteğiyle birlikte olumlu katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir.

5.1. Mancacı 2.0 Projesi

Osmanlı Devleti döneminde, cüzi miktarlar karşılığı kedi ve köpekleri düzenli olarak besleyen mancacılık mesleği, günümüzde yok olmuş meslekler arasındadır. Bu mesleğe günümüzde ihtiyaç duyulmaması, mesleğin yeniden ihya edilerek günümüz şartlarına uyarlanmasına engel teşkil etmemektedir. Zira Mancacı 2.0 projesi, merkezi yönetim, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliği neticesinde; İstanbul'da yaşayan evsiz bireylere bir barınma ve istihdam olanağı sağlayabileceği gibi; sokak hayvanlarının kent yaşamındaki refahını artırmaya yönelik bir değer de katabilecektir.

Proje kapsamında istihdam edilecek evsiz bireylerin öncelikle bir eğitim ve rehabilitasyon merkezine alınarak kişisel bakımlarının, sağlık sorunlarının ve diğer sorunlarının çözülmesi düşünülmektedir. Bu aşamaya müteakip evsiz bireyler, sokak hayvanlarına yönelik yaklaşımlar konusunda çeşitli eğitimlere

tabi tutularak bu alanda uzmanlaşabilirler. Bu eğitimler, merkezi yönetimin, yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve alanında uzman kişilerin vasıtasıyla yapıldığı takdirde, alınacak sonucun müspet olacağı düşünülmektedir. Eğitim sonrasında başarılı olan bireylerin, bu meslekte yetkin olduğunu gösterir bir belge ile istihdamı, merkezi yönetim, yerel yönetimler veya sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla sağlanmasının yanı sıra; bütçe ve istihdam hususunda yurt içi ve yurtdışı proje desteklerinden de yararlanılabilir. İstihdam edilecek bireyler, bölgesel ihtiyaca göre hazırlanan Mancacı 2.0 merkezinde göreve başlayarak evsizlik ve istihdam sorununu çözmüş olurken, sorumlu olduğu bölgedeki sokak hayvanlarının düzenli olarak beslenmesini ve bakımını yetkin ve bilinçli bir şekilde yaparak, sokak hayvanlarının refahının artışına katkı sağlayabilirler. Bu bağlamda, merkezi yönetimin, yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının konuya yönelik denetim ve müdahale yetkisi bir anlamda mancacılık ile daha da yerelleşerek; sokak hayvanlarına yönelik denetim ve müdahale mekanizmalarının daha sağlıklı işlemesi sağlanabilir. Uygulama aşamasında, seçili olan mahalle yahut bölgeye, ihtiyacı ölçütünde kurulacak olan Mancacı 2.0 merkezi, bölgenin ihtiyaçlarına ve şartlarına göre tasarlanmalıdır. Bu alanda sokak hayvanlarının beslenmesi, barınması ve acil müdahale için gerekli ekipmanların bulunması oldukça önemli bir husustur.

Proje ile İstanbul'da giderek artan evsizlik sorununun hafifletilebileceği düşünülmektedir. Evsizlik sorununun başlıca çözümlerinden olan istihdam ve mesken, proje kapsamında sağlanacak olan maaş ve konteyner ev ile sağlanırken, ilk etapta evsiz bireylerin barınma ihtiyacına sağlıklı ve sürdürülebilir bir çözüm sunmuş olacaktır. İlerleyen dönemlerde ise düzenli bir gelire ve mesleğe sahip olduklarından dolayı rehabilite olarak hayata adapte olan evsiz bireyler, bu şekilde hayata adapte olabilirler. Bu bağlamda Mancacı 2.0 projesi, bir anlamda evsizlikle eve kavuşma, işsizlikle işe kavuşma arasında bir köprü vazifesi görmektedir.

Sokak hayvanlarına yönelik hizmetlerin zaman zaman yetersiz kaldığı ve sürdürülebilir olmadığı gerçeği, toplumun bir çok kesimi tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Mancacı 2.0 projesi sürdürülebilir bir proje olması yönünden, hayvan refahını artırmaya yönelik adımlarını olabildiğince yerele indirgenerek ve ihtiyaca uygun olarak atmayı hedeflemektedir. Zira mahalli ve bölgesel bazdaki sorumluluk alanlarıyla, özellikle sokak köpeklerinin toplu hareket etmesi önlenebilirken, düzenli beslenme ve bakım uygulamalarıyla hayvanların refahının yükseltilmiş olması da sokak hayvanlarının insanlarla olan gündelik ilişkilerini normalleştirebilir. Bir diğer aktör kent sakini ise, sokak hayvanlarına yönelik dilek, şikâyet, görüş ve önerilerini mancacı vasıtasıyla yapabilir ve sokak hayvanlarıyla ilgili görüşlerini gerekli birimlere hızlı ve etkin bir biçimde iletebilir.

5.1.1. Projenin GZFT Analizi, Girdileri ve Çıktıları

GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
• Evsizlik Sorununa Çözüm Olması • Evsiz Bireylere Yönelik Sürdürülebilir İstihdam İmkanı Sağlaması • Sokak Hayvanlarının Kent Yaşamındaki Kontrolünün Sağlanması • Sokak Hayvanlarının Refahının Sağlanması	• Evsizlerin uzun süreli tercih edeceği bir meslek olmaması, • Projenin sürdürülebilirliğinin yerel yönetimlerin inisiyatifinde olması, • Proje için gerekli mekânsal alanın bulunamaması, projenin mahallede ya da bölgede kabul görmemesi, • Sokak hayvanlarının kontrolünün beklenilenden zor olması.
FIRSATLAR	**TEHDİTLER**
• İstanbul'da evsizlerin istihdam edilme isteği ve kararlılığı, • Evsizliğe ve sokak hayvanlarının refahına yönelik çözümler ürettiğinden dolayı maddi ve manevi destek bulabilme kolaylığı, • Projenin geniş kent ölçeğinde, mahalli ve bölge bazlı yayılım gösterebilme kolaylığı, • Yok olmuş bir mesleğin yeniden ihyası.	• Projenin sunduğu imkanların istihdam edilen personel tarafından usulsüzce kullanılması, • Personelin görevinin gereklerini yapmaması/yapamaması, • Projeyi uygulamak için yeterli ödenek bulunamaması neticesinde projenin yarıda kalması, • Projenin mahalli yahut bölgesel bir kabul görmemesi ve istenmemesi.

Görsel 94: Projenin GZFT Analizi

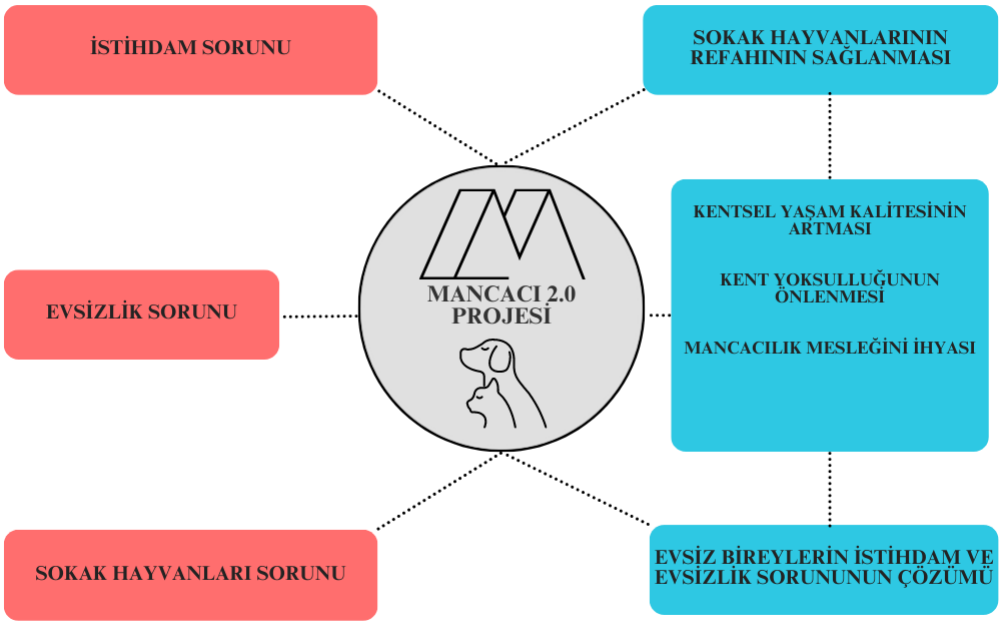

Görsel 95: Mancacı 2.0 Projesinin Girdi ve Çıktıları

5.1.2. Mancacı 2.0 Projesine Yönelik Örnek Görseller

Görsel 96: Projeye Ait İnfografik

Görsel 97: Projenin Bahçe Kısmından Bir Kesit

Görsel 98: Projenin Bahçe Kısmından Bir Gece Kesiti

Görsel 99: Mobilize Etkinliğine Ait Bir Kesit

Görsel 100: Mobilize Etkinliğine Ait Bir Kesit

Bu çalışmanın saha araştırması, İstanbul'un kentsel sorunları arasında nitelendirilen evsizliği ve sokak hayvanlarının refah sorununu konu edinmiştir. Fatih ve Kadıköy'de yapılan saha araştırmalarında, evsiz bireylerin sokak hayvanlarına yönelik algı ve deneyimlerinden elde edilen bulgular irdelenerek, bahse konu kentsel sorunların çözümüne katkı sağlayacağı düşünülen bir proje önerisi geliştirilmiştir. Çalışmanın araştırma sahası derinleştirildiğinde, elde edilen veriler ve bulgular değişkenlik gösterebilirken; bu vasıtayla, evsizlik ve sokak hayvanlarının refah sorununa yönelik etkin ve sürdürülebilir çözüm önerilerinin de geliştirilebileceği düşünülmektedir.

Çalışma konusu hakkında öne çıkan bir diğer husus ise, merkezi yönetimin veya yerel yönetimlerin sivil toplum kuruluşlarıyla ortaklaşa çalışmaları halinde, her iki kentsel sorun hakkında etkin ve sürdürülebilir çözümlerin üretilebileceği hususudur. Bahse konu kentsel sorunlarla mücadeleyi amaç edinmiş ve saha deneyimleri olan sivil toplum kuruluşları, merkezi yönetim veya yerel yönetimler tarafından desteklendiği takdirde; alanında uzmanlaşmış bu kuruluşların mücadele ettiği sorunlara yönelik üreteceği çözümlerin etkisinin müspet şekilde artacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

(1738). *C.ML 392/16038, 17 Za 1150.* BOA.

(2007, 12 30). Milli Gazete: https://www.milligazete.com.tr/haber/1072579/ephemera-efsanesi adresinden alındı.

Akgündüz, A. (1990). *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri.* İstanbul: Fey Vakfı Yayınları.

Aközer, A. S. (1905). Hayfa'ya azimet eden Timsah Vapuru'nun Sayda açıklarında resm-i selamı : Hamidiye Hicaz Demiryolu Maan Kısmı. *Nadir Eseler Kütüphanesi II.Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri.* İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, İstanbul.

Akyürek, M. (2022, 05 11). *Boğaz'daki Orkinos Ve Uskumruyu Böyle Bitirdik!* . 02 27, 2023 tarihinde https://www.cnnturk.com/ekonomi/bogazdaki-orkinos-ve-uskumruyu-boyle-bitirdik-artik-yapilabilecek-tek-sey-var adresinden alındı.

Albayrak, A. (2011). Osmanlı'nın minyatür sarayları. *Hukuk Gündemi*, s. 77-79.

Albayrak, S. (1997). *41 Orjinal Belge Işığında Eski İstanbul'da Sosyal Hayat Ve Çevre.* İstanbul: İGDAŞ.

Alexander, C., Silverstein, M., & Ishikawa, S. (1977). *A Pattern Language.* New York: Oxford University Press.

Algan, O., Yalçın, M. N., & Özdoğan, M. (2014). *Yenikapı Kazıları Jeoarkeolojik Çalışmaları, Son Buzul Dönemi'nden Günümüze Çevre Koşullarındaki Değişmeler ve Kültür Tarihine Yansımaları", Hayalden Gerçeğe Bir İstanbul Öyküsü Marmaray* (Baskıda).

Alkan, A. (2020). *Şehir ve Hayvan.* İstanbul: Patika Kitap.

Altı, A. (2020). Osmanlı Devleti'nde Yırtıcı ve Yabani Hayvanlar İçin İhdas Edilmiş Bir Kurum: Arslanhane. *Kare*, 129.

Altunbaş, A. D. (2023, 04 29). https://twitter.com/Ricoldus/status/1652361521786236931?s=20 adresinden alındı.

Amicis, E. (1993b). *İstanbul 1874.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Anonim. (1900).

Anthony, K. (2018). *Ortaçağ Felsefesi.* İstanbul: Küre Yayınları.

Arıkan, E. (2014). *Hayvan Refahi, Hayvan Haklari, Hayvan Hukuku (Yüksek Lisans Tezi).* İstanbul: Galatasaray Üniversitesi.

Aristoteles. (2011). *Ruh Üzerine.* Ankara: Birleşik Yayınevi.

Arkun, B., Tırpan, M. B., & Akçay, E. (2015). Sürü Halinde Yaşayan Başıboş Köpeklerin Sosyal ve Reprodüktif Davranışları Üzerine Kısırlaştırmanın Etkisi. *Lalahan Hayvan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, s. 15-22.

Arslan, A. (2011). *İlkçağ Felsefe Tarihi: Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Atasoy, N. (2002). *Hasbahçe, Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek.* İstanbul: Aygaz Yayınları.

Aydıngün, Ş., & Bilgili, A. E. (2015). İstanbul Tarih Öncesi Arkeolojik Yüzey Araştırmaları ve Küçükçekmece Göl Havzası (Bathonea) Kazılarının İstanbul'a Katkısı. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (İBB Kültür A.). içinde İstanbul: İBB Kültür A.Ş.

Bal, K. G. (2021, 10 16). İstanbul'un Diğer Sakinleri: Sokak Hayvanlarının Gözünden Şehre Bakmak. *Dönüşümün Öznesi Olarak Kent Merkezleri ve Doğal Çevre*. İstanbul: Esenler Belediyesi Prof. Dr. Sadettin Ökten Şehir Düşünce Merkezi.

Balcan, B. (2017, 06 19). https://arkeofili.com/bizans-imparatorlugu-hakkinda-bilmiyor-olabileceginiz- 25-bilgi/ adresinden alındı.

Batur, E. (2017). *Tarih Dergi*. 11 22, 2022 tarihinde https://tarihdergi.com/zurafa-naminda-hayvan-i-mubarek/ adresinden alındı.

Bauman, Z. (2020). *Akışkan Hayat.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Baykara, İ. (2005). İnsanın Evrimsel Gelişiminde Önemli Bir Aşama Oldowan Aletler Ve Oldowan Öncesi Alet Yapımı. *Antropoloji*, s. 63.

Belon. (1555). *Les Observations.*

Berksoy, İ. (2007). *Özel Hukukta Hayvan Hakları (Yüksek Lisans Tezi).* İstanbul: Marmara Üniversitesi Hukuk Anabilim Dalı.

Beverland, M., Farrelly, F., & Lim, , E. (2008). Exploring The Dark Side Of Pet Ownership: Status- And Control-based Pet Consumption. *Journal of Business Research*, s. 490-496.

Bilgin, A. (2016). Osmanli Klasik Döneminde İstanbul'un İktisadi Yönetimi. İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı.

Bookchin, M. (2013). *Toplumsal Ekoloji ve Komünalizm.* İstanbul: Sümer Yayıncılık.

Brueghel, P. (1562). *Two Chained Monkeys.*

Brunell, W. J. (1920). İstanbul.

Burke, P. (1994). *Tarih ve Toplumsal Kuram.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Burri, R. (1957). İstanbul.

Busbecg, O. (1974). *Türkiye'yi Böyle Gördüm.* İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

Busbecq, O. G. (1939). *Türk Mektupları.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Camkurt, M. Z. (2013). Çalışanların Kişisel Özelliklerinin İş Kazalarının Meydana Gelmesi Üzerindeki Etkisi. *Tühis İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, s. 70-101.

Can, A. A. (2008). *İnsan Mekân Etkileşimi Ve Kent Estetiğine Giriş.* İstanbul: Nobel Yayınları.

Can, A. A. (2021). Düşünce, Duygu ve Sezginin Aydınlığında Biçimlenen Tarihi ve Sürekli Eşik: Şehir. *Şehir Üzerine Düşünceler* (s. 15-30). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Canetti, E. (2019). *Hayvanlar Üzerine.* İstanbul: Sel Yayıncılık.

Carım, F. (1996). *Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati, 16. Yüzyıl'da Türkler'e Esir Düşen Bir İspanyol'un Anıları.* İstanbul: Güncel Yayıncılık.

Chamberlain, J. (2011). Are the homeless mentally ill? *Australian Journal of Social Issues*, s. 29-48.

Chambers, R. (1864). *The Book of Days: A Miscellany of Popular Antiquities in Connection with the Calendar, Including Anecdote, Biography, & History, Curiosities of Literature and Oddities of Human Life and Character.* Cambridge: Harvard University.

Charlesworth, Brian, & Deborah. (2020). *Evrim Çok Kısa Bir Başlangıç.* İstanbul: İKÜ Yayınevi.

Chatgpt. (2023, 04 13). *Chatgpt (Version GPT-3.5) [Yapay Zekâ Modeli]*. 04 13, 2023 tarihinde Chatgpt (Version GPT-3.5) [Yapay Zekâ Modeli]: https://openai.com/ adresinden alındı.

ChatGPT. (2023, 05 25). *Chatgpt (Version GPT-3.5) [Yapay Zekâ Modeli]*. Chatgpt (Version GPT-3.5) [Yapay Zekâ Modeli]: https://openai.com adresinden alındı.

Chesneau, J. (1887). *Le voyage de Monsieur d'Aramon, escript par noble homme Jean Chesneau, l'un des secrétaires dudict seigneur ambassadeur.* Paris: Leroux.

Chomsky, N. (2015). *Geleceği Kurgulamak.* İstanbul: İnkılap Yayınları.

Chrysostomos, I. (1862). *Homilia 58.* Paris.

Cohen, A. P. (1999). *Topluluğun Simgesel Kuruluşu.* Ankara: Dost Kitabevi.

Correa, C. (2005). Mavilerin Kırmızıları Morlaştırdıkları Alanlar: Kentler. *22. Dünya Mimarlık Konferansı.*

Cosmos, D. (2011). *Bolts installed on the front steps of a building in France, to discourage sitting and sleeping.* Marsilya.

Craven, E. (1939). *1786'da Türkiye.* İstanbul: Çığır Kitabevi.

Cumalıoğlu, E. (2017). Medeni Hukukta Hayvan Hakları ve Hayvanlar Üzerindeki Hak. *DEÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, s. 575.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri. (1924, 06 01). Kullanılmayacak Durumdaki Timsah, Güvertesiz, Mavuna ve Suhulet Adlı Deniz Araçları ile 2 Su Dubasının Milli Müdafaa Vekaleti Kayıtlarından Düşülmesi.

Cushman, C. W. (1965). *Sea Museum.* İstanbul.

Çelebi, E. (2006). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Çırpılı, P. (2022, 10 01). *Ava Giden Avlandı, Insan Türü Yalnız Kaldı*. https://tarihdergi.com/ihtiyactan-zevke-uzanan-surec-ava-giden-avlandi-insan-turu-yalniz-kaldi/ adresinden alındı.

Degrazia, D. (2002). *Animal Rights: A Very Short Introduction.* Oxford: Oxford University.

DeMello, M. (2012). *Animals and Society: An Introduction to Human-Animal Studie.* New York: Columbia University Press.

Demirci, K. (2023, 04 31). *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Ansiklopedisi: https://islamansiklopedisi.org.tr/hayvan adresinden alındı.

Dernschwam, H. (1993). *İstanbul'a ve Anadolu'ya seyahat günlüğü.* Mersin 1993: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Descartes. (2014). *Yöntem Üzerine Konuşma.* Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Descartes, R. (1984). *The Philosophical Writings of Descartes.* Cambridge: Cambridge University Press.

Deveciyan, K. (2009). Karekin Deveciyan'ın 1915 Tarihli "Balık ve Balıkçılık" Eseri. *Acta Turcica*, s. 294.

Diker, H. F., & Ulaş, A. (2019). Muammadan Topkapı Sarayı'ndaki Mumyaya, Osmanlı'da Bir Acîb'üş-Şekil: Timsah. *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, s. 187-210.

Donaldson, S., & Kymlicka, W. (2011). *Zoopolis: A Political Theory of Animal Rights.* New York: Oxford University Press.

Dursun, H. (2018). *Topkapi Sarayi'ni Doğru Anlamak Ve Doğru Gezmek.* İstanbul.

Edhem, H. (1925). Türk Tarih Encümeni Mecmuası. s. 199.

Elam, N. (2015). Konstantinopolis Halk Eğlenceleri. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (s. 278). içinde İstanbul: İBB Kültür A.Ş.

Erdem, A. K. (2020, 01 20). 12 7, 2021 tarihinde www.indyturk.com: https://www.indyturk.com/node/302696/t%C3%BCrkiyede-tahmini-70-bin-evsiz-var-y%C3%BCzde- adresinden alındı.

Erduran, Z. (2006). *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre İstanbul'da Esnaf, Zanaat ve Ticaret (Yüksek Lisans Tezi).* Kırıkkale.

Erek, C. M. (2021). Yontmataş İle Başlayan Endüstriyel Süreklilik: Evrim, İlerleme, Gelişme. *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, s. 228.

Ergin, O. N. (1998). *Abdülhamid-i Sanî ve Devr-i Saltanatı.* İstanbul: Yıldız Sarayı Vakfı.

Ergün, S. (1941). *Nâmık Kemâl"in Şiirleri.* İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Eryavuz,. T. (2023, 04 12). *Tdv İslâm Ansiklopedisi*. https://islamansiklopedisi.org.tr/kusevi adresinden alındı.

Es, M., & Ateş, H. (2004). Kent Yönetimi, Kentlileşme Ve Göç: Sorunlar Ve Çözüm Önerileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, s. 48.

Eyice, S. (1993). Arslanhane. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi.* içinde İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı Yayınları.

Favre, D. (2010). Living Property: A New Status for Animals Within The Legal System. *Marquette Law Review*, s. 1042-1043.

Foucault, M. (1961). *Histoire De La Folie À L'âge Classique.* Paris: Plon.

Franklin, A. (1999). *Animals and Modern Cultures: A Sociology of Human-Animal Relations in Modernity.* SAGE.

Gauvreau, P. (1993). *Sampling Theory*. Duxbury Press.

Gedik, İ. (1998). Dünyanın Oluşumundan İnsanlığın Gelişimine: Değişimler Ve Dönüşümler. *Jeoloji Mühendisliği Dergisi*, s. 129.

Gerlach, S. (2007). *Türkiye Günlüğü 1573-1576.* İstanbul: Kitap Yayınevi.

Gérôme, L. J. (1881). *Seyirciden Önce.* İstanbul.

Gierny, T. F. (2000). A Space For Place In Sociology. *Annual Review of Sociology*, s. 465.

Gigord, P. (20. Yüzyıl). *Sokak Köpeklerinin Yakalanışı.* İstanbul.

Gravina, F. (2008). *İstanbul'un Anlatımı.* İstanbul: YKY Yayınları.

Grugen, L. (2011). *Ethics and Animals: An Introduction.* Cambridge: Cambridge University Press.

Guangzhou. (2012). *Concrete Spikes Under a Road Bridge in City.* İmaginechina/REX, Guangzhou.

Guer, J. A. (1746). *A Ciğerci, Ottoman Liver Seller, Feeds Street Cats.* İstanbul.

Güler, A. (1956). İstanbul.

Güler, A. (1961). *Leylek.* İstanbul.

Güler, A. (1962). *"Sahil Yolunda Kış, Yenikapı.* İstanbul.

Güler, A. (2009). *Ara Güler's İstanbul.*

Günay, M. (2010). *Felsefe Tarihinde İnsan Sorunu.* Adana: Karahan Kitabevi Yayınları.

Günergun, F. (2006). Türkiye'de Hayvanat Bahçeleri Tarihine Giriş. *I. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu Bildirileri*, (s. 3).

Gürel, A. (2020). *Osmanlı'da Balık Yiyenler.* İstanbul.

Habertürk. (2020, 07 16). *16 Yıldır Ayasofya'da Yaşayan Kedinin Durumu Merak Konusu*. https://www.haberturk.com/16-yildir-ayasofya-da-yasayan-kedinin-durumu-merak-konusu-2746478 adresinden alındı.

Hagia Sophia. (2020). https://hagiasophiaturkey.com/gli-cat-hagia-sophia/ adresinden alındı.

Hariri, Y. N. (2015). *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi.* İstanbul: Kolektif Kitap.

Harvey, D. (2003). *Sosyal Adalet Ve Şehir.* İstanbul: Metis Yayınları.

Has, D. (2022, 01 22). 03 08, 2022 tarihinde www.iha.com.tr: https://www.iha.com.tr/haber-istanbul-valiligi-sokakta-kalanlara-sahip-cikiyor-1019914/ adresinden alındı.

Herakleitos. (2016). *Fragmanlar.* İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Herosolimitano, D. (2001). *Domenico's Istanbul.* Warminster: E.J.W. Gibb Memorial Trusts.

Historia Deltraje. (2016, 04 22). https://historiadeltraje.com/2016/04/22/clase-martes-19-de-abril-bizancio/ adresinden alındı.

Honore, E. K., & KIopfer, P. H. (1990). *A concise Survey of Animal Behavior1.* California: Academic Pres. Inc.

Hurthouse, R. (2000). *Ethics, Humans and Other Animals.* London: Routledge.

Hürriyet Daily News. (2018, 10 26). https://www.fikriyat.com/tarih/2018/10/26/ikinci-abdulhamidin-yildiz-sarayindan-gonderdigi-surgun-mumya adresinden alındı.

İETT. (1890). İETT.

Ilgar, R. (2007). Türkiye'de Hayvan Hakları İhlallerine Coğrafi Açıdan Bakış. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 347-360.

IMDB. (2016). https://m.imdb.com/title/tt4420704/?ref_=m_ttfcd_tt adresinden alındı.

İpşirli, M. (1968). Arabalar. *Hayat Tarih Mecmuası*, s. 20-21.

İsen, M. (1993). *Acıyı Bal Eylemek, Türk Edebiyatında Mersiye.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Işın, E. (1995). *Dört Ayaklı Belediye, ya da İstanbul Köpekleri", İstanbul'da Gündelik Hayat: İnsan, Kültür ve Mekân İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Işın, E. (2016, 11). *Google Arts&Culture*. 11 15, 2022 tarihinde https://g.co/arts/un6WcEGg26HwoJRz9 adresinden alındı.

Jérôme, M. (1544). *d'Antibes à Constantinople.*

Kahane, R., & Tietze, A. (1958). *The Lingua Franca in the Levant: Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin.* Illinois: University of Illinois.

Kant, I. (2007). *Ethica: Etik Üzerine Dersler.* İstanbul: Pencere Yayınları.

Karaman, T. Z. (1998). *Kent Yönetimi Ve Politikası.* İzmir: Anadolu Matbaacılık.

Karataş, Z. (2015, 01). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, s. 62-80.

Kartal, K. S. (1983). *Ekonomik Ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentlileşme.* Ankara: Yurt Yayınları.

Kasapoğlu, A. (1997). Çevresel Davranış Modeli. *Amme İdaresi Dergisi*, s. 19.

Keçiş, M. (2015). Bizans Döneminde İstanbul'un Kent Yönetimi. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (s. 19). içinde İstanbul: İBB Kültür A.Ş.

Keleş, R. (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü.* Ankara: İmge Yayınları.

Kentleşme Şurası. (2019, 05 19). *Kentleşme Şurası.* https://webdosya.csb.gov.tr/db/kentges/editordosya/kitap9.pdf adresinden alındı.

Kıranç, D. Ö. (2020). *Evsizlik Üzerine Bir Kent Araştırması: İzmir Örneği (Yüksek Lisans Tezi).* İzmir: Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kızıltan, Z. (2016). İstanbul Kazıları Marmaray-Metro Projeleri ve Arkeolojik Kurtarma Kazılarının Şehir Tarihine Kattıkları. *Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi* (s. 347). içinde İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı.

Koçhisarlıoğlu, C., & Söğütlü Erişgin, Ö. (2019). Hayvanın hukuki konumu. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, s. 1691-1724.

Koçu, R. E. (1966). Denizaltı Gemisi Timsah. *İstanbul Ansiklopedisi* (s. 4398-4399). içinde İstanbul.

Koçu, R. E. (2004). *Tarihimizde Garip Vakalar.* İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.

Kokonalıoğlu, H. T. (2022). *Sokak Hayvanları Ve Turist Etkileşimi: İstanbul'da Bir Araştırma (Yüksek Lisans Tezi).* İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Korkmaz, M. (2022). İstanbul Folklorunda Kuşçuluk. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, s. 1373.

Kömürciyan, E. (1988). *İstanbul Tarihi (XVII. Asırda İstanbul).* içinde İstanbul: Eren Yayıncılık.

Kutluer, İ. (2022, 12 22). *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 12 22, 2022 tarihinde TDV İslâm Ansiklopedisi: https://islamansiklopedisi.org.tr/insan adresinden alındı.

Küçükcan, A. (2023, 05 23). *Z Dergisi*. https://www.zdergisi.istanbul/makale/at-binme-yasaklarindan-atli-tramvaya-262 adresinden alındı.

Kütükoğlu, M. (2018). *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı.* Ankara: TTK Yayınları.

Lamartine, A. (1960). *Souvenirs, Impressions, Pensées et Paysages, Pendant un Voyage en Orient (1832-1833).* Paris: Librairie Nizet.

Laoust, H. (1952). *Les Gouverneurs de Damas sous les Mamlouks et les premiers Ottomans.* Damas: Institut Français de Damas.

Le Petite Parisien. (1910). *The 80,000 stray dogs from Constantinople (Istanbul, Turkey) depart to the island of Oxias.*

Ligozzi, J. (1577). *A Janissary "of War" with a Lion*. Harris Brisbane Dick Fund.

Locke, J. (2003). *Eğitim Üzerine Düşünceler.* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Lokman, S. (1581). *Şehnâme-i Selim Hân.*

Lokman, S. (H.1523). *Hünername.*

Louvre. (400). Louvre.

Lubenau, R. (2012). *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi, Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Macdonald, D. (1975). *Istanbul and th Dancing Bear*. İstanbul.

Malalas, I. (1831). *Chronographi.*

Mango, C. (2008). *Bizans, Yeni Roma İmparatorluğu.* İstanbul.

Matania, F. (1963). *Hippodrome*.

McGrath, C. (2021). Boji rides the tram in Kadıköy. *The Adventures of Boji, Istanbul's Traveling Dog.* CNN, İstanbul.

Melling, A. (1819). *Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore*. İstanbul.

Merleau, P. (2008). *Algılanan Dünya Sohbetler.* İstanbul: Metin Yayınları.

Metin, T., & Doğan, K. (2000). Dünden Bugüne İstanbul Balık Hali ve Marmara Hamsisi. *İletişim Gazetesi*, s. 11-21.

Milliyet. (2022, 10 12). https://www.milliyet.com.tr/gundem/bizans-sokaklarinda-ayi-oynatiliyormus-1181177 adresinden alındı

Montagu, M. (2004). *Doğu Mektupları.* İstanbul: Ark Kitapları.

Montaigne. (2022). *Hayvanlara Övgü.* İstanbul: Can Sanat Yayınları,.

Morell, B., Goering, P., & Katherine , B. (2000). Becoming And Remaining Homeless: A Qualitative Investigation. *Issues In Mental Health Nursing*, s. 581-604.

Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler Ve Geleceği.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Nagel, T. (1988). Aristoteles'in Eudaimonia Üzerine Düşünceleri. *Doğu Batı*, s. 153.

Nar, M. Ş. (2014). Günümüz Toplumunda Mitler: Anadolu Efsaneleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Folklor/Edebiyat*, s. 55.

Necipoğlu, G. (1991). *Architecture, Ceremonial and Power: The Topkapı Palace in the 15th and 16th Centuries.* New York: The MIT Press.

Nerval, G. (2002). *Doğuya Seyahat.* Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Nişanyan Sözlük. (2022, 12 12). 12 12, 2022 tarihinde Nişanyan Sözlük. Çağdaş Türkçenin Etimolojisi: https://www.nisanyansozluk.com/kelime/insan adresinden alındı.

Nişanyan Sözlük. (2022, 12 12). Nişanyan Sözlük: www.nisanyansozluk.com/kelime/manca adresinden alındı.

Noyan, M. (2023, 05 19). Târih Boyunca İstanbul Faytonları. s. 418.

NTV. (2022, 09 12). 09 12, 2022 tarihinde https://www.ntv.com.tr/sanat/istanbulun-en-eski-evcil-hayvanlari,fdJuIfbJyk-obCmd1ZeccA adresinden alındı.

Oliver, G. (1977). *Türkiye Seyahatnamesi.* Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Onar, V. (2010). Yenikapı Metro ve Marmaray Kazılarında Ortaya Çıkartılan Hayvan İskelet Kalıntılarının Ön İnceleme Sonuçları. *1. Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, (s. 223-231). İstanbul.

Onar, V. (2013). Yenikapı Metro ve Marmaray Kazısı Hayvan İskeletleri. s. 42.

Osmanoğlu, A. (1986). *Babam Sultan Abdülhamid (Hatıralarım.* İstanbul: Selçuk Yayınları.

Özdoğan, M. (1992). *Tarihöncesi Dönemde İstanbul.* İstanbul: KKOK Yayınları.

Özen, S. (2020, 07 22). İst Dergi: https://www.istdergi.com/tarih-belge/boga-guresleri-istanbulda adresinden alındı.

Özkan, N. (2017). https://anamedblog.com/post/154669202103/ adresinden alındı.

Öztürk, Ö. (2017, 09 02). https://ozhanozturk.com/2017/09/02/byzantium-sikkeleri/ adresinden alındı.

Parello-Krause, C. (2012, 05). Pet Ownership and Older Women: The Relationships Among Loneliness, Pet Attachment Support, Human Social Support, and Depressed Mood. *Geriatric Nursing*, s. 194-203.

Pellegrino Ronchi. (1745). *Elefante.*

Pinguet, C. (2009). *İstanbul'un Köpekleri.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Platon. (2013). *Philebos.* İstanbul: Say Yayınları.

Rålamb, C. (1657). *Military Pictures from the Ralamb Costume Book.*

Refik, A. (1914-1915). *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı.* İstanbul: İstanbul: Tarih-i Osmani Encümeni.

Regan, T. (1985). *The Case For Animal Rights.* California: University of California Press.

Reichenbach, H. (1951). *Bilimsel Felsefenin Doğuşu.* Ankara: Bilge Yayınevi.

Reuters. (2022, 10 06). https://www.reuters.com/world/middle-east/wandering-dog-is-istanbul-commuters-best-friend-2021-10-06/ adresinden alındı.

Rousseau, J.-J. (1923). *Social Contract and Discourses.* London and Toronto: J. M. Dent and Sons.

Schick, İ. C. (2010). İstanbul'da 1910'da Gerçekleşen Büyük Köpek İtlafı: Bir Mekân Üzerinde Çekişme Vakası. *Toplumsal Tarih*, s. 24-30.

Schweigger, S. (2004). *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581.* İstanbul: Kitap Yayınevi.

Serpell, J. (2010). Animal-Assisted Interventions in Historical Perspective. *In Handbook on Animal-Assisted Therapy*, s. 17-32.

Serpell, J., & Paul, E. (1994). *Pets And The Development Of Positive Attitudes To Animals.* Routledge.

Sert, E. O. (2021). *Kişilerarası Iletişimde Mekan Bağlamında Empati: Kent Yaşamında Yeşil Alanlar ve Sokak Hayvanları Örneği (Yüksek Lisans Tezi).* İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Siddiq, A. B., & Habib, A. (2017). Antropoloji'de ortaya çıkan çok-disiplinli güçlü bir alt bilim: Antrozooloji. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, s. 22-35.

Singer, P. (1976). *Animal Liberation.* London: Jonathan Cape Press.

Soja, E. W. (1989). *Postmodern Geographies.* London: Verso.

Sunar, M. (2018). Osmanlı Devleti'nde Arslanhane. *Toplumsal Tarih*, s. 38.

Sungurbey, İ. (1999). *Hayvan Hakları: Bir İnsanlık Kitabı.* İstanbul: Kent Basım.

Şan, M. A. (2020). *Evcil Hayvan Sahiplerinde Depresyon ve Anksiyete Düzeylerinin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi).* Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

TBMM. (1920). *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi.*

TDK. (2022, 12 14). Türk Dil Kurumu Sözlükleri: https://sozluk.gov.tr adresinden alındı.

TDK. (2022, 12 17). https://sozluk.gov.tr adresinden alındı.

TDK. (2022, 12 12). *Türk Dil Kurumu.* 12 12, 2022 tarihinde Türk Dil Kurumu Sözlükleri: https://sozluk.gov.tr/ adresinden alındı.

TDK. (2023, 04 13). Türk Dil Kurumu Sözlükleri: https://sozluk.gov.tr adresinden alındı.

Tekin, O. (2010). Byzantion'un Palamutları ve Altın Boynuz. *Eskiçağ'da İstanbul'da Balık ve Balıkçılık* (s. 43-46). içinde İstanbul.

Temel, M. (2008). *Atatürk Döneminde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele.* İstanbul: Nehir Yayınları.

Thévenot, J. (1978). *1655-1656'da Türkiye.* İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

Tietze, A. (1951). XVI. Asır Türk Şiirinde Gemici Dili (Âgehi Kasidesi ve Tahmisleri). *Journal of Turkology*, s. 116.

Todorov, T. (2004). *Fantastik: Edebi Türe Yapısal Bir Yaklaşım.* İstanbul: Metis Yayınları.

Toklucu, M. (2022, 04 22). Tarih Dergi: https://tarihdergi.com/sokak-hayvanlari-icin-en-kotu-yuzyil adresinden alındı.

Topal, A. K. (2004). Kavramsal Olarak Kent Nedir Ve Türkiye'de Kent Neresidir. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 1.

Toptaş, E. (2022, 12 01). https://www.haberturk.com/istanbul-da-hangi-ilcede-kac-kopek-var-iste-kisirlastirma-rakamlari-3543554 adresinden alındı.

Topuzlu, C. (2002). *80 Yıllık Hatıralarım.* İstanbul: Topuzlu Yayınları.

Tosun, M., & Yalvaç , K. (1989). *Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi Şaduqa Fermanı.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Tott, B. (1970). *Türkler ve Tatarlara Dair Hâtıralar.* İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

TÜİK. (2023, 02 06). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2022*. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=49685 adresinden alındı.

Türkali, D. (2020, 02 15). https://t24.com.tr/haber/adalarin-atlari,861277 adresinden alındı.

Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmu'ası. (1924). 29'uncu Kandiye İmdâd-ı Sıhhî Hey'eti. *Hilal-i Ahmer Mecmu'ası* (Cilt 3, s. 1149)

Türkünklü, A. (2000). Eğitim Bilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, s. 543-559.

UNESCO. (2022, 12 19). *Mexico City Declaration on Cultural Policies.* Cultural Rights: culturalrights.net adresinden alındı.

Ünder, H. (1996). *Çevre Felsefesi.* Ankara: Doruk Yayınları.

Ünver, S. (1952). *Fatih Devri Yemekleri.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları.

Ürgüplü, G. (2013). *Derin Ekoloji Bağlamında Kentte Sokak Hayvanlarıyla Birlikte Yaşamak Olgusunun Incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi).* İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları. (2012). *Tarihimizde İlginç Vakıflar.* İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Vanmour, B. J. (1714). *Saka ve Beygiri.*

Vanmour, J. B. (18. yy). *Turkish Men And Women: 'homme Turc Qui Vend De Mouton Pour Les Chats.* İstanbul.

Vehbî, S.-i. (1730). *Gypsy Bear Leaders Wrestling With Their Bears At The Circumcision Festivities Of The Four Sons Of Ahmed Iii.* The Topkapı Palace Museum Library, İstanbul.

Walsh, R. (2021). *İrlandalı Bir Vaizin Gözüyle II. Mahmud İstanbul'u.* İstanbul: Kitap Yayınevi.

Walter, A. (2015). *Camden Bank.* Londra.

Wiener-Müller. (18. yy.). *Church of Christ in Chalke.* İstanbul.

Wise, S. M. (1996). *The Legal Thinghood of Nonhuman Animals.* . BC Envtl Aff L Rev.

Wratislaw. (1996). *Baron Wratislaw'ın Anıları - 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğundan Çizgiler.* İstanbul: Milliyet Yayıncılık.

Wren, T. (2017). *Anti-bird Tree.* Bristol.

Yıldırım, M. (2019). Sürgün Edilmiş Köpeklerin İzinde:İstanbul'un Çeperlerinde Değişen Emek ve Adalet İlişkileri. *Mad Journal*, s. 42.

Yılmaz, E., & Çitçi, S. (2011). Kentlerin Ortaya Çıkışı Ve Sosyo-Politik Açıdan Türkiye'de Kentleşme Dönemleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 255.

Zengin, S. (2017). İnsan-Hayvan İktidar İlişkisinin Söyleme Yansıması: Bir Agrosanayi Örneği. *Hacettepe Edebiyat Fakültesi Dergisi*, s. 61.

Zinciroğlu, M. (2019, 10 24). https://blog.iae.org.tr/kutuphane/istanbulun-devsirme-kuslari adresinden alındı.

Žižek, S. (2011). *Ahir Zamanlarda Yaşarken.* İstanbul: Metis Yayınları.

Zutphen, F. L. (2003). *Laboratuvar Hayvanları Biliminin Temel ilkeleri.* Malatya: Medipres.

EKLER

Ek 1: Görüşme Formu

NOTLAR:

İlçe: Görüşme Tarihi: Görüşme Süresi:

DEMOGRAFİK BİLGİLER

YAŞINIZ :

CİNSİYETİNİZ :

EĞİTİM DURUMUNUZ :

MEDENİ DURUMUNUZ :

EVSİZLİK SEBEBİNİZ :

EVSİZLİK SÜRENİZ :

YAŞAMINI NEREDE SÜRDÜRÜYORSUNUZ :

GEÇİMİNİZİ NASIL SAĞLIYORSUNUZ :

ASGARİ ÜCRETLİ BİR İŞTE ÇALIŞIR MISINIZ :

KENDİNİZİ SOKAĞA UYGUN GÖRÜYOR MUSUNUZ :

SOKAKTAN KURTULMAYA ÇALIŞTINIZ MI :

BÖLÜM 1: EVSİZ OLMA, KENTTE YAŞAMA VE MEKÂNSAL PRATİKLER

Evsiz kalma sebebiniz nedir, kendinize ne zaman evsiz dediniz:

Sokakta yaşama tecrübeleriniz nelerdir:

BÖLÜM 2: SOKAK HAYVANLARINA YÖNELİK ALGI VE TUTUMLAR ve SOKAK HAYVANLARIYLA MEKÂNSAL İLİŞKİ PRATİKLERİ

Sokakta yaşama tecrübeleriniz arasında sokak hayvanlarının rolü ve yeri neredir:

BÖLÜM 3: İSTİHDAM EDİLMEYE YÖNELİK ALGI VE TUTUMLAR

Düzenli bir işte istihdam edilmek ister misiniz:

Sokak hayvanlarına yönelik bölgesel ya da mahalli bazlı bir proje oluşturması durumunda istihdam edilmek ister misiniz: